Şerban Papacostea

GENEZA STATULUI ÎN EVUL MEDIU ROMÂNESC

Dacia

Texte digitizate la Biblioteca Județeană Mureş în cadrul proiectului
"Mai aproape de lectură: biblioteca publică în serviciul studentilor".
Proiect realizat cu sprijinul Administratiei Fondului Cultural Național.

ŞERBAN PAPACOSTEA

GENEZA STATULUI ÎN EVUL MEDIU ROMÂNESC

Studii critice

CUPRINS

Cuvînt înainte
Geneza statelor româneşti: schiță istoriografică şi istorică
Triumful luptei pentru neatîrnare: întemeierea Moldovei şi consolidarea statelor feudale româneşti
O întregire documentară la istoria întemeierii Moldovei
Întemeierea Țării Româneşti şi a Moldovei şi românii din Transilvania: un nou izvor
La începuturile statului moldovenesc. Considerații pe marginea unui izvor necunoscut
Domni români şi regi angevini: înfruntarea finală (1370-1382)
Statul românesc în secolele XIV-XVI. Rolul său în consolidarea entității poporului român
Începuturile politicii comerciale a Țării Româneşti şi Moldovei (secolele XIV-XVI). Drum şi stat
Întregiri la cunoaşterea vieții bisericeşti a românilor în evul mediu (secolul XIV)
Conştiința romanității la români în evul mediu
România, Țara Românească, Valahia: un nume de țară
Relațiile internaționale în răsăritul şi sud-estul Europei în secolele XIV-XV

GENEZA STATELOR ROMÂNEŞTI: SCHIŢĂ ISTORIOGRAFICĂ ŞI ISTORICĂ*

Întemeierea unor state proprii de către români în evul mediu, printr-un excepţional efort de despresurare de sub dominaţiile străine, a fost faptul decisiv al istoriei naţionale, care a salvat însăşi existenţa poporului român. Însemnătatea istorică a procesului explică şi atracţia pe care a exercitat-o asupra unora din reprezentanţii cei mai de seamă ai istoriografiei române moderne. Bogdan Petriceicu Hasdeu, Alexandru D. Xenopol, Dimitre Onciul, Nicolae Iorga, Gheorghe I. Brătianu sînt doar numele cele mai ilustre dintr-o pleiadă de istorici care, în ultimele decenii ale secolului trecut şi în cursul secolului nostru, şi-au închinat eforturile încercării anevoioase de a aşeza pe baze cît mai solide înţelegerea genezei statului în istoria românească, în dubla sa întruchipare: Ţara Românească şi Moldova. Datorită cercetărilor lor laborioase, interpretarea acestei complicate chestiuni a istoriei româneşti a trecut din sfera înţelesurilor medievale în cea a ştiinţei moderne.

Istoriografia română modernă nu a făcut însă în această privinţă decît să dezvolte interesul puternic manifestat pentru geneza statelor româneşti de scrisul istoric românesc din a doua jumătate a secolului XVII şi din primele decenii ale secolului XVIII. Avîntul istoriografic românesc din această vreme, purtat de puternica aspiraţie spre emancipare naţională de sub dominaţia otomană, s-a îndreptat firesc spre problema începuturilor, cele ale neamului şi cele ale statului, cu convingerea că, pe temelia sigură a trecutului, restaurat în demnitatea sa, se va putea rezema viitorul de libertate al neamului. Din această idee călăuzitoare s-a inspirat întregul curent istoriografie naţional boieresc. Grigore Ureche, Miron Costin, Nicolae Costin, Constantin Cantacuzino şi Dimitrie Cantemir au fost reprezentanţii de frunte ai acestei direcţii istoriografice pe care avea să o sugrume regimul fanariot o dată cu aspiraţia din care s-a alimentat.

Oricît de însemnată însă pentru dezbaterea originilor statului, contribuţia scrisului istoric românesc din epoca numită a cronicarilor nu a fost, la rîndul ei, decît rodul dezvoltării unor rădăcini mai vechi, din vremea chiar a constituirii Ţării Româneşti şi Moldovei în secolul XIV şi a afirmării lor în secolele XV şi XVI. În însăşi contemporaneitatea alcătuirii Ţării Româneşti şi Moldovei şi în cursul secolului următor s-a întrupat şi tradiţia cu privire la apariţia celor două state, viziunea istorică primă asupra genezei lor, care avea să constituie materia de bază a dezbaterii istoriografice pînă în zilele noastre.

Evoluţia înţelegerii constituirii statelor româneşti medievale a parcurs, esenţial, trei etape: cea a tradiţiei medievale, care a pus în centrul „întemeierii" tema *descălecatului*; cea a şcolii pozitiviste, care a redus considerabil rolul descălecatului, fără a-l nega cu totul, deplasînd centrul de greutate al cercetării de la eveniment la *procesul istoric*; în sfîrşit, cea a *sintezei* dintre cele două tendinţe, care *a integrat descălecatul în evoluţia anterioară a societăţii româneşti*, descoperind sensul adînc al tradiţiei medievale.

Prima etapă, a tradiţiei, care coincide cu îndelungatul interval al apariţiei Ţării Româneşti şi a Moldovei şi al existenţei lor ca state separate, a cunoscut două stadii: cea a gîndirii istorice exprimate în veşmînt slavon - vremea slavonismului cultural - pînă în secolul XVII - şi cea a scrisului istoric în limba română, în secolele XVII şi XVIII. Cea dintîi, cea mai puţin explorată, e şi cea mai greu de reconstituit, dat fiind caracterul lacunar şi vag al informaţiei pe care ne-a transmis-

* Studiul de faţă prezintă, foarte succint, unele din rezultatele cercetărilor proprii cu privire la istoria românească în secolele XIII şi XIV, care vor fi cuprinse în două lucrări de mai mare întindere: cea dintîi, consacrată premizelor constituirii statelor în secolul XIII, cea de a doua desăvîrşirii procesului însuşi.

Am restrîns în paginile care urmează la strictul necesar trimiterile bibliografice. Bibliografia de bază referitoare la istoria românească în vremea gestaţiei şi constituirii statelor româneşti va figura în lucrările amintite.

o; viziunea epocii slavonismului cultural trebuia reconstituită din elemente puține şi totodată foarte disparate.

Aşadar, cum au înțeles contemporanii şi generațiile din următoarele două secole „întemeierea" Țării Româneşti şi a Moldovei?

Pentru membrii restrînsei elite intelectuale a societății româneşti din epoca slavonismului cultural, întemeierea statelor nu era decît un element al unui complex de idei istorico-politice şi anume un element derivat. Oricît de însemnat s-a reflectat în mintea lor, statul-„țară" era înțeles ca produs al unui popor, anume al poporului român. Problema primordială în gîndirea vremii, în concordanță cu întreaga mentalitate arhaic-medievală, era cea a entității etnice aflate la temelia statului şi anume cea a originii ei („origo gentis"). Formată într-un sistem de idei teoretice din care, firește, cea de evoluție lipsea, gîndirea istorică medievală atribuia originii rolul decisiv în destinul colectivităților ca şi al indivizilor. Pentru românii norddunăreni, ca de altfel şi pentru reprezentanții suddunăreni ai romanității, ideea istorică fundamentală a fost, din această primă etapă culturală identificabilă, cea a originii romane, explicată prin cucerirea şi colonizarea romană.

În trecerea sa prin Tîrgovişte în 1532, italianul Francesco della Valle a aflat de la interlocutorii săi români că veniseră din vremuri străvechi de la Roma, pentru a se aşeza în această țară. Adăugînd o referință cronologică la această afirmație, călugării ortodocşi de la mănăstirea Dealul - îşi continuă italianul relatarea -, "ne-au povestit toată istoria aşezării locuitorilor din această țară, după cum urmează: precum că împăratul Traian, învingînd şi cucerind această țară, a împărțit-o între soldații săi şi a prefăcut-o în colonie romană, încît aceştia, după cum se spune, trăgîndu-se din vechii colonişti, păstrează numele de romani."[1]

Aproape două decenii mai devreme, prelatul polon Jan Laski înregistrase o tradiție similară, parvenită însă din Moldova: „căci ei [moldovenii] spun că sînt ostaşii de odinioară ai romanilor, trimişi aici pentru apărarea Panoniei împotriva sciților…"[2] Tradiție simplă şi clară, care înlesneşte decriptarea uneia mult mai confuze, datorită unui aport savant, cea anume cuprinsă în varianta moldo-rusă a letopisețelor moldovenești.

Nu altfel îşi explicau românii din Transilvania prezența lor pe aceste meleaguri. Un condotier italian aflat în slujba curții princiare transilvane, în a doua jumătate a secolului XVI, Giovanandrea Gromo, a înregistrat afirmația românilor transilvani care susțineau şi ei că "se trag dintr-o colonie romană, care a fost adusă mai întîi de Tiberiu [greşit în loc de Traian] contra regelui Decebal, apoi lăsată de împăratul Adrian ca pază a acestei provincii…"[3]

Descendența din Roma şi coloniştii ei era argumentată de români prin cea mai puternică mărturie pe care o puteau invoca, *limba*, cheagul cultural cel mai solid al oricărei colectivități etnice, şi îndeosebi prin elementul ei cel mai elocvent, numele poporului şi denumirea mijlocului de comunicație principal între membrii săi: „ei îşi zic în limba lor romani - continuă Francesco della Valle notațiile sale cu privire la Țara Românească - ... şi dacă vreunul întreabă dacă ştie careva să vorbească în limba lor valahă, ei spun în felul acesta: ştii româneşte (sti rominesti), adică ştii să vorbeşti limba romană, din cauză că limba lor s-a stricat."[4] Acest neam - scrie un anonim italian despre Moldova spre sfîrşitul secolului XVI - deşi e de rit grec, e totuşi prieten al numelui roman, atît datorită limbii [sale], coruptă din latină, cît şi datorită părerii pe care o au că descind din romani şi cu numele de romani se numesc între ei [pe ei înşişi]."[5] Cîțiva ani mai tîrziu un alt italian a surprins în Țara Românească repulsia localnicilor față de etniconul valah: „Socotesc de ocară numele de valah, nevoind să fie numiți cu alt cuvînt decît Romanischi, mîndrindu-se că se trag din romani…"[6]

[1] *Călători străini despre țările române*, I, volum îngrijit de M. Holban, Bucureşti, 1968, p. 322-323.

[2] N. Iorga, *Dovezi despre conştiința originii românilor*, în „Analele Academiei Române", Mem. secț. ist., s. III, t. XVII, 1935-1936, p. 261.

[3] *Călători străini despre țările române,* II, volum îngrijit de M. Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru şi P. Cernovodeanu, Bucureşti, 1970, p. 337.

[4] *Călători străini despre țările române,* I, p. 322.

[5] I. C. Filitti, *Din arhivele Vaticanului,* II, *Documente politice*, *1526-1788,* Bucureşti, 1914, p. 45.

[6] *Călători străini despre țările române,* III, volum îngrijit de M. Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru şi P. Cernovodeanu, Bucureşti, 1971, p. 674.

Ideea originii romane la români a fost socotită cîndva a fi un produs tîrziu al influenţelor umanismului european, dar interpretarea e categoric contrazisă de surse care o atestă cu mult timp înaintea acestor eventuale influenţe. Un secol şi mai bine înaintea mărturiilor invocate, un prelat catolic la curtea lui Matia Corvin, Nicolae, episcop de Modrusa, făcea aceeaşi constatare: „valahii aduc ca argument al originii lor faptul că, deşi se folosesc cu toţii de limba moesică, care e ilirică [e vorba de slavonă], totuşi vorbesc de la origine o limbă populară, anume latina, al cărei uz nu l-au părăsit deloc; şi cînd se întîlnesc cu străini cu care încearcă să intre în vorbă îi întreabă dacă ştiu să vorbească romana."[7]

Cam în aceeaşi vreme, un cărturar italian, Antonio Bonfini, instalat la curtea aceluiaşi Matia Corvin, făcea constatarea că românii, despre care afirma că sînt descendenţi ai coloniştilor romani, preţuiau mai mult decît propria existenţă „păstrarea neatinsă" a limbii lor pe care o salvaseră în ciuda faptului că de-a lungul timpurilor fuseseră covîrşiţi de „valul de barbari."[8] Afirmaţia lui Bonfini e în acelaşi timp o constatare a înţelegerii de către românii vremii lui a funcţiei salvatoare pe plan etnic a limbii lor şi o recunoaştere, de la curtea ungară, a continuităţii româneşti în vremea migraţiei popoarelor.

Temeinicia observaţiei lui Bonfini se constată în lumina unor texte mai vechi, imune la suspiciunea de a se afla sub influenţa umanismului. Un secol înainte de vremea în care îşi făcea observaţiile Bonfini, un alt italian, franciscanul Angelo de Spoleto, misionar într-unul din teritoriile româneşti extracarpatice, anume în zona de legătură dintre Transilvania şi gurile Dunării, intrată de cîtva timp sub controlul regatului ungar, avusese prilejul să constate refuzul fragmentului din „mulţimea naţiunii românilor" („certa pars multitudinis nationis Wlachonum") din teritoriul misiunii sale de a accepta păstori spirituali unguri, străini de limba lor. Informat despre această stare de lucruri, papa Grigore XI i-a cerut regelui Ludovic de Anjou să accepte crearea unei episcopii catolice pentru românii din această arie, în frunte cu misionarul italian, care susţinea „că ştie limba zisei naţii" („qui linguam diete nationis scire asseritur"), ceea ce, afirma papa, asigurase succesele însemnate înregistrate de misiunea sa.[9] Şi nu alt motiv îl determinase pe predecesorul omonim al papei Grigore XI, cu aproape un secol şi jumătate mai devreme, anume papa Grigore IX, să numească un episcop pentru românii din aceeaşi arie geografică, „potrivit cu acea naţiune…" („illi nationi conformem…").[10] În 1234 ca şi în 1374 şi ca şi în vremea lui Bonfini, a cărui afirmaţie se adevereşte deplin, limba proprie constituia, în mintea românilor, pavăza cea mai sigură a identităţii lor etnice.

Textul papal din 1234 care surprinde primul act cunoscut de rezistenţă a românilor norddunăreni împotriva prozelitismului confesional în haină străină e posterior cu numai trei decenii faţă de afirmarea răspicată de către căpeteniile vlahilor nordbalcanici a originii lor romane în cadrul intensului dialog susţinut cu papa Inocenţiu III. Sensul larg al acestei afirmări, doar sintetic exprimate în corespondenţa dintre Inocenţiu III şi Ioniţă (Caloian), apare în relatarea altui misionar şi prelat catolic, arhiepiscopul Ioan de Sultanieh, despre romanitatea din Macedonia, la care tradiţia colonizării romane şi afirmarea romanităţii se îmbina puternic cu demonstrarea acesteia prin limbă: „Ei au o limbă a lor şi aproape latină şi după cum se povesteşte se trag din romani, căci atunci cînd un împărat roman a pus stăpînire pe acele ţări - adică pe Macedonia -, unele grupuri dintre romani văzînd că ţara e mănoasă şi însurîndu-se acolo au rămas pe loc. De aceea sînt numiţi vulgari, de la limba romană vulgară. De aceea ei se fălesc că sînt romani şi lucrul se vădeşte în limba lor, căci ei vorbesc ca romanii…"[11] Tradiţia „descălecatului" roman era aşadar la fel de puternică la sudul ca şi la nordul Dunării.

Urmaşii coloniştilor romani care păstrau atît de viu în memoria lor colectivă aşezarea „strămoşilor" lor în spaţiul carpato-balcanic au „întemeiat" cîndva în nordul Dunării un stat de sine stătător. Creaţie a „descendenţilor Romei," ţara a luat spontan numele înfăptuitorilor ei, „Ţara

[7] G. Mercati, *Notizie varie sopra Niccolò Modrusiense,* în *Opere minori,* IV, Cittá del Vaticano, 1937, p. 247.
[8] *Călători străini despre ţările române,* I, p. 483.
[9] Hurmuzaki, I, 2, p. 217.
[10] Hurmuzaki, I, 1, p. 132.
[11] *Călători străini despre ţările române,* I, p. 38-39.

Românească," nume care figurează încă de la început în actele de cancelarie şi pe care de altminteri îl purtaseră toate autonomiile teritoriale ale romanităţii răsăritene de la nordul sau sudul Dunării, în forma originară sau în traducere germană, slavă sau bizantină („Walachenland," „Vlaşca Zemlja," „Vlahia"). Însemnătatea istorică a noii creaţii statale a fost, bineînţeles, sesizată şi recunoscută de înfăptuitorii ei, de fruntaşii lor în primul rînd, care au atribuit, cu drept cuvînt, faptului o semnificaţie majoră. Şi, din această înţelegere s-a întrupat cea de a doua mare tradiţie politică a românilor în evul mediu, cea a *întemeierii* ţării, a constituirii statului de sine stătător.

Tradiţia primă asupra genezei Ţării Româneşti, ale cărei vagi ecouri ne parvin din documentele cancelariei domneşti ale secolului XVI, a consacrat amintirea unui act de „întemeiere" şi a unui „întemeietor." Cel dintîi termen apare prima oară într-un document din 1517 prin care Neagoe Basarab întăreşte stăpînilor lor cîteva sate de pe Teleajen despre care domnul afirmă că le aparţinuseră „de la întemeierea ţării" („ot sezdanie zemlev").[12] În diverse variante, formula revine în actele de cancelarie în secolele XVI şi XVII.

Referinţa la întemeiere în actele de cancelarie ca reper cronologic pentru stăpînirile de pămînt e un indiciu limpede că pentru oamenii timpului şi, în primul rînd, pentru pătura dominantă, „întemeierea" ţării era un fapt istoric însemnat. Cum însă „întemeierea" nu putea fi şi nu a fost un concept abstract - o ştim din viziunea desfăşurată a tradiţiei cuprinsă în cronicile în limba română din secolul următor -, rezultă că la începutul secolului XVI, cel mai tîrziu, exista o versiune recunoscută de domnie a constituirii Ţării Româneşti. Şi cum, pe de altă parte, apare cu totul improbabil ca această înţelegere asupra originilor statului să fie produsul unei elaborări savante de la începutul secolului XVI, concluzia cea mai plauzibilă este că a existat o *tradiţie* a întemeierii care, nu mai tîrziu decît acest moment, a căpătat o sancţiune oficială. Fluxul subteran al tradiţiei a ieşit aşadar la lumina documentaţiei în al doilea deceniu al secolului XVI prin mijlocirea unui act de cancelarie. Nu foarte departe în timp, dacă nu chiar în aceeaşi vreme, tradiţia a fost integrată în primul letopiseţ al ţării.[13]

Act de fundare, de ctitorie, „întemeierea" sau „zidirea" ţării trebuia neapărat să aibă un ctitor sau „întemeietor." Nu a trecut mult timp după înregistrarea scrisă a „întemeierii" cînd şi-a făcut apariţia, tot în actele cancelariei domneşti, şi „întemeietorul." în înfăţişarea unui personaj al cărui anonimat se ascunde sub pseudonimul Negru Vodă. În 1549, o confirmare de stăpînire de pămînt de către Mircea Ciobanul a trecut din lumea amintirii colective în cea a tradiţiei scrise pe Negru Vodă.[14] Douăzeci de ani mai tîrziu, „întemeiere" şi „întemeietor" apar laolaltă în alt act al cancelariei domneşti; la 8 ianuarie 1569, domnia întăreşte mănăstirii Govora două sate despre care afirmă că le stăpînea „de la întemeierea Ţării Româneşti, întîi de Negrul Voievod."[15]

Aşadar, două din elementele tradiţiei cu privire la geneza Ţării Româneşti, „întemeierea" şi persoana „întemeietorului," Negru Vodă, îşi fac apariţia în documente în cursul secolului XVI, elementar, fără detalii lămuritoare, tot astfel cum, în titulatura domnilor ţării apăruse, încă din secolul XIV, primul element al tradiţiei politice, cel al originii romane, implicit în *numele ţării*, fără alte amănunte, care însă ne-au parvenit datorită consemnării lor în alte categorii de izvoare, îndeosebi în mărturiile călătorilor străini.

Încă din 1549 - actul amintit al lui Mircea Ciobanul -, contaminarea dintre Negru Vodă şi Radu din care s-a născut „fantasma Radu Negru" (Nicolae Iorga) era fapt împlinit. Peste stratul

[12] D.R.H., B, II (*1501-1525*), p. 300-301.

[13] Opiniile istoricilor diferă în privinţa vremii cînd a fost întocmită prima „ediţie" a letopiseţului Ţării Româneşti în cursul secolului XVI; v. în această privinţă, mai recent, Şt. Andreescu, *Considérations sur la date de la première chronique de Valachie*, în „Revue roumaine d'histoire," XII, 1973, 2, p. 361-373 şi S. Iosipescu, *Letopiseţul cantacuzinesc şi tradiţia istorică a originilor principatului Ţării Româneşti*, în „Revista de istorie," 33, 1980, 10, p. 1875-1890.

Cum cel mai tîrziu o dată cu apariţia termenului de întemeiere în actele de cancelarie trebuie admis că „tradiţia" era închegată în această privinţă şi omologată de domnie, pare probabilă concluzia că, în aceeaşi vreme - domnia lui Neagoe Basarab -, ea a fost înregistrată şi închegată în letopiseţul în limba slavă.

[14] A. Busuioceanu, *Două documente inedite din Ţara Românească din secolul al XVI-lea*, în „Studii şi materiale de istorie medie," IX, 1978, p. 167-169.

[15] D.I.R., B, III *(1551-1570)*, p. 303.

prim, originar, al tradiției s-a aşternut un al doilea, rezultat din îmbinarea „întemeietorului" cu Radu, ctitorul Tismanei. Contaminarea dintre cele două personaje s-a produs între însăşi vremea lui Radu - ultimul sfert al secolului XIV - şi începutul secolului XVI. Cum însă de numele lui Radu Negru tradiția mai tîrzie a legat actul descălecatului şi cum ideea însăşi apare în scrierea raguzanului Giacomo di Pietro Luccari, prin indicația de proveniență „Negro voevoda di natione ungaro," e evident că şi această componentă a tradiției întemeierii Țării Româneşti se afla în circulație în societatea munteană la sfîrşitul secolului XVI, cînd a fost înregistrată. Teza lui Dimitre Onciul, a plăsmuirii descălecatului în vremea lui Matei Basarab, după modelul tradiției moldovene, e dezmințită de izvoare. Înțelegînd această imposibilitate, deşi împărtăşea atitudinea negativă a lui D. Onciul față de tradiție, N. Iorga a reținut ipoteza imitației după tradiția moldoveană, dar a deplasat adoptarea în prima jumătate a secolului XVI.[16]

Aşadar, în prima jumătate a secolului XVI, cel mai tîrziu, elementele principale ale tradiției constituirii Țării Româneşti - *întemeierea, Negru Vodă*, asimilat cu *Radu* în personajul fictiv *Radu Negru,* şi *descălecatul* - sînt prezente în conştiința contemporanilor. Dar aceste elemente apar, în secolul XVI, amalgamate, ceea ce presupune un răstimp de realizare a procesului de amalgamare. Cînd a început procesul de amalgamare şi în ce fel s-a produs e imposibil de stabilit cu mijloacele aflate la îndemîna cercetării; un spor de lumină aduce în această privință tradiția ulterioară. Sigur se poate afirma însă pe temeiul informației rămase din vremea de dinainte de apariția cronicilor în limba, română că tradiția descălecatului este anterioară secolului XVII şi că este independentă de cea a descălecatului Moldovei. În Țara Românească, la fel ca şi în Moldova, nu cronica a creat tradiția, ci tradiția s-a aflat la baza reconstituirii genezei statului de către cronică.

Mult mai simplă şi mai clară decît tradiția originară despre întemeierea Țării Româneşti e cea privitoare la începuturile Moldovei ca stat; pe deasupra, ea poate fi parțial confruntată cu un şir de date documentare contemporane sigure.

Tradiția moldovenească înregistrată de letopisețele moldo-slave (*Letopisețul de la Bistrița* sau, în denumirea lui P. P. Panaitescu, *Letopisețul anonim al Moldovei*, *Cronica scurtă a Moldovei*, *Letopisețul de la Putna*, *Cronica moldo-polonă*, *Cronica sîrbo-moldovenească*)[17] a reținut şi ea un act originar, de întemeiere a țării, anume un „descălecat," şi pe înfăptuitorul lui, anume voievodul maramureşan Dragoş, care a trecut munții în 1359 (variantele greşite indică anii 1352 şi 1354); fapt originar, creator de stat, învăluit în legenda de tip arhaic a rătăcirii eroului întemeietor în urmărirea unui bour. „De atunci, cu voia lui Dumnezeu, s-a început țara Moldovei," constată una din variantele *Letopisețului de la Putna.*[18]

O variantă dezvoltată, cea cuprinsă în *Cronica moldo-rusă*, adaus la cronica rusă *Voskresenskaja Letopis*, introduce descălecatul lui Dragoş, mai pe larg povestit, într-o relatare istorică cuprinzătoare ale cărei elemente principale sînt: originea romană a românilor, subliniată şi prin numele eroilor eponimi creatori ai neamului, Roman şi Vlahata, apartenența lor la ortodoxia răsăriteană din vremea papei Formosus, participarea lor la luptele ungurilor împotriva tătarilor în zilele „craiului Vladislav," a cărui identitate istorică e lesne de stabilit întrucît faptele la care se referă povestirea s-au petrecut în zilele regelui Ladislau Cumanul (1272-1290), ostilitatea catolicilor față de români, în sfîrşit aşezarea acestora în Maramureş.

Fără alte precizări cronologice directe, amalgamînd într-o expunere istorică continuă fapte şi situații despărțite de decenii şi de secole, *Cronica moldo-rusă* relatează în continuare trecerea munților de către Dragoş şi ceata, „drujina," sa în urmărirea unui bour pe care l-a ucis lîngă un rîu, descoperirea „frumuseții țării," înapoierea în Maramureş de unde au revenit „cu femeile şi cu copiii," nu fără a fi cerut în prealabil îngăduință de la „craiul Vladislav," noua cercetare a locului, „pentru că era pustiu şi la marginea ținutului în care rătăcesc tătarii;" ales „domn şi voievod" de

[16] N. Iorga, *Inscripțiile din bisericile României,* I, Bucureşti, 1905, p. 130-132.

[17] *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI publicate de Ion Bogdan,* ediție revăzută şi completată de P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1959.

[18] *Ibidem*, p. 55, 60.

către însoţitorii săi, Dragoş „a întemeiat" în cursul unei domnii de numai doi ani oraşul Baia şi alte oraşe.[19]

Aşadar, la începutul secolului XVI, şi în Moldova tradiţia descălecatului şi a întemeierii intrase în circuitul scris.

Întîlnirea dintre tradiţia originii poporului şi cea a întemeierii Ţării Româneşti şi a Moldovei a dat naştere unei a treia componente a gîndirii politice româneşti a vremii, cea a *raportului special dintre cele două state româneşti,* încă din secolul XIV, de cînd au coexistat; idee constatată atît la români cît şi la străini.

De la prima ei înregistrare în sistemul internaţional, anume de cancelaria papală în 1370, Moldova apare ca fragment al „naţiunii Vlahiei;" tot în actele papale, apoi însă şi în cele polone şi ungare, Moldova e denumită şi „Valahia Minor," „Ţara Românească cea Mică" spre deosebire de „Valahia Major," „Ţara Românească cea Mare,"[20] care revendică aşadar întîietatea în cadrul unităţii pe temeiul etnic. La rîndul ei, şi Patriarhia constantinopolitană a înregistrat şi recunoscut identitatea de origine a bazei etnice a celor două state şi deosebirea de fiinţă statală denumindu-le *Ungrovlahia* şi *Rossovlahia* sau *Moldovlahia.*[21] Şi dominicanul Ioan de Sultanieh, la începutul secolului XV, se face ecoul acestei constatări cînd, descriind „Valahia," despre care afirmă că e „o ţară mare," adaugă: „Valahia e numită cea Mare şi cea Mică."[22] La mijlocul secolului XV, bizantinul Laonic Chalkokondyl observa, la rîndul lui, că românii „sînt împărţiţi în două domnii, în Bogdania [Moldova] şi în ţara aceasta de la Istm [Ţara Românească]…"[23] Pentru italianul Filippo Buonaccorsi Callimachus de asemenea românii sînt „un neam împărţit în două," referire la cele două state româneşti.[24] Cît de puternică era conştiinţa acestei legături la români se poate constata din faptul că încă din secolul XIV a început rivalitatea pentru întîietate în cadrul acestui raport. După faza iniţială a existenţei ei ca stat de sine stătător, cînd a recunoscut şi acceptat întîietatea Ţării Româneşti, Moldova a încercat în vremea lui Roman I să asume la rîndul ei prioritatea; tendinţa s-a manifestat limpede în titlul asumat de Roman, „voievod al Moldovei şi moştenitor al întregii Ţări Româneşti," replică evidentă la titlul mai vechi cu cîteva decenii al colegilor săi întru domnie din ţara vecină, care se intitulau domni „ai întregii Ungrovlahii."[25] Dar abia în secolul XVI, după modificarea raportului dintre cele două ţări în urma domniei lui Ştefan cel Mare, Moldova a obţinut întîietatea şi, o dată cu ea, titlul de „Ţara Românească cea Mare."

Alte două aspecte ale realităţii politico-culturale româneşti au fost integrate în sistemul de idei al tradiţiei originare: *apartenenţa românilor la confesiunea răsăriteană*, puternic exprimată de *Cronica moldo-rusă* - care evocă adeziunea lor la ortodoxia greacă după ruptura celor două biserici, persistenţa lor în această credinţă în ciuda prigoanei suferite din partea „latinilor" - şi, realitate derivată din aceasta, *adoptarea slavonei ca limbă de cult şi cancelarie*, aşadar pentru uzul păturilor suprapuse; fără însă ca limba proprie, „populară," de origine latină, despre care interlocutorul român al lui Nicolae de Modrusa îl informase că românii o vorbesc „de la origine," să fi ieşit din uzul colectivităţii româneşti.

Redus la datele sale principale, sistemul de idei istorico-politice ale românilor în primele secole după constituirea statelor proprii, în vremea slavonismului cultural, atît cît se poate reconstitui din puţinele informaţii care ne-au parvenit, e alcătuit din următoarele elemente: *originea romană* a românilor, urmare a cuceririi şi colonizării romane; crearea statelor de sine stătătoare în urma *descălecatului* lui Negru Vodă (sau Radu Negru) şi Dragoş, urmaşi ai coloniştilor romani; *legătura pe bază etnică între aceste state*; apartenenţa românilor la *confesiunea ortodoxă* şi folosirea de către ei a *limbii slave* ca limbă cultă.

[19] *Ibidem,* p. 154-161.

[20] Hurmuzaki, I, 2, p. 160; *Acta Gregorii P.P. XI (1370-1378)*, ed. Al. L. Tăutu, Roma, 1966, p. 493-494.

[21] Hurmuzaki, XIV, 1, p. 1-13, 16-36.

[22] *Călători străini despre ţările române,* I, p. 39.

[23] Laonic Chalkokondyl, *Expuneri istorice,* trad. V. Grecu, Bucureşti, 1958, p. 63.

[24] Philippi Callimachi, *Ad Innocentium VIII de bello Turcis inferendo oratio*, ed. I. Lichonska şi Th. Kowalewski, Varsoviae, 1964, p. 50.

[25] M. Costăchescu, *Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, II, Iaşi, 1932, p. 607-608; D.R.H., B. I *(1247-1500)* passim.

Eliberată într-un tîrziu de haina străină şi alienatoare a limbii slave, gîndirea istorică românească, puternic propulsată de aspiraţia emancipării politice, şi-a îndreptat pasionat privirile spre originile poporului şi ale statelor române. Faţă cu asaltul tezelor negatoare ale unor curente de interpretare istorică străine, ea asumă acum, hotărît, rolul de apărare a istoriei naţionale, urmînd însă fidel tradiţia moştenită din epoca anterioară. Istoricii români ai acestei vremi şi-au sporit considerabil erudiţia în contact cu ştiinţa europeană, ei au adăugat cunoştinţe noi şi numeroase cu privire la problemele de căpetenie ale istoriei româneşti, argumentaţia lor s-a îmbogăţit şi s-a articulat mai cuprinzător, dar tematica şi interpretarea istorico-politică au rămas esenţial nemodificate în raport cu viziunea epocii slavonismului cultural, al culturii române în tipar lingvistic slavon.

Ca şi tradiţia anterioară, dar mai explicit decît ea, istoriografia română a secolelor XVII şi XVIII a subsumat întemeierea statelor române originii poporului. Ea a elaborat sau sistematizat concepţia, implicită şi în viziunea tradiţiei, a celor doi timpi ai constituirii poporului român şi a statelor sale, anume cucerirea şi colonizarea romană sub Traian, apoi trecerea munţilor din Transilvania de către românii din Ţara Oltului şi din Maramureş şi întemeierea consecutivă a Ţării Româneşti de către Radu Negru şi a Moldovei de către Dragoş. Direct sau indirect, vag sau explicit, tema celor două impulsuri, cel care a dat naştere poporului român şi cel care se află la originea statelor sale medievale, apare în scrierile tuturor reprezentanţilor de frunte ai istoriografiei renaşterii spiritului naţional românesc de expresie boierească. În istoriografia moldoveană, ideea s-a întrupat în formula celor două „descălecări" sau „descălecaturi."

Ideea şi formula au început să-şi croiască drum cu *Letopiseţul Ţării Moldovei* al lui Grigore Ureche, care leagă constatarea romanităţii de „răsipirea ţării dentîi" şi apoi de „descălecatul ţării al doilea rînd."[26] Mult mai limpede şi mai răspicat formulată apare tema celor doi timpi decisivi ai devenirii poporului şi statelor româneşti în operele lui Miron Costin şi Dimitrie Cantemir, care, spre deosebire de Grigore Ureche, încearcă să înţeleagă unitar „descălecatul ţărilor cel dintîi de Traian împăratul Rîmului" şi „discălicatul cel al doilea."

Faptul prim, deschizător de istorie nouă, a fost „descălecatul dintîi" din care a rezultat poporul român. Laconic, Grigore Ureche constată în letopiseţul său: „de la Rîm ne tragem."[27] Teza devine argument central în opera lui Miron Costin: „Iară acesta Traian împărat pre aicea au venit şi au încungiurat aceasta parte de lume, cum s-au pomenit, şi el au descălecat neamul, semînţia, limba, care trăieşte pînă acmu în Moldova, în Ţara Muntenească şi cît norod este în Ardeal cu acest nume român."[28] Revenind la colonizarea romană, într-una din scrierile lui în limba polonă, istoricul adaugă: „Şi de atunci acel popor a rămas în aceste locuri pentru apărarea romanilor împotriva tătarilor;"[29] afirmaţie care pare a o prelua pe cea înregistrată la începutul secolului XVI de Jan Laski, potrivit căruia moldovenii susţineau că sînt vechii coloni romani „trimişi aici pentru apărarea Panoniei împotriva sciţilor."

Fără elemente erudite, cronicile muntene deapănă şi ele firul istoriei româneşti „de cînd au descălecat pravoslavnicii creştini, însă dentîi izvodindu-se de rumânii carii s-au despărţit de la romani şi au pribegit spre miiazănoapte…,[30] sau, de la moşii strămoşii rumânilor, carii venise-de la Roma, în zilele lui Traian împăratul Romei."[31] Pe alt temei de cunoştinţe şi cu alt orizont, format la lectura istoricilor apuseni, stolnicul Constantin Cantacuzino dezbate şi el chestiunea originii romane: „Iară noi, într-alt chip de ai noştri şi de toţi cîţi sînt rumâni ţinem şi credem, adeverindu-ne den mai aleşii şi mai adeveriţii bătrîni istorici şi de alţii mai încoace, că valahii, cum le zic ei, iară

[26] Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. a II-a, îngrijită de P. P; Panaitescu, Bucureşti, [1958], p. 67, 69.

[27] *Ibidem*, p. 67.

[28] Miron Costin, *De neamul Moldovenilor, din ce ţară au eşit strămoşii lor*, ed. C. Giurescu, Bucureşti, 1914, p. 43.

[29] Miron Costin, *Istorie în versuri polone despre Moldova şi Ţara Românească*, în *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958, p. 222.

[30] *Istoria Ţării Româneşti 1290-1690. Leotpiseţul cantacuzinesc,* ed. critică de C. Grecescu şi D. Simonescu, Bucureşti, 1960, p. 1.

[31] *Istoriile domnilor Ţării Româneşti de Radu Popescu vornicul,* ed. Const. Grecescu, Bucureşti, 1963, p. 3.

noi, rumânii, sîntem adevărați romani şi aleşi romani, în credință şi în bărbăție, den carii Ulpie Traian i-au aşezat aici în urma lui Decheval, dupre ce de tot l-au supus şi l-au pierdut; şi apoi şi alalt tot şireagul împăraților aşa i-au ținut şi i-au lăsat aşezați aici şi dintr-acelora rămăşiță să trag pană astăzi rumânii acestea."[32] Mai pasional decît toți, Dimitrie Cantemir face din demonstrarea romanității şi continuității româneşti un adevărat program istoriografie: „De aicea şi înnainte puind noi socoteala şi tot ținchiul osteninței noastre, pentru ca nu numai, precum arătăm, că Dachia noastră au fost de Traian Marile cu boiari cetățeni şi slujitori romani descălecată şi lăcuită; ce încă aceloraşi romani în trînsa aşezați, de atuncea şi pînă în dzua de astă zi, săminții, şi a nepoți, strănepoți, întracelaş nerupt trai şi necurmată sălăşluire să dovedim…"[33]

Argumentul principal al romanității, dovada ei cea mai sigură, era şi pentru istoricii secolelor XVII-XVIII limba românească. După afirmarea mai timidă a lui Grigore Ureche, care pune, e drept, în rîndul întîi limba latină, dar lasă un loc însemnat şi sincretismului lingvistic,[34] urmează cea categorică a lui Miron Costin: „înțelege-vei şi din capul care se va scrie de graiul acestor țări, că şi limba este dovadă, că în graiul nostru pînă astăzi sînt cuvintele unele latineşti iară altele italieneşti. Se miră un istoric anume Cavație zicînd: -«De mirat este că limba moldovenilor şi a muntenilor mai multe cuvinte are în sine rîmleneşti decît a italianilor», măcar că-i italianul tot pe un loc cu râmlenii."[35]

Şi pentru istoricii moldoveni şi munteni din secolele XVII-XVIII ca şi pentru tradiția epocii anterioare, cel mai sigur argument lingvistic e numele însuşi al poporului - cel pe care şi-l dă singur, nu cei pe care i-l atribuie străinii - şi denumirea limbii: „Aşea şi neamul acesta, de care scriem, a țărilor acestora numele derept şi mai vechi este român" adecă râmlean, de la Roma. Acest nume de la descălecatul lor de Traian şi cît au trăit pînă la pustiirea lor de pre aceste locuri şi cît au trăit în munți, în Maramorăş şi pe Olt, tot acest nume au ținut şi țin şi pînă astăzi […] Stă dară numele cel vechi ca un temei neclătit, deşi adaog, ori vremile îndelungate ori streinii adaog, şi alte nume, iară cela dela rădăcină nu se mută. Şi aşea este acestor țări şi țării noastre Moldovei şi Țării Muntineşti, numele cel direpț de moşie este român, cum se răspund şi acmu toți aceia din țările ungureşti lăcuitorii şi muntenii țara lor şi scriu şi răspund cu graiul: Țara Românească."[36] „În al doilea rînd - scrie Dimitrie Cantemir -, moldovenii nu s-au numit niciodată pe ei înşişi italieni, care nume în vremile următoare a început să înlocuiască numele romanilor, ci totdeauna au păstrat numirea de romani, care din vremea cînd la Roma se afla capitala lumii întregi, era comun tuturor locuitorilor Italiei."[37]

Constatarea originii romane comune a devenit argumentul cel mal puternic al unității originare şi actuale a românilor din Moldova, Țara Românească şi Ardeal. Enunțul simplu şi reticent al lui Grigore Ureche cu privire la comunitatea de origine a moldovenilor şi muntenilor - „măcară că s-au tras de la un izvod" -, devine o afirmație categorică la Miron Costin: „începutul țărilor acestora şi a neamului moldovenesc şi muntenesc şi cîți sînt în țările ungureşti cu acest nume români pînă astăzi, de unde sînt şi din ce seminție, de cînd şi cum au descălecat aceste părți de pămînt a scrie multă vreme la cumpănă au stătut cugetul nostru;"[38] sau, nu mai puțin răspicat, în alt text: „Cînt țara-mi înlăcrămată şi pe bieții locuitori ai țării Moldovei. Aceştia au colonizat odinioară amîndouă Daciile de la valurile lui Traian, pînă ce vremea îndelungată i-a împărțit în trei. Cei dintîi au venit cei de sub unguri în Țara celor Şapte Cetăți, unde, aduşi de Traian, trăiseră împreună cu dacii. Iar moltanii, care îşi trag numele de la Olt, sau montani de la munți, s-au aşezat după al doilea descălecat, cel dintîi fiind al lui Traian. A treia parte este Moldova, numită aşa de la rîul Moldova, descălecată din peşterile maramureşene spre malurile joase ale mării. Atît aceştia cît şi ceilalți

[32] Stolnicul Constantin Cantacuzino, *Istoria Țării Rumâneşti*, ed. N. Cartojan şi D. Simonescu, Craiova, [f.a.], p. 70.

[33] Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a Romano-moldovlahilor,* ed. Gr. G. Tocilescu, Bucureşti, 1901, p. 181.

[34] Grigore Ureche, *Letopisețul,* p. 67.

[35] Miron Costin, *De neamul moldovenilor,* p. 15-16.

[36] *Ibidem,* p. 47-48.

[37] Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei,* trad. Gh. Guțu, Bucureşti, 1973, p. 362-363.

[38] Miron Costin, *De neamul Moldovenilor,* p. 3.

poartă numele vestit de rumîni. Deci nimeni să nu se îndoiască că se trag de la Roma."[39] Cu aceeaşi forţă, tema unităţii de origine şi de nume e susţinută şi în Ţara Românească de Constantin Cantacuzino: „însă rumânii înţeleg nu numai ceştea de aici, ce şi den Ardeal, carii încă şi mai neaoşi sînt şi moldovenii şi toţi cîţi şi într-altă parte să afle şi au această limbă, măcară fie şi cevaşi osebită în nişte cuvinte den amestecarea altor limbi, cum s-au zis mai sus, iară tot unii sînt. Ce dară pe acestea, cum zic, tot Romani îi ţinem, că toţi acestea dintr-o fîntînă au izvorît şi cură."[40]

Fapt nou şi însemnat pentru felul cum era înţeleasă originea poporului român, unii dintre reprezentanţii istoriografiei în limba română la începuturile ei au recunoscut raportul dintre romanitatea norddunăreană şi cea suddunăreană şi au înţeles, fie şi numai foarte vag, rolul substratului dacic.

Potrivit viziunii istoricilor români din secolele XVII şi XVIII, terenul cîştigat de primul descălecat a fost în parte pierdut în urma invaziei barbarilor, identificaţi cel mai adesea cu ultimul lor val, cel al tătarilor, care i-au silit pe colonii romani să se retragă în Transilvania, în Maramureş şi în Ţara Oltului. De aici, ei aveau însă să „descalece" la sud şi la răsărit de Carpaţi sub conducerea lui Radu Negru şi a lui Dragoş şi să întemeieze Ţara Românească şi Moldova, fapt care la unii dintre istoricii vremii poartă denumirea de „al doilea descălecat."

Cronicile muntene - *Istoria Ţării Româneşti (Letopiseţul cantacuzinesc)* şi *Istoria domnilor Ţării Româneşti* (varianta Radu Popescu) pun la baza întemeierii Ţării Româneşti descălecatul lui Radu Negru din Făgăraş, în 1290, sau, într-una din variante, „mutarea" scaunului său la sud de Carpaţi. Potrivit *Istoriei Ţării Româneşti*, Radu Negru a trecut munţii „cu mulţime de noroade; rumâni, papistaşi, saşi, de tot feliul de oameni…"[41] Odată „descălecat" - „în zilele lui Andreiaş craiul" - adaugă o variantă, Radu Negru, al cărui descălecat e pus în legătură cu un nou conflict cu ungurii şi saşii - „să se fie învrăjbit domnul rumânilor cu domnii ungurilor şi ai saşilor de nescaiva pricini şi de aceea să se fie mutat dencoace" - a desfăşurat o intensă activitate ctitoricească în cele două reşedinţe succesive ale sale, Cîmpulung şi Argeş, unde a ridicat biserici şi curţi domneşti. Între timp, ţara **s**-a întins pînă la Dunăre şi Siret, iar Radu Negru a „tocmit-o," adică a organizat-o, instituind „judeţe," „judecători" şi „altele ce era de folosul domniei şi a ţării."[42] Potrivit uneia dintre cronici, în urma iniţiativei sale, Radu Negru şi-a pierdut stăpînirile din Transilvania în vreme ce autoritatea regatului ungar a încetat la sud de Carpaţi: „că, după ce au trecut domnul dencoace, n-au mai avut stăpînire peste rumâni în Ardeal, iar nici pă dînsul să-l stăpînească cineva n-au fost, ci den plai încolo stăpînea ungurii şi den plai încoace stăpînea domnul, pînă în Dunăre."[43]

Unele versiuni relatează şi episodul pe care îl consideră final al constituirii ţării, anume închinarea Olteniei, „descălecată" mult mai timpuriu „de rumânii carii s-au despărţit de la romani" şi guvernată de „un neam ce le zice Basarabi:" „Atunce şi Băsărăbeştii cu toată boierimea ce era mai nainte preste Olt, s-au sculat cu toţii de au venit la Radul Vodă, închinîndu-se să fie supt porunca lui şi numai el să fie preste toţi." Şi, adaugă cronica: „De atunce s-au numit de-i zic Ţara Rumânească..." Expresie a noii realităţi politice de sine stătătoare e „tituluşul," titlul, asumat de „Radu Negru voievod."[44]

Un rol încă şi mai însemnat, chiar exclusiv, revine descălecatului în tradiţia, mult mai bogată în această privinţă, a istoriografiei moldovene de expresie românească cu privire la constituirea sau, în terminologia vremii, „începutul" ţării.

În 1359, Dragoş vodă din Maramureş cu ceata sa de cîteva sute de războinici trece munţii şi, îndrumat de căţeaua Molda, urmăreşte un zimbru pe care reuşeşte să-l ucidă în dreptul unei ape în care însă clinele călăuză se îneacă. De atunci rîul a luat numele cîinelui şi e numit Moldova, de unde şi-au tras denumirea atît ţara întemeiată de Dragoş, cît şi poporul care o locuia.

[39] Miron Costin, *Istorie în versuri polone,* p. 220.
[40] Stolnicul Constantin Cantacuzino, *Istoria Ţării Româneşti,* p. 70.
[41] *Istoria Ţării Româneşti,* p. 2.
[42] *Istoriile domnilor Ţării Româneşti de Radu Popescu vornicul,* p. 5.
[43] *Ibidem,* p. 5.
[44] *Istoria Ţării Româneşti,* p. 1-2.

Din punctul de sosire, pe valea Moldovei, Dragoş explorează şi îşi supune restul teritoriului ţării, înaintînd mai întîi spre nord, pe valea Sucevei, unde găseşte un prisăcar cu numele Iaţco, pe care îl convinge să-şi aducă „toate neamurile" din Pocuţia, apoi spre sud, pe valea Bistriţei, pentru ca, în sfîrşit, să cuprindă „în cîţiva ani", teritoriul ţării pînă la Nistru, Dunăre şi Marea Neagră.[45]

În unele scrieri ale istoriografiei moldovene, gesta vînătorească a lui Dragoş şi a însoţitorilor săi e înlocuită printr-un descălecat păstoresc, la care se adaugă colonizarea de către Dragoş a unor elemente ungureşti şi săseşti.[46] Analogia cu „mulţimea de noroade" aduse de Radu Negru din Ardeal în Ţara Românească e evidentă. Şi, din nou, ca în istoriografia munteană, dar cu un sens sensibil diferit, se produce şi în tradiţia istoriografică a Moldovei o contaminare de persoane în persoana descălecătorului, în vreme ce în Ţara Românească Negru vodă a devenit Radu Negru, cel mai tîrziu în secolul XVI, în Moldova Dragoş devine fiul lui Bogdan, cel mai tîrziu în secolul XVII.[47]

Ca şi tradiţia anterioară, şi istoriografia în limba română a celor două ţări a fost preocupată de raportul dintre ele. Invocînd surse cărturăreşti străine, Constantin Cantacuzino constată că acestea numeau ambele ţări Vlahia, dintre care Moldova era *cea Mare,* iar Ţara Românească *cea Mică.*[48] Potrivit lui Cantemir, „domnia Valahiei" a fost împărţită în două principate, cel al Moldovei şi cel al Munteniei, în urma descălecării ţărilor de către Dragoş şi Radu Negru: „căci precum am zis, mai de nainte, aceste doao ţări supt un nume a Vlahii cuprinzîndu-să şi pînă cînd iară supt o stăpînire şi supt un domn, numai cu însămnarea Valahii mari şi mici, să dăspărţiia; iară după ce s-au despărţit pre vremile lui Dragoş Vodă Moldova şi pre a lui Radu Vodă Negrul Muntenia; Moldova ş-au schimbat şi numele şi de pe apa Moldovei sau de pe cel mai vechi nume Molisdavia s-au numit Moldavia."[49] În spirit mai particularist, Grigore Ureche evidenţiază tendinţa muntenilor de a trata drept o unitate cele două ţări: „că ei nu vor să disparţă, să facă doao ţări, ci scriu că au fost tot un loc şi o ţară şi noi aflăm că Moldova s-au discălicat mai pe urmă, iar muntenii mai dintîi…"[50] În virtutea acestei constatări, el respinge numele de Vlahia atribuit Moldovei, deşi afirmă şi el categoric originea comună a locuitorilor celor două ţări.

Alte elemente însemnate dezbătute de ambele istoriografii - cea a Ţării Româneşti şi cea a Moldovei - sînt: încadrarea românilor în ortodoxia răsăriteană şi folosirea slavonei în cancelarie şi biserică şi în activitatea cărturărească în general. Slavonismul cultural e explicat corect, deşi vag, prin marea extindere a stăpînirii slave în Europa răsăriteană şi sudestică[51] şi prin adeziunea românilor la credinţa răsăriteană prin filiera slavă.[52]

Pe planul relaţiilor internaţionale, gîndirea politică a istoriografiei secolelor XVII-XVIII a consolidat, prin Dimitrie Cantemir, tema autonomiei statelor în raport cu puterile străine, anume statutul obţinut din partea Imperiului otoman şi încorporat în *capitulaţii.*

Identitatea temelor majore şi a interpretărilor e dovada sigură a continuităţii între cele două stadii ale tradiţiei istorico-politice româneşti în evul mediu, cea a scrisului în limba slavă şi cea a istoriografiei în limba română, care nu a făcut decît să îmbogăţească şi să fundamenteze erudit moştenirea ideologică a trecutului. Se poate presupune chiar că noutatea unora din elementele dezbătute de istoriografia în limba română e numai aparentă şi că aparenţa se datorează transmisiei foarte lacunare a tradiţiei originare din care nu ne-au parvenit decît date disparate.

Viziunea tradiţiei medievale în problema genezei statelor a dominat istoriografia română pînă în a doua jumătate a secolului XIX, cînd gîndirea modernă a pus în termeni noi şi acest domeniu al cercetării.

[45] Miron Costin, *Istorie în versuri polone,* p. 228-235; Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei,* p. 50-53.
[46] Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei,* p. 69-71; Miron Costin, *Istorie în versuri polone,* p. 233.
[47] Miron Costin, *De neamul Moldovenilor,* p. 38; Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei,* p. 50-51, 134-135.
[48] Stolnicul Constantin Cantacuzino, *Istoriia Ţării Rumâneşti,* p. 30-31.
[49] Dimitrie Cantemir, *Hronicul,* p. 305.
[50] Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei,* p. 66.
[51] Stolnicul Constantin Cantacuzino, *Istoriia Ţării Rumâneşti,* p. 44.
[52] Miron Costin, *Cronica ţărilor Moldovei şi Munteniei [Cronica polonă],* în *Opere,* p. 209 şi 214; o explicaţie diferită la Dimitrie Cantemir, *Descrierea* Moldove, p. 370-373.

Istoriografia română modernă, ca şi tradiţia medievală, a înfăţişat constituirea statelor româneşti pe fundalul formării poporului român, înţeleasă mult mai larg, ca produs al simbiozei daco-romane, al aportului migratorilor şi în cadrul evoluţiei ansamblului romanităţii răsăritene.

În chestiunea însăşi a constituirii Ţării Româneşti şi a Moldovei, reînnoirea gîndirii istorice româneşti începînd cu a doua jumătate a secolului XIX s-a manifestat, într-o primă etapă, prin distanţarea netă de tradiţia medievală a descălecatului şi apoi, într-un al doilea timp, prin revenirea la tradiţie. Exponenţii principali ai celor două atitudini faţă de tradiţia medievală din împletirea cărora a rezultat o considerabilă extindere a orizontului cercetării şi adîncire a înţelegerii procesului constituirii statelor româneşti au fost Dimitre Onciul şi Gheorghe I. Brătianu.

Trăsătura principală a demersului istoriografie novator în problema constituirii Ţării Româneşti şi Moldovei întruchipat de D. Onciul a fost deplasarea centrului de greutate al investigaţiei de la descălecat, negat cu desăvîrşire în cazul Ţării Româneşti, scăzut ca semnificaţie în cazul Moldovei, la realităţile locale premergătoare apariţiei statului de sine stătător.[53] Evenimentul creator de realitate nouă, fapta „descălecătorilor," în viziunea tradiţiei, se estompează sau dispare, în primul caz, în concepţia lui D. Onciul, pentru a face loc procesului istoric de gestaţie statală urmărit în aspectele sale etnice şi politice. Noua înţelegere adusă de D. Onciul în problema genezei statelor române a fost rezultatul cercetării sistematice a izvoarelor istorice în spiritul pozitivismului, la şcoala căruia s-a format concepţia istoricului român.

Cotitura decisivă imprimată cercetării originilor statale româneşti de D. Onciul, în ciuda rezistenţelor întîmpinate de concepţia şi metoda sa, a deschis larg poarta înnoirilor succesive în investigarea acestei chestiuni de către istoriografia română a generaţiilor următoare, pînă azi. Prin lămuririle însemnate pe care le-a adus la cunoaşterea constituirii statelor medievale româneşti şi prin considerabila lărgire de orizont pe care a prilejuit-o, mai mult chiar decît prin declasarea tradiţiei descălecatului - aspect derivat al investigaţiei sale, oricîtă însemnătate i s-a atribuit -, D. Onciul a contribuit hotărîtor la reînnoirea înţelegerii apariţiei statului în istoria românească. Pe urmele acestei înţelegeri noi, în care procesul de lungă durată s-a substituit progresiv evenimentului, medievistica română a descoperit rînd pe rînd componentele sociale, economice, instituţionale, bisericeşti, spiritual-culturale şi politice ale constituirii Ţării Româneşti şi Moldovei.

Şi totuşi, într-un stadiu avansat al evoluţiei istoriografice în direcţia imprimată de D. Onciul, istoriografia română a revenit, prin opera unuia din reprezentanţii ei cei mai de seamă, Gh. I. Brătianu, la tradiţia descălecatului de care s-a apropiat într-un spirit de înţelegere superioară în contrast cu modul de gîndire al şcolii pozitiviste.[54] Împărtăşindu-se din rezultatele investigaţiei erei postpozitiviste, care a sondat în adîncime universul mentalităţilor colective, al celor arhaice îndeosebi, Gh. I. Brătianu, fără a renunţa la sporul de cunoştinţe şi înţelegere pe care l-a adus aplicarea metodei lui D. Onciul, a redescoperit rolul istoric al descălecatului a cărui realitate a admis-o şi în cazul Ţării Româneşti.

Dar însemnătatea principală a afirmaţiei lui Gh. I. Brătianu, ca şi a negaţiei lui D. Onciul, în problema descălecatului, se află, mult mai mult, decît în ea însăşi, în lărgirea viziunii istorice şi a demersului istoriografic. Pătrunzînd semnificaţia tradiţiei medievale, Gh. I. Brătianu a descifrat mesajul principal al temei descălecatului, anume legătura strînsă dintre procesele istorice din Transilvania, care au creat o situaţie nouă românilor din provincie, şi cele de la sudul şi răsăritul Carpaţilor. Adîncirea acestei interpretări, care a întîmpinat şi ea, ca şi cea a lui D. Onciul, rezistenţe puternice, presupune noi eforturi de descifrare a „tehnicii" sau a sistemului de interpretare a gîndirii istorice medievale româneşti la începuturile ei.

Reducînd la formulele ei esenţiale această tehnică, a cărei înfăţişare mai amănunţită necesită o investigaţie aparte, se pot desprinde trei trăsături principale ale tratării realităţii istorice de către gîndirea medievală în etapa ei elementară: *amalgamarea* proceselor istorice succesive într-o unică desfăşurare, fără distincţie între diferitele straturi, ca în ruinele unei clădiri distruse de seism în care

[53] D. Onciul, *Dragoş şi Bogdan fondatorii Principatului moldovenesc,* în *Scrieri istorice,* I, ed. A. Sacerdoţeanu, Bucureşti, 1968, p. 89-130; idem, *Radul Negru şi originile Principatului Ţării Româneşti, ibidem,* p. 328-428; idem, *Originile Principatelor Române, ibidem,* p. 560-715.

[54] Gheorghe I. Brătianu, *Tradiţia istorică despre întemeierea statelor romî neşti,* Bucureşti, 1945.

componentele diverselor etaje cu greu mai pot fi distinse unele de altele; *personalizarea* acestor procese, reduse la acțiunea decisivă a unui erou-ctitor care își realizează opera pe teren virgin și ale cărui fapte sînt eventual învăluite într-o țesătură de miracol și fabulos; *integrarea* realității actuale în trecut, cu concursul mitului explicativ, tendință care sporește considerabil confuzia cronologică în înfățișarea procesului istoric.

În condițiile create de împletirea acestor tendințe, istoricului care se avîntă în încercarea de a desface firele încîlcite la extrem ale tradiției medievale nu-i stă la îndemînă decît o singură soluție, anume confruntarea acesteia cu realitatea istorică, reconstituită cît mai fidel cu putință pe temeiul documentației sigure. Din suprapunerea celor două planuri, cel al tradiției și cel al datelor istorice certe, se va desprinde, măcar parțial raportul dintre realitate și ficțiune în tradiția medievală, chiar dacă succesiunile cronologice vor rămîne în anumită măsură cufundate în ceața confuziei de planuri caracteristică formulei arhaice de tratare a faptului istoric.

Alcătuirea Țării Românești și a Moldovei a însemnat, sub raport politic intern, trecerea societății românești de la formele arhaice de organizare - *cnezatele* și *voievodatele*, organisme politice de întinderi diferite, relativ reduse și dependente de puterile hegemonice în spațiul est și central-european - la *statele* proprii, operă înfăptuită în ambele cazuri de cîte un centru unificator. Această mutație majoră în societatea românească presupunea însă înlăturarea dominațiilor străine de pe teritoriul celor două state în curs de formare; evoluție care s-a produs efectiv în urma unui șir de eforturi, încununate în cele din urmă de succes, de alungare din teritoriile românești extracarpatice a puterilor care revendicau concurent controlul asupra acestui spațiu: regatul ungar și puterile stepei - „imperiul" cuman mai întîi, apoi statul mongol al Hoardei de Aur -, iar în cazul Moldovei și cnezatul rus apusean de Halici-Volhinia.

La începutul secolului XIII, regatul ungar, care reușise în prealabil să cuprindă sub dominația sa și sudul Transilvaniei, a depășit la miazăzi și la răsărit linia Carpaților, cu concursul cavalerilor teutoni și cu mijloace proprii, pătrunzînd, cam în același timp - anii 1211-1213 - în aria de dominație și hegemonie cumană.

Românii din Transilvania au participat cu contingentele lor la expedițiile militare la sud de Carpați: cei din zona Sibiului la acțiunea trupelor transilvane trimise la Vidin în ajutorul țarului Boril, între 1211 și 1213, fapt documentat; cei din Țara Oltului, în „Cumania Neagră," care se întindea de la Olt spre răsărit, spre gurile Dunării și Marea Neagră, fie alături de cavalerii teutoni, fie, mai degrabă, alături de oștile regatului, după 1225. Participarea celor din urmă nu e atestată documentar, dar ea nu putea lipsi, dată fiind încadrarea, în vremea aceasta, a Țării Oltului în sistemul politic al regatului.

„Descălecatului" militar dinlăuntrul arcului carpatic în teritoriile sud- și estcarpatice supuse anterior dominației cumane și locuite de o populație românească numeroasă, organizată politic și ecleziastic, i-a urmat migrația sau „descălecatul" oamenilor de rînd, români, unguri și sași. Prezența alogenilor printre românii din teritoriul „episcopiei cumane" e semnalată de un act papal din 1234 în cuprinsul căruia papa Grigore IX își manifestă îngrijorarea pentru puritatea vieții spirituale a germanilor și ungurilor aflați în contact cu românii și amenințați din acest motiv să fie atrași la ritul oriental. Tendința de emigrare spre teritoriile extracarpatice smulse dominației cumane e înregistrată și de diploma acordată cavalerilor ioaniți de regele Bela IV în 1247, care, printre altele, le interzice să atragă coloniști germani sau de altă naționalitate.

Dispariția dominației cumane la sud și răsărit de Carpați a adus la suprafața istoriei un șir de organisme politice românești: în stînga Oltului, voievodatul lui Seneslau, iar în dreapta rîului, cnezatele lui Ioan și Fareaș și cnezatul voievodal al lui Litovoi. În răsăritul Munteniei și în sudul viitoarei țări a Moldovei, regatul și-a constituit o largă zonă de dominație directă căreia, din punct de vedere ecleziastic, îi corespundea recent înființata episcopie a cumanilor; centură de protecție a trecătorilor curburii Carpaților și zonă de legătură cu regiunea gurilor Dunării și cu Marea Neagră. În Oltenia, din 1232-1233, regatul a înființat banatul de Severin, în scopul supravegherii atît a organismelor politice românești din regiune cît și a țaratului lui Ioan Asan II.

Presiunea confesională, virulentă în regatul ungar după 1204, anul cuceririi Constantinopolului de latini, îmbinată cu tendința regatului de expansiune și acaparare teritorială, a amenințat însăși existența organismelor politice românești: cele din Transilvania - cîte mai supraviețuiseră asalturilor anterioare - încadrate în sistemul de guvernare al regalității - inclusiv Țara Oltului - și cele din afara arcului carpatic, supuse fie direct, fie indirect, regalității arpadiene.

Marea invazie tătară din 1241 și, îndeosebi, instalarea durabilă a dominației tătare la gurile Dunării după 1260 a spulberat hegemonia regatului ungar în cea mai mare parte a teritoriilor extracarpatice. După eșecul încercării de restaurare cu concursul cavalerilor ioaniți, regatul nu a mai păstrat sub suzeranitatea sa decît Oltenia, cuprinsă în cea mai mare parte în voievodatul lui Litovoi. Tentativa voievodului oltean de a se elibera de sub tutela regatului la începutul domniei lui Ladislau Cumanul a eșuat. Spațiul românesc extracarpatic a rămas în această vreme împărțit între aria de hegemonie a Hoardei de Aur - teritoriile de la răsărit de Olt, inclusiv sudul Moldovei, unde cumanii, sedentarizați, se integrează în societatea românească - și cea a regatului ungar - teritoriile de la apus de Olt.

Echilibrul instaurat după 1260 s-a modificat în ultimul deceniu al secolului XIII. Destrămarea puterii regale în timpul domniei lui Ladislau Cumanul, tras în direcții opuse de presiunile contradictorii ale forțelor social-politice interne și ale puterilor din afară - papalitatea și Imperiul mongol -, a avut repercusiuni însemnate atît în politica internă, cît și asupra poziției internaționale a regatului.

Asasinarea regelui în 1290, într-un context politic care îl adusese în conflict cu românii și cumanii, a precipitat modificările politice care caracterizează ultimul deceniu al secolului XIII.

Sub noul rege, Andrei III (1290-1301), valul de intoleranță confesională în regat, mult slăbit dacă nu chiar disparent după marea invazie tătară din 1241, recapătă intensitate. Românii din Transilvania, care evoluau, ca și celelalte „naționalități," spre statutul de stare privilegiată, au fost excluși din congregația țării; în același timp, ei pierd din nou controlul, restaurat după 1241, asupra Țării Oltului, unde regalitatea își reafirmă autoritatea prin intermediul unuia din nobilii regatului, Ugrinus. Confirmînd stăpînirile lui Ugrinus de la Sîmbăta și Făgăraș, unde curînd avea să fie construită o cetate, regalitatea l-a așezat în fruntea comunităților rurale ale țării, suprimînd existența ei autonomă.

În aceeași vreme, antagonismul dintre regatul ungar și Hoarda de Aur redevine acut ca urmare a noii evoluții a politicii ungare sub influența papalității și a spiritului cruciatei. Sub conducerea „hanului" Nogai, care instalase cu mai bine de un sfert de secol în urmă centrul puterii sale la gurile Dunării, tătarii își extind controlul asupra cursului fluviului pînă la Porțile de Fier. Consecutiv acestei extinderi de putere, influența regatului ungar slăbește considerabil la sud de Carpați și în nordul Peninsulei Balcanice, care intră în aria de hegemonie a Hoardei de Aur. Din 1291, o dată cu dispariția banilor de Severin din lista demnitarilor regatului, a încetat și dependența voievodatului lui Litovoi de coroana regală.

În această constelație modificată s-a consolidat și puterea voievodatului românesc de la răsărit de Olt, din Cumania Neagră, în procesul simbiozei româno-cumane, al cărei exponent a fost Basarabă, numele propriu sau de funcție al „întemeietorului" țării sau mai degrabă al succesorului său, dacă se admite că „Negru Vodă" i-a precedat lui Basarab. Sub protecția hegemoniei tătare, voievodatul muntean se extinde spre răsărit, cuprinzînd sub puterea sa elementul românesc și româno-cuman din fosta episcopie cumană, în răsăritul Munteniei și în sudul Moldovei, de-alungul Carpaților. La rîndul său, voievodatul oltean, emancipat de sub hegemonia ungară în urma dispariției banatului de Severin, recunoaște autoritatea superioară a voievodatului din stînga Oltului căruia i se închină pentru a se asigura împotriva unei inevitabile reveniri ofensive a regatului, păstrînd însă o parte însemnată din prerogativele sale statale, întruchipate pînă tîrziu în instituția *băniei* oltene. În urma acestui șir de însemnate modificări, bazele teritoriale ale Țării Românești erau puse; voievodul muntean, devenit „mare voievod" prin închinarea voievozilor și cnezilor de la sud și răsărit de Carpați, grupase un teritoriu întins și o masă umană însemnată sub autoritatea sa. Poziția de putere dobîndită în scurt răstimp a dat țării posibilitatea de a juca de acum înainte un rol autonom în raporturile internaționale din răsăritul și sud-estul Europei.

Timp de aproximativ un sfert de secol, Țara Românească, a cărei stăpînire s-a întins, în împrejurări necunoscute, şi în teritoriile din nordul gurilor Dunării, care aveau să păstreze în numele lor amintirea lui Basarab, s-a menținut în constelația de puteri aflată sub hegemonia Hoardei de Aur. În raporturi de cooperare cu tătarii, sîrbii şi bulgarii, Basarab a înfruntat oştile, regatului ungar pînă în 1324 cînd a intervenit o însemnată modificare a politicii sale.

Forța noului stat a obținut curînd o dublă consacrare - politică şi militară -, şi una şi cealaltă în raport cu regatul ungar şi cu noul său rege, Carol Robert. Restaurator al puterii regale, după două decenii de luptă împotriva forțelor centrifugale interne şi a puterilor externe care le sprijineau, Carol Robert a fost nevoit să-şi fixeze atitudinea față de Țara Românească după ce a reuşit, într-un tîrziu, să readucă şi Transilvania sub ascultarea sa. În această situație şi în fața hotărîrii de a acționa sau nu pentru a restaura dominația regatului său asupra teritoriilor transcarpatice pe care le stăpînise odinioară şi care se aflau acum sub puterea lui Basarab, Carol Robert a încheiat pace şi alianță cu cel care era acum „marele voievod" al Țării Româneşti, recunoscînd noua realitate statală o dată cu stăpînirile ei teritoriale. Concesia era gravă pentru regat şi a fost resimțită ca atare de cercurile sale conducătoare. Şase ani mai tîrziu, în 1330, dînd curs curentului de reacție împotriva concesiilor făcute lui Basarab, Carol Robert a venit în Țara Românească în fruntea unei puternice armate pentru a o anihila şi pentru a readuce teritoriile transcarpatice sub controlul direct al regatului. Înfrîngerea catastrofală suferită de oastea regală şi renunțarea de către rege la noi încercări de desfacere a Țării Româneşti exprimă fidel forța noului stat şi recunoaşterea acestei forțe de către principalul ei antagonist.

În 1343/1344, Alexandru, fiul lui Basarab - care mai era încă în viață - se reconciliază cu fiul lui Carol Robert, Ludovic de Anjou, şi se angajează în acțiunea antitătară, emancipînd definitiv Țara Românească din dependența de Hoarda de Aur a cărei stăpînire a fost refulată mult spre răsărit. Înțelegerea avea însă să fie de scurtă durată. Înlăturarea hegemoniei mongole din regiune a reaprins rivalitatea dintre regatul ungar şi Țara Românească al cărei obiect principal au redevenit acum teritoriile din sudul Moldovei şi răsăritul Munteniei, adică legătura cu gurile Dunării. Intenția lui Ludovic de a restaura dominația regatului asupra acestor teritorii s-a manifestat în 1347 prin înființarea episcopiei Milcoviei, ediție modernă a vechii episcopii cumane şi, mai ales, în 1358, prin crearea unui coridor de imunitate vamală în folosul braşovenilor, între rîurile Ialomița şi Siret. Respingînd pretențiile regelui şi decis să rupă legăturile de dependență cu regatul ungar, marele voievod al Țării Româneşti proclamă în 1359 neatîrnarea sa şi a țării sale, asumă titlul de *domn*, *autocrat* său *singur stăpinitor*, pe temeiul acordului încheiat cu Patriarhia constantinopolitană de unde a obținut un scaun mitropolitan şi, o dată cu acesta, mijlocul propriu de legitimare a puterii. În urma acestei inițiative, Țara Românească s-a înzestrat cu instituțiile laice şi bisericeşti ale neatîrnării.

În strînsă legătură cu evoluția raporturilor dintre regatul ungar şi Țara Românească şi, în general, cu modificarea situației politice la răsărit de Carpați s-au aflat evenimentele care au dus la „descălecarea" Moldovei.

După succesele obținute împotriva tătarilor, Ludovic de Anjou a creat o marcă a regatului cu centrul în valea rîului Moldova, cu intenția de a-şi asigura o parte cît mai largă din aria de hegemonie a fostului cnezat halician, pentru a cărui moştenire începe să se manifeste acum, în plină alianță, rivalitatea polono-ungară. Încercarea regelui Ungariei de a reconstitui o zonă de dominație directă a regatului său la răsărit de Carpați s-a manifestat atît spre sud cît şi spre nord. În sud, efortul lui Ludovic de a impune dominația regatului său asupra teritoriului cuprins în episcopia Milcoviei urmărea între altele să separe Țara Românească de marca moldoveana, „terra nostra moldavana" în propria sa formulare, şi de a împiedica astfel stabilirea unei legături fireşti între ele.

În cîțiva ani, marca moldoveana, la înființarea şi consolidarea căreia au participat neîndoielnic şi elemente nobiliare maramureşene, s-a întins mult spre nord, în teritorii unde, încă din a doua jumătate a secolului XIII, sînt semnalate forme de organizare politică românească. Dar în 1358-1359, localnicii s-au răsculat împotriva dominației ungare. Răscoala a fost dominată cu concursul unora dintre românii maramureşeni în frunte cu Dragoş din Giuleşti, căruia regele îi încredințează conducerea voievodatului moldovenesc, recunoscînd astfel conținutul etnic al noii realități politice

în curs de constituire la răsărit de Carpaţi. În aceeaşi vreme, în legătură directă cu extinderea spre nord a Moldovei, s-a petrecut şi prima manifestare militară a concurenţei de interese dintre Polonia şi Ungaria în această arie.

Formula nouă încercată de Ludovic, guvernarea Moldovei printr-un român, dar de strictă obedienţă faţă de regat, a eşuat şi ea după numai cîţiva ani. În 1365, ţara era din nou răsculată şi şi-a găsit un alt conducător în persoana lui Bogdan, maramureşean şi el, dar din gruparea ostilă regalităţii ungare. Sub el şi sub fiul său Laţcu, ţara îşi consolidează poziţiile cîştigate în nord - centrul politic se deplasează în oraşul Siret - şi se extinde spre răsărit, pe Prut şi Nistru, regiuni smulse dominaţiei tătare.

În acest stadiu, Laţcu încearcă şi reuşeşte, cu concursul Poloniei, să obţină consacrare internaţională pentru statul său din partea papalităţii care, în schimbul conversiunii la catolicism, acordă „ducelui" Moldovei sau Valahiei Mici un scaun episcopal direct dependent de curia papală. La rîndul ei, Moldova evolua spre formula statului de sine stătător.

Evoluţia a fost oprită, pentru scurt timp însă, de instaurarea dominaţiei ungare în cnezatul Halici, în 1377/1378, fapt care a readus Moldova sub suzeranitatea regelui angevin. O dată cu revenirea cnezatului vecin în stăpînirea Poloniei, Moldova îmbină alianţa cu regatul din nord, sub a cărui suzeranitate intră în 1387, cu orientarea spiritual-bisericească spre Bizanţ de unde obţine în aceeaşi vreme un scaun mitropolitan, aşadar un mijloc propriu de legitimare a puterii domneşti. Drumul spre proclamarea autocraţiei, a independenţei, era astfel deschis. Conflictul prelungit cu Patriarhia ecumenică, declanşat de problema desemnării titularului mitropoliei Moldovei, a împiedicat pînă la începutul domniei lui Alexandru cel Bun ocuparea canonică a noului scaun.

Între timp, fie la sfîrşitul domniei lui Petru I, fie la începutul celei a lui Roman I, Moldova s-a întregit teritorial prin cuprinderea litoralului pontic, „parathalasia," şi a unei părţi din dispăruta episcopie a Milcoviei, fapt care a generat o îndelungată dispută teritorială cu Ţara Românească.

În urma acestor desfăşurări, Moldova a devenit la rîndul ei stat de sine stătător în limitele ei teritoriale istorice şi cu instituţiile politice şi ecleziastice ale neatîrnării.

Cercetată în funcţie de propriile ei reguli, tradiţia medievală a genezei statelor române se dovedeşte larg concordantă cu realitatea istorică pe care o exprimă şi chiar cu înţelegerea acesteia de către istoriografia modernă.

În viziunea tradiţiei medievale, cele două state româneşti, Ţara Românească şi Moldova, au fost produsul acţiunii a două personalităţi, Negru Vodă sau Radu Negru şi Dragoş, descălecător din Ţara Oltului cel dintîi, din Maramureş, al doilea; din zona descălecatului, nordul Munteniei şi, respectiv, valea Moldovei, ei şi-au întins stăpînirea asupra întregului teritoriu cuprins în limitele istorice ale celor două ţări; constituirea Ţării Româneşti s-a împlinit din punct de vedere teritorial prin închinarea căpeteniilor oltene lui Negru Vodă.

Potrivit unuia din firele tradiţiei muntene, „descălecatul" lui Negru Vodă din Făgăraş a fost urmarea conflictului său cu „domnii ungurilor şi cu ai saşilor."

„Descălecările" nobiliare au fost însoţite sau urmate de alte „descălecări," „populare," cu participarea şi a unor elemente alogene.

„Descălecarea" s-a produs pe teren virgin sau pustiu, astfel încît, potrivit tradiţiei, ţările au fost „întemeiate" de la „început" pînă la închegarea lor integrală de cei doi „descălecători," eroi-ctitori de ţară, de oraşe, de biserici şi mănăstiri.

Luptele de consolidare a independenţei, cele ale lui Basarab şi cele ale lui Bogdan, decisive în optica istoriografiei moderne, ca şi construcţia statală propriu-zisă şi confirmarea internaţională a autocraţiei, adică a caracterului de sine stătător al statelor, sînt fie ignorate de tradiţie, fie tratate ca elemente subsidiare.

Puternic reprezentată în tradiţie e, în schimb, tema originii romane a neamului descălecătorilor şi apartenenţa lor la confesiunea răsăriteană.

Deosebirea majoră între tradiţia medievală şi istoriografia modernă în înţelegerea constituirii statelor constă însă nu atît în selecţia elementelor istorice considerate constitutive şi decisive, cît în optica diferită prin care le-au receptat. În vreme ce pentru tradiţie, primordial e *evenimentul*

personificat care concentrează o întreagă desfăşurare istorică într-un *act, descălecatul,* şi în persoana *descălecătorului,* istoriografia modernă subordonează faptul *procesului istoric,* înţeles ca rezultantă a unei multitudini de factori.

Cît priveşte controversata problemă specială a descălecatului Ţării Româneşti din Ţara Oltului, există suficiente elemente certe în tradiţia „întemeierii" pentru a îndreptăţi acceptarea realităţii ei într-o formă sau alta. Participarea românilor din sudul Transilvaniei la expediţiile sudcarpatice ale regatului ungar în primele decenii ale secolului XIII, migraţiile documentar atestate din Transilvania la sud de Carpaţi, instalarea uneicăpetenii ungare în Ţara Oltului în 1291, dată care corespunde îndeaproape cu „mutarea scaunului" lui „Negru Vodă" de la nord la sud de Carpaţi, unificarea celor două voievodate româneşti sud-carpatice, cel din Muntenia şi cel din Oltenia, sub conducerea voievodului din „ţara neagră" (Cumania Neagră), ruperea legăturilor dintre Ţara Românească şi regatul ungar în ultimul deceniu al secolului XIII şi pierderea controlului de către acesta din urmă asupra ultimelor sale poziţii transcarpatice astfel încît, „den plai încolo stăpînea ungurii şi den plai încoace stăpînea Domnul, pînă în Dunăre…," sînt tot atîtea împrejurări şi fapte istorice reale care coincid cu tradiţia întemeierii şi exprimă şi tema ei principală, aceea a descălecatului.

Realitatea corelaţiei dintre împrejurările din Transilvania şi cele de la sud de Carpaţi, percepută şi transmisă de tradiţia descălecării lui Negru Vodă, pare astăzi incontestabilă; dar desemnarea cu precizie a faptului istoric care corespunde anume „descălecatului" lui Negru Vodă e imposibilă la nivelul documentaţiei disponibile.

Constatarea acestei corelaţii ne introduce însă în aspectul cel mai general al procesului de constituire a statelor române, aşa cum l-a înţeles istoriografia română modernă prin interpreţii ei cei mai iluştri şi cum, în felul ei specific, l-a înţeles şi tradiţia medievală.

Au trecut mai bine de şaptezeci de ani de cînd Nicolae Iorga a întrevăzut sensul *naţional* al întemeierii Ţării Româneşti: „Cînd părţile oltene şi argeşene se uniră, după înfrîngerea lui Litovoi de către unguri, pe la 1300, ţara cea nouă se formează *după o concepţie originală, avîndu-şi rădăcinile numai in tradiţia proprie.* E un caz de cristalizare politică spontanee. Domnia e «a toată Ţara Românească» - şi pentru întîia oară apare în răsărit astfel o concepţie naţională echivalentă cu concepţia teritorială, bază modernă pentru statele Apusului Europei."[55] În numele ţării, Nicolae Iorga vedea, cu drept cuvînt, înscrisă chemarea primului stat românesc de a unifica „toată Ţara Românească," aşadar întregul teritoriu locuit de români. Apărută cea dintîi, organic dezvoltată prin reunirea „ţărilor" arhaice ameninţate în existenţa lor de expansionismul cu stindard confesional al regilor arpadieni şi angevini, Ţara Românească a întruchipat rezistenţa nu numai a unor entităţi teritorial-politice, dar şi a unei naţiuni în devenire. Progresiv dislocată şi anihilată înlăuntrul arcului carpatic de progresele puterii regale şi nobiliare ungare, viaţa politică românească şi-a găsit refugiul şi împlinirea în afara Carpaţilor, mai întîi în Ţara Românească, apoi, în condiţii pregătite de aceasta, şi în Moldova: „Din transilvană cum fusese, ea (Ţara Românească) a devenit transalpină, ţară situată dincolo de creste."[56]

Acesta e înţelesul fundamental al tradiţiei „descălecatului", căreia realitatea istorică, atît cît ne e îngăduit să o cunoaştem, îi aduce multiple confirmări. Sugrumate în Transilvania, „libertăţile" româneşti s-au reorganizat în sudul şi răsăritul Carpaţilor, în cele două ţări pe care Nicolae Iorga le numea „cea dintîi" şi „cea de a doua libertate românească." Şi nu s-ar putea exprima mai bine acest adevăr istoric profund decît prin cuvintele aceluia dintre istoricii români moderni care s-au apropiat cu cea mai mare înţelegere de tradiţia descălecatului: „Dar vechea noastră tradiţie istorică, de este să-i aflăm nouă temeiuri şi să-i redăm crezare, mai are un rost… Ea restitue Ardealului rolul său firesc de leagăn al statului, după cum cercetările filologice şi linguistice i-au restituit acel de leagăn al limbii şi poporului român."[57]

[55] N. Iorga, *Sîrbi, bulgari şi români în Peninsula Balcanică în evul mediu,* în *Studii asupra evului mediu românesc,* ed. îngrijită de Ş. Papacostea, Bucureşti, 1984, p. 60-61.

[56] N. Iorga, *Histoire des Roumains et de leur civilisation,* Bucarest, 1922, p. 38.

[57] G. I. Brătianu, *Tradiţia istorică despre întemeierea statelor române*, p. 111.

Cînd, într-un tîrziu, după secole, descălecătorii s-au înapoiat în locurile de unde porniseră, realizînd „domnia a toată Țara Românească,” ei nu au făcut decît să împlinească imperativul cuprins în numele țării şi în titlul întemeietorilor ei.

ÎNCEPUTURILE POLITICII COMERCIALE A ŢĂRII ROMÂNEŞTI ŞI MOLDOVEI (SECOLELE XIV-XVI). DRUM ŞI STAT*

În secolul al XIV-lea, Ţara Românească şi Moldova au fost cuprinse, prin marile drumuri ale comerţului internaţional care le străbăteau teritoriul, în vastul sistem de schimburi comerciale în plină dezvoltare între Europa apuseană şi centrală, pe de o parte, şi lumea asiatică, pe de altă parte. Dezvoltarea acestor drumuri a fost una din consecinţele multiple ale transformării Mării Negre în secolele XIII-XIV în principala arie de întîlnire şi redistribuire a produselor Orientului şi Occidentului. Agenţii şi beneficiarii cei mai de seamă ai acestui intens schimb comercial au fost veneţienii şi genovezii care, în secolul al XIII-lea, au eliminat zăvorul bizantin de la Strîmtori şi au început să exploreze şi să exploateze larg itinerariile comerţului internaţional legate de bazinul pontic. Integrarea celor două ţări în marile circuite ale comerţului intercontinental, prin segmentele esenţiale ale itinerariilor acestuia care treceau prin teritoriul lor, le-a conferit o însemnată funcţie internaţională şi a determinat primele manifestări cunoscute ale politicii lor comerciale. Această funcţie asumată de cele două state româneşti şi implicaţiile ei în evoluţia politicii lor externe au reţinut, firesţe, atenţia medieviştilor români şi explică literatura relativ bogată consacrată drumurilor comerciale în istoriografia română. Dar în ciuda numărului şi calităţii studiilor închinate acestei teme, rolul celor două mari drumuri comerciale care au legat, prin Ţara Românească şi Moldova, Europa Centrală cu Marea Neagră şi, prin intermediul ei, cu lumea asiatică, e departe încă de a fi lămurit, chiar şi în unele din aspectele sale esenţiale. Rîndurile care urmează îşi propun să aducă un spor de lumină în acest domeniu şi să contribuie la mai buna înţelegere a unui aspect însemnat al existenţei timpurii a Ţării Româneşti şi Moldovei ca state de sine stătătoare.

I. ŢARA ROMÂNEASCĂ ŞI MOLDOVA ÎN ITINERARIILE COMERŢULUI INTERNAŢIONAL

Geneza legăturii comerciale între Braşov şi gurile Dunării. Prin legăturile internaţionale pe care le mijlocea, Marea Neagră a devenit o zonă de puternică atracţie nu numai pentru Genova şi Veneţia, dar şi pentru puterile continentale care, prin poziţia lor, puteau aspira să participe direct la exploatarea comerţului pontic. Două dintre aceste puteri, regatele ungar şi polon, au dezvoltat o politică pontică bogată în consecinţe pentru întreaga regiune cuprinsă în aria lor de acţiune.

Aspiraţiile pontice ale regatului ungar au apărut mult mai timpuriu decît cele ale Poloniei. încă din primele decenii ale secolului al XIII-lea, după căderea Constantinopolului sub latini, regalitatea arpadiană a manifestat o vădită tendinţă de a-şi asigura legătura directă cu marea, atît cu Adriatica, cît şi cu Marea Neagră, şi de a obţine astfel controlul asupra unor căi comerciale de însemnătate internaţională.[1]

Indiciile timpurii ale tendinţei regatului de a-şi asigura legătura directă cu zona Dunării de Jos şi cu Marea Neagră sînt direct legate de desăvîrşirea cuceririi Transilvaniei şi de expansiunea sa transcarpatică la începutul secolului al XIII-lea, cu concursul Ordinului teutonic şi apoi cu mijloacele proprii. Unul dintre sensurile principale ale expansiunii regatului la răsărit şi sud de Carpaţi se întrevede din privilegiul acordat cavalerilor teutoni de regele-Andrei al II-lea în 1222, prin care le confirmă stăpînirile teritoriale, între altele castrul Cruceburg construit de ei, cu teritoriul pertinent, şi de aici întreg pămîntul „ce merge pînă la hotarele brodnicilor şi, de cealaltă parte, de la întăriturile Hălmeagului, pînă la izvorul apei ce se cheamă Bîrsa, şi de aici înaintează pînă la Dunăre."[2] Realitate sau program, situaţia înscrisă în textul regal citat indică ceea ce avea să fie de acum înainte, timp de peste două secole şi jumătate, una din marile direcţii de expansiune ale

* Publicat în „Studii şi materiale de istorie medie," X, 1983, p. 9-55.

[1] N. Iorga, *Points de vue sur l'histoire du commerce de L'Orient au Moyen Age,* Paris, 1924, p. 89-90.

[2] *UKB*, I, p. 19; *DRH*, D, I, p. 1, 3; confirmarea papală din decembrie 1222 *UKB*, I**,** p. 23; *DRH*, D, I, p. 4, 6.

regatului ungar, nemijlocit legată de interesele politicii sale comerciale. O realitate ecleziastică nouă s-a născut în teritoriile recent cuprinse în aria de dominaţie a regatului după izgonirea Ordinului teutonic, *episcopia cumană*, ea însăşi expresie a tendinţei sau realităţii politice noi rezultate din expansiunea ungară în aceste teritorii.

Programul regalităţii ungare de expansiune pînă la gurile Dunării şi Marea Neagră, chiar în condiţiile defavorabile create de invazia mongolă, e limpede exprimat de Bela al IV-lea în memoriul înaintat papei Inocenţiu al IV-lea cu privire la primejdia tătară, în care dădea curs speranţei că, cu sprijinul cavalerilor ioaniţi, de curînd instalaţi la hotarul regatului, în vecinătatea bulgarilor şi cumanilor, va fi în măsură să-şi extindă stăpînirea „cît se întinde Dunărea, pînă la marea constantinopolitană."[3] Expansiunea spre Marea Neagră era pentru regatul ungar o necesitate cu atît mai imperios resimţită cu cît participarea directă la comerţul în Marea Adriatică îi fusese blocată de riposta necruţătoare a Veneţiei la începutul secolului al XIII-lea.

Dezvoltarea vieţii urbane pe drumul care lega sud-estul Transilvaniei de cursul inferior al Dunării a fost larg favorizată de itinerariul comercial care a început foarte probabil să funcţioneze acum. Braşovul, chemat să îndeplinească rolul principal, de centru redistribuitor, al acestui drum, e surprins într-un izvor ecleziastic încă înainte de marea invazie tătară din 1241;[4] o inscripţie funerară din anul 1300 dă la iveală existenţa unui „comite de Cîmpulung," probabil căpetenie a comunităţii săseşti din această aşezare, etapă însemnată pe principalul drum comercial care lega Braşovul cu Dunărea.[5]

Expansiunea regatului ungar spre Adriatică şi Marea Neagră în prima jumătate a secolului al XIII-lea a fost blocată, în prima direcţie, de Veneţia, iar în cea de-a doua de marea invazie tătară din 1241. Constituirea imperiului mongol al Hoardei de Aur şi hegemonia tătară asupra unor întinse teritorii şi state din răsăritul şi sud-estul Europei, inclusiv cursul inferior al Dunării,[6] a zădărnicit timp de peste un secol tendinţa regatului ungar, atît de evidentă în primele decenii ale secolului al XIII-lea, de a-şi deschide drumul spre Marea Neagră. Reluarea încercării presupunea înlăturarea în prealabil a dominaţiei tătare la răsărit şi sud de Carpaţi, în spaţiul românesc, situaţie care nu avea să se realizeze decît spre mijlocul secolului al XIV-lea, ca urmare a ofensivei puterilor creştine, Polonia, Ungaria, ţările române în curs de constituire. Deschisă în 1340 în cnezatul Halici, prin acţiunea regelui Cazimir al Poloniei, sprijinit de oastea ungară, ofensiva antitătară a cuprins curînd şi spaţiul românesc. După succesele înregistrate la începutul domniei lui Ludovic de Anjou, în 1345-1346, de expediţiile transilvane la răsărit şi sud de Carpaţi, care au avut ca rezultat o nouă extindere a puterii regalităţii ungare în aceste teritorii, un al doilea val ofensiv, în anii 1352-1354, a redus dominaţia tătară în spaţiul românesc la o zonă restrînsă a litoralului pontic; în următoarele trei decenii şi această rămăşiţă a hegemoniei tătare avea să dispară.[7] Legătura directă cu Marea Neagră, obiectiv vechi al politicii regatului ungar, părea acum asigurată.

În 1358, regele acordă braşovenilor dreptul de a circula cu mărfurile lor „liber şi în siguranţă" între Buzău şi Prahova, „adică din locul unde se varsă în Dunăre rîul numit Ialomiţa, pînă în locul unde se varsă, de asemenea în Dunăre, rîul numit Siret."[8] Actul regal înregistrează aşadar pentru prima oară existenţa legăturii comerciale între Braşov şi Dunărea de Jos, urmare nemijlocită a succesului ofensivelor antitătare din anii precedenţi.

În acelaşi an, Ludovic de Anjou a reuşit să smulgă Veneţiei stăpînirea ţărmului dalmat (1358); regatul ungar îşi deschisese astfel două porţi prin care putea să participe *direct*, cu concursul

[3] Hurmuzaki, I, 1, p. 261.

[4] G. Nussbächer, *Wann vourde Corona gegründet,* în vol. *Aus Urkunden und Chroniken. Beiträge zur Siebenbürgischen Heimatkunde,* Bukarest, 1981, p. 23-24.

[5] E. Lăzărescu, *Despre piatra de mormînt a comitelui Laurenţiu şi cîteva probleme arheologice şi istorice în legătură cu ea,* în „Studii şi cercetări ele istoria artei", IV, 1957, 1-2, p. 109-127.

[6] A. Decei, *La Horde d'Or et les Pays roumains au XIIIe et XIVe siècles selon les historiens arabes contemporains,* în „Romanoarabica", II, 1976, p. 61-63, a pus în lumină controlul tătar asupra gurilor Dunării, care l-a reactualizat de fapt pe cel cuman.

[7] Ş. Papacostea, *Triumful luptei pentru neatîrnare: întemeierea Moldovei şi consolidarea statelor feudale româneşti,* în vol. *Constituirea statelor feudale româneşti,* Bucureşti, 1980, p. 165-193.

[8] Hurmuzaki, XV, 1, p. 1.

aliaților săi genovezi, la lucrativul comerț oriental. Dubla deschidere spre mare realizată de Ungaria la mijlocul secolului al XIV-lea a coincis cu adoptarea unui şir de măsuri menite să stimuleze masiv participarea regatului la comerțul internațional, să-l integreze în marile circuite ale schimbului de mărfuri, îndeosebi cele dintre Europa Apuseană şi Centrală şi Orientul asiatic. Privilegiile comerciale numeroase emise de Ludovic de Anjou au urmărit sistematic să promoveze legăturile comerciale cu unele din marile oraşe ale Europei Centrale, cu Adriatica şi Marea Neagră, şi să constituie o rețea de itinerarii ale comerțului internațional prin teritoriul regatului ungar şi spre marele beneficiu al acestuia.

La exploatarea perspectivelor comerciale deschise de dublul acces maritim realizat de regatul ungar în a doua jumătate a secolului al XIV-lea un loc eminent a fost rezervat celor două oraşe sud-transilvane, destinate, prin poziția lor, să beneficieze cel mai mult de noile oportunități oferite comerțului internațional, Sibiul şi Braşovul.[9] Fireşte, avantajul principal al legăturii cu Adriatica avea să revină Sibiului. În vara anului 1367, Ludovic de Anjou aducea la cunoştință celor îndreptățiți să perceapă vămi în Dalmația şi Croația privilegiul acordat sibienilor de a circula liber cu mărfurile lor de orice fel, oriunde ar voi, „la Viena, Praga, Zara şi Veneția şi aiurea" şi de a le desface în orice centru, inclusiv Buda, în ciuda vechiului drept de depozit al oraşului, fireşte după plata vămilor obişnuite.[10] În 1370, revenind asupra chestiunii, Ludovic a lărgit considerabil privilegiul sibienilor, îndeosebi al celor angajați în activitatea comercială legată de țăranul dalmat.[11] Ansamblul privilegiilor acordate de Ludovic I sibienilor a fost confirmat şi lărgit de Sigismund I de Luxemburg, continuator deosebit de zelos al politicii comerciale a predecesorului său. Dar pierderea Dalmației, recucerită de venețieni în 1409, eveniment care a modificat sensibil datele comerțului extern al Ungariei şi care a generat grave şi îndelungate convulsiuni internaționale, a pus capăt legăturii directe a sibienilor cu țărmul dalmat şi seriei privilegiilor regale care îl acopereau.

Un loc încă şi mai însemnat în constituirea acestui sistem de rețele ale comerțului internațional, rod al unei politici comerciale deliberate şi de mare anvergură, a revenit legăturii cu Marea Neagră, efortului de a asigura circulația mărfurilor din bazinul pontic spre Ungaria şi în sens invers. Acest țel, regalitatea ungară l-a urmărit pe două căi: prin deschiderea largă a porților regatului negustorilor genovezi şi prin activitatea braşovenilor la Dunărea de Jos şi Marea Neagră.

Cooperarea ungaro-genoveză a cunoscut cea mai largă dezvoltare în timpul lui Ludovic de Anjou cînd comunitatea de interese între cele două puteri a generat un şir de inițiative şi acțiuni comune, cu funcție covîrşitor antivenețiană.[12] Amploarea cooperării comerciale şi a proiectelor de cooperare se întrevede în textul marelui privilegiu din 24 iunie 1379 al lui Ludovic pentru negustorii genovezi.[13] În virtutea acestui act, regele Ungariei acordă genovezilor şi celor care beneficiau de cetățenia genoveză dreptul de a circula liber cu mărfurile lor „pe apa Dunării şi pe uscat, venind de la Orşova spre Timişoara pînă la Buda şi de asemenea din regatul nostru al Dalmației, atît pe marea noastră cît şi pe drumul Zarei…" Mărfurile vehiculate de genovezi erau scutite de vămile şi de taxele de tot felul percepute asupra mărfurilor negustorilor de rînd de agenții regali, de nobili, clerici sau comunitățile de orice fel. Singura vamă la care erau supuşi era *tricesima*, la Buda, şi aceasta însă redusă la jumătate.

Activitatea genovezilor nu era limitată la import; ei aveau dreptul de a achiziționa orice mărfuri din regat - cu excepția aurului şi argintului - şi de a le scoate din țară, pe drumurile amintite,

[9] Pentru integrarea Transilvaniei în marile circuite ale comerțului internațional în secolul al XIV-lea, v. N. Iorga, *op. cit.,* p. 101-103; I. Moga, *L'orientation economique de la Transylvanie,"* Bucureşti, 1940, p. 11-15 (extras din „Revue de Transylvanie", VI, 1).

[10] UKB, II, p. 297-298.

[11] *Ibidem,* p. 337-339, 361-362; pentru extinderea pînă la Viena a activității negustorilor sibieni, v. *ibidem,* p. 393-394, 401 şi 402.

[12] Vom consacra un studiu special acestei cooperări şi implicațiilor ei în sud-estul european.

[13] *Liber jurium reipublicae Genuensis,* t. II, Augusta Taurinorum, 1857, în *Monumenta Historiae Patriae,* IX, col. 854-858. Privilegiul din 1379 nu a fost decît un act de confirmare şi poate de lărgire a unui statut special deosebit de favorabil acordat genovezilor în Ungaria; în 1376, Florența solicita lui Ludovic un statut privilegiat similar celui de care beneficiau genovezii, *Monumenta Hungariae Historica, Acta extera,* ed. G. Wenzel, III, Budapesta 1876, p. 131-132.

cu plata taxelor suportate de toți negustorii. La Buda şi în toate centrele în care se stabileau, genovezii aveau dreptul la consuli proprii, cărora le revenea integral jurisdicția asupra lor.

Al doilea factor al comerțului pontic al regatului, al cărui rol avea să se dovedească mult mai durabil, a fost Braşovul. Deşi nu s-a dezinteresat de legătura cu țărmul dalmat, deşi a obținut la rîndul său cîteva privilegii care îi înlesneau realizarea acestei legături,[14] Braşovul era, firește, orientat cu prioritate spre gurile Dunării şi Marea Neagră, care îi ofereau posibilitatea de a participa în condiții mult mai avantajoase la comerțul oriental.

Primele măsuri cunoscute ale lui Ludovic de sprijinire a activității braşovenilor la Dunărea de Jos aparțin, cum s-a văzut, anului 1358,[15] cînd regele a creat o zonă de liberă circulație, de scutire vamală, pentru braşoveni între Ialomița şi Siret, deschizîndu-le astfel larg accesul la comerțul pontic.

În contextul politicii sale comerciale continentale cu implicații intercontinentale, legătura sigură cu Marea Neagră era, aşadar, pentru Ludovic de Anjou o necesitate imperioasă. Schimbul de mărfuri cu una din zonele cele mai active ale comerțului oriental, legătura directă cu genovezii, factor dominant în bazinul pontic, care asumase de curînd şi controlul direct la gurile Dunării, prin aşezările de la Chilia şi Licostomo, era o verigă esențială a sistemului comercial internațional promovat de regele Ungariei. Aici însă, în această zonă, el a întîmpinat rezistența Țării Româneşti care îşi desăvîrşea în aceşti ani organizarea statală. De interes nu mai puțin vital decît pentru regatul ungar era şi pentru Țara Românească controlul asupra segmentului final al marelui drum comercial continental care lega Europa Centrală cu Marea Neagră, anume segmentul cuprins între Braşov şi cursul inferior al Dunării. Prin amploarea intereselor legate de controlul şi exploatarea acestui segment de drum comercial, reglementarea statutului său a devenit şi a rămas vreme îndelungată o componentă esențială a raporturilor dintre Țara Românească şi regatul ungar.

Față cu încercarea lui Ludovic de a crea o zonă de circulație liberă între Carpați şi Dunăre, în favoarea braşovenilor, care urmau să vehiculeze mărfurile într-un sens şi în celălalt, scutiți cu desăvîrşire de vămi şi taxe (1358), domnul Țării Româneşti, Nicolae Alexandru, îşi manifestă opoziția.

Conflictul care a reizbucnit între Țara Românească şi regatul ungar încă din anul următor a avut neîndoielnic şi o însemnată componentă comercială, expresie a luptei pentru controlul drumului comercial. Faptul nu e direct atestat, dar se deduce din acordul realizat zece ani mai tîrziu de fiul şi succesorul lui Nicolae Alexandru, Vlaicu (Vladislav I), cu Ludovic de Anjou, acord cu multiple aspecte politice, teritoriale, militare, religioase şi comerciale, între care cel din urmă a ocupat un loc însemnat, devenind un factor de lungă durată, de antagonism şi cooperare, în raporturile dintre cele două țări.

Acordul comercial a îmbrăcat forma unui privilegiu conferit de Vlaicu negustorilor braşoveni.[16] Acest acord s-a încheiat sub supravegherea regelui Ludovic.[17] Actul era menit, în

[14] UKB, II, p. 354-355; *ibidem,* III, p. 128.

[15] Actul din 1358 al regelui Ludovic de Anjou a fost interpretat felurit de istoricii români. Pentru N. Iorga, E. Lăzăreanu, Gh. Brătianu, actul e indiciul unei dominații efective a regatului la sud şi răsărit de Carpați, culoar care asigura legătura între Braşov şi aria danubiano-pontică; ca şi în sec. al XIII-lea, expresia ecleziastică a acestei dominații a fost o episcopie catolică, anume episcopia Milcoviei, reîncarnare a episcopiei cumane, acoperită de valurile invaziei mongole. Interpretînd datele geografice ale privilegiului regal, N. Iorga afirma: „Aici e vechea moşie a episcopului Cumanilor" *(Istoria românilor,* III, Bucureşti, 1937, p. 161), Alt curent de interpretare, ai cărui exponenți sînt P. P. Panaitescu, Maria Holban, R. Manolescu, consideră privilegiul lui Ludovic un simplu act de suzeranitate sau, încă şi mai puțin, manifestarea unei veleități

[16] V. nota 33.

[17] Cercetătorii chestiunii au constatat existența unui model de cancelarie regal pentru actul din 1368: „La formule dans sa partie finale au moins, est la même que celle des diplomes des rois de Hongrie ou de leurs voyvodes s'adressant aux états transylvains; cela ne signifie peut-être qu'une copie de ce modele par la chancellerie valaque, qui redigeait assez rarement le latin"; G. I. Brătianu, *Les assemblees d'etats et les Roumains en Transylvanie,* în „Revue des Études Roumaines", XIII-XIV, 1974, p. 28; mergînd mai departe în direcția acestei constatări, un alt istoric afirmă: „analiza scrisului, formularului şi limbii privilegiului arată că el nu a fost scris în cancelaria domnească, ci a fost pregătit şi redactat în cancelaria regală, iar domnul Țării Româneşti l-a încuviințat şi l-a autentificat"; R. Manolescu, *Comerțul*

propria sa formulare, să consacre, „legătura veşnică a păcii" între Ţara Românească, de o parte, şi Braşov şi Ţara Bîrsei de alta („pro perpetuo pacis vinculo inter nos, parte ab una, et universos cives et provinciales de Brasso, vicinos et amicos nostros carissimos, parte ab altera…").

Acordul a fost un compromis între cele două puteri; Ţara Românească îşi vedea recunoscută stăpînirea asupra teritoriului ei răsăritean peste care se întinsese ambiţia cuceritoare a regatului ungar; acesta, la rîndul său, smulgea Ţării Româneşti un privilegiu larg care asigura Braşovului legătura cu comerţul pontodanubian, în condiţii de circulaţie a mărfurilor şi oamenilor extrem de avantajoase, şi pe deasupra o largă libertate comercială înlăuntrul Ţării Româneşti. Culoarul teritorial între Braşov şi Dunărea de Jos, preconizat de regalitatea ungară încă din primele decenii ale secolului al XIII-lea şi reactualizat de Ludovic de Anjou, s-a transformat, în temeiul acestui compromis, în zonă de liberă circulaţie şi de regim vamal privilegiat. Ţara Românească se impusese ca factor participant la beneficiile exploatării importantului drum comercial care îi străbătea teritoriul, dar, în schimb, ea a trebuit să acorde un regim de privilegiu extrem de larg Braşovului şi, prin intermediul emporiului ardelean, regatului ungar. Prin prevederile sale explicite şi prin vastele sale urmări implicite, acordul din 1368 a fost prima manifestare cunoscută a politicii comerciale şi vamale a Ţării Româneşti.

Rezultatul confruntării dintre interesele comerciale şi vamale ale celor două state şi al raporturilor lor de forţă a fost, pe acest plan, statutul legăturilor comerciale dintre Ţara Românească şi oraşul Braşov, fixat, în elementele sale esenţiale, prin privilegiul din 1368 şi prin cel cuprinzînd un şir de modificări, din 1413. Reconfirmarea acestui statut a devenit un element esenţial - care în unele momente asumă chiar rol de condiţie principală, *sine qua non* - al raporturilor dintre Ungaria şi Ţara Românească, atîta timp cît a durat contextul internaţional care i-a dat naştere. Regalitatea ungară a vegheat ca raportul comercial instituit în 1368 să nu se deterioreze pentru braşoveni; ea a intervenit în cîteva rînduri direct în formularea textului privilegiului, a prototipului acestuia.[18] Domnii Ţării Româneşti reconfirmau, de îndată ce erau înscăunaţi în domnie, privilegiul pentru braşoveni, fie textual, emiţînd noi acte privilegiale, fie prin referire la vechile privilegii. „Pacea" Ţării Româneşti cu Braşovul era preludiul confirmării sau restaurării „păcii" cu regatul ungar, adică al restabilirii legăturii originare încheiate în vremea lui Vlaicu şi Mircea. Dan al II-lea şi Radu Praznaglava în rivalitate pentru domnia Ţării Româneşti reînnoiesc în cîteva rînduri privilegiul lui Mircea pentru braşoveni, indiciu al efortului de a obţine, prin intermediul Braşovului, sprijinul sau măcar acceptarea, în cazul celui din urmă, din partea regatului ungar (ultima reînnoire, din partea lui Dan al II-lea, în 1431, e reproducerea textuală a privilegiului lui Mircea cel Bătrîn).[19] Vlad Dracul reînnoieşte şi el în 1437 „aşezămîntul" vechi, ultima confirmare largă, desfăşurată, în secolul al XV-lea, a privilegiului braşovenilor de către un domn al Ţării Româneşti.[20]

În alte cazuri, fără a mai repeta textul privilegiului sau anticipînd momentul emiterii unui nou privilegiu, domnii Ţării Româneşti îi reconfirmau valabilitatea prin referire la textul originar sau prin enunţare rezumativă a conţinutului său: „şi să-mi fie ei (braşovenii) cu toată dreptatea - scria Radu Praznaglava la 17 mai 1421 - şi domnia mea să le fiu lor cu dreptate; să fie slobozi şi să nu se

Ţării Româneşti şi Moldovei cu Braşovul (secolele XIV- XVI), Bucureşti, 1965, p. 26. Sigur e, în orice caz, că clauzele acordului au fost în prealabil negociate de cei doi parteneri.

[18] Pentru privilegiul lui Vlaicu din 1368, v. nota precedentă. Mai clar e raportul între actul regal şi cel domnesc în cazul privilegiului acordat de Mircea cel Bătrîn negustorilor braşoveni (1413), variantă lărgită şi modificată a celui din 1368; la baza privilegiului lui Mircea se află, evident, cel emis la 7 septembrie 1412 de Ştibor, voievodul Transilvaniei, din iniţiativa regelui Ungariei; UKB, III, p. 545- 547; DRH, D., I, p. 191-195. Trei decenii mai tîrziu, la 2 martie 1443, voievozii Transilvaniei, Nicolae de Ujlak şi Iancu de Hunedoara, reînnoiesc privilegiul braşovenilor, care invocaseră vechile privilegii acordate de regii Ungariei pentru comerţul cu Tara Românească; Vlad Dracul confirmă „toate cîte sînt în actele zişilor domni, Mircea, de fericită pomenire părintelui nostru, şi Ioan de Huniade, voievozi ai Ţării Româneşti şi ai Transilvaniei"; Hurmuzaki, XV, 1, p. 31-32; Fr. Pall, *Iancu de Hunedoara şi confirmarea privilegiului pentru negoţul braşovenilor şi al bîrsenilor cu Ţara Românească, în 1443,* în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj", IX, 1966, p. 80-82; UKB, V, p. 106-108, 145-146.

[19] I. Bogdan, *Documente privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească în sec. XV şi XVI,* I, 1413-1508, Bucureşti, 1905, p. 8-13, 15-28, 32-38.

[20] Vlad Dracul a emis două privilegii pentru braşoveni la interval de cîteva luni; *ibidem*, p. 71-73; DRH, D, I, p. 340-341 şi p. 463-464.

teamă de nici o răutate nici de pradă, nici de tîlhărie, nici de opreală, nici de zălog…;"[21] „Şi am întocmit aşa - scria Vladislav al II-lea, probabil în 1452, braşovenilor - ca să umble oamenii voştri slobozi pe aici, să se hrănească şi să n'aibe grijă de nimica [. ..] Cît pentru drumul Prahovei, să vă fie slobod şi pe unde poftiți, şi să ne ținem de aşezămîntul cel vechi, de la domnii de mai înainte, şi voi şi noi."[22] „Şi iau pe credința şi pe sufletul domniei mele să țin pace bună cu voi, şi să fie slobode toate drumurile, şi să umble oamenii voştri la noi să cumpere şi să vîndă slobozi fără nici o grije şi fără pagubă, ca şi cum ar umbla prin țara voastră," scria Vlad Țepeş braşovenilor în 1458 sau 1459, înainte de marele său conflict cu saşii.[23] Radu cel Frumos, instalat în contextul creat de invazia lui Mehmet al II-lea în Țara Românească, în 1462, şi-a început domnia prin „pacea" încheiată cu Braşovul, îndată după înscăunare,[24] deşi avea să-şi modifice ulterior sensibil atitudinea în problema comerțului braşovean. Basarab Laiotă îşi începe şi el domnia printr-o garanție largă acordată braşovenilor.[25] Revenit în domnie pentru scurtă vreme, Vlad Țepeş reafirmă categoric libertatea comercială a braşovenilor: „să fie şi de aici înainte după acel vechi aşezămînt" sau „cum a fost şi mai înainte aşezămîntul cel vechi şi cum a fost şi în zilele domniei mele, tot aşa să fie şi de-aci înainte, cît voi fi în viață domnia mea, ca să cumpere slobozi din toate cîte le va fi de trebuință şi vor pofti."[26] Basarab cel Tînăr dă la rîndul său, la începutul domniei, „carte de încredințare" braşovenilor „pentru neguțătorii voştri ca să vie la noi în pace şi tot aşa ai noştri să meargă la voi în pace."[27] Mircea, fiul lui Vlad Dracul, pretendent impus scurt timp de Ştefan cel Mare, se angaja şi el să țină „aşezămîntul cel vechi," adică cel acordat braşovenilor de domnii de odinioară.[28] Aceeaşi cale au urmat Vlad. Călugărul[29] şi Radu cel Mare şi unii din succesorii lor din primele decenii al secolului al XVI-lea.

Tendințe divergente, abateri de la această normă, s-au manifestat în acest interval, uneori chiar flagrant contradictoriu în raport cu regula convenită. Regatul ungar a încercat sau a manifestat intenția de a reveni la situația ideală pe care o exprimă privilegiul lui Ludovic I din 1358: libertatea totală de circulație la Dunărea de Jos, fără taxe şi vămi. În 1368, în anul însuşi al acordului cu Vlaicu şi al privilegiului emis de acesta, regele Ungariei a acordat scutire vamală negustorilor din stăpînirile lui „Dimitrie principele tătarilor" pentru ca braşovenii să beneficieze la rîndu-le de asemenea scutiri, într-o zonă care neîndoielnic asigura legătura cu Marea Neagră.[30] Nici la începuturile domniei lui Sigismund ideea legăturii directe şi total libere între Braşov şi Dunărea de Jos nu era încă definitiv abandonată, după cum se constată lesne din reînnoirea de către rege a privilegiului lui Ludovic din 1358, care legaliza „culoarul," zona de liberă circulație la sud de Carpați.[31] De partea lor unii dintre domnii Țării Româneşti au încercat, în contexte politice favorabile, să se emancipeze de regimul comercial înscris în privilegiul acordat braşovenilor, dar încercările lor au rămas încă, în tot acest interval, momente excepționale, tendințe anticipatoare produse de situații de scurtă durată.[32] Situația a rămas fundamental nemodificată, în cadrul fixat de

[21] I. Bogdan, *Documente*, p. 8-10; v. şi textul de la p. 14-15.

[22] *Ibidem*, p. 87-88.

[23] *Ibidem,* p. 93.

[24] La 15 august 1462, comitele secuilor îi autoriza pe braşoveni să respecte „treugas pacis cum illustri principi Radul, nunc Wajvoda parcium transalpinarum..."; Hurmuzaki, XV, 1, p. 58.

[25] I. Bogdan, *Documente*, p. 113.

[26] *Ibidem,* p. 95-97.

[27] *Ibidem,* p. 137-138; v. şi p. 145-146, 157.

[28] *Ibidem,* p. 178.

[29] *Ibidem,* p. 183-186, 188-189.

[30] UKB, II, p. 315; DRH, D, I, p. 90. Localizarea stăpînirii lui Dimitrie propusă de N. Iorga ni se pare corectă: „Nicăieri aiurea decît în Cetatea Albă nu putem aşeza pe acest prinț „tătăresc", poate - judecînd după nume - creştinat, care va fi avut supt stăpînirea sa părțile de jos ale Moldovei, dincolo şi dincoace de Prut"; N. Iorga, *Studii şi documente,* vol. XXIV, p. 6; localizare similară la G. I. Brătianu, *Demetrius princeps Tartarorum,* în „Revue des Études Roumaines," IX-X, 1965, p. 45-46.

[31] UKB, III, p. 125-126; DRH, D. I, p. 142-143. Dacă privilegiul din 1305 e expresia unei realități sau doar a unei aspirații, legată de recenta campanie a lui Sigismund în Moldova şi de perspectivele acțiunii sale iminente la sud de Carpați, e o chestiune care nu poate fi rezolvată cu mijloacele documentare la îndemînă.

[32] V. mai jos, p. 168-169.

acordul din 1368 şi de privilegiile comerciale următoare, inspirate din cel acordat de Vlaicu braşovenilor; ea a fost dominată de interesul regatului de a-şi asigura legătura cu gurile Dunării şi cu Marea Neagră, direcţie dominantă a politicii sale răsăritene în secolul al XIV-lea şi al XV-lea, şi de necesitatea menţinerii compromisului cu Ţara Românească.

Regimul comerţului braşovean în Ţara Românească. Compromisul realizat între Braşov, rezemat pe puterea regatului ungar, şi Ţara Românească a fost înscris în privilegiile care reglementau activitatea comercială a braşovenilor înlăuntrul ţării şi tranzitul lor spre ţări străine. Două au fost privilegiile care au creat cadrul legal, statutul negoţului braşovean în şi prin Ţara Românească, cel al lui Vlaicu, din 20 ianuarie 1368,[33] şi cel al lui Mircea cel Bătrîn, din 6 august 1413 (varianta latină din 25 august 1413).[34]

Statutul privilegiat al braşovenilor acoperea *în primul rînd* legătura lor comercială cu Dunărea şi Marea Neagră, aşadar negoţul lor cu sud-estul european şi cu Orientul Apropiat. Dreptul de a circula cu mărfurile lor în această direcţie, asigurarea obţinută prin acest statut împotriva unor eventuale măsuri de protecţionism comercial - politică a cărei principală manifestare în această vreme era formula depozitului obligatoriu - a fost una din feţele privilegiului exorbitant impus de braşoveni Ţării Româneşti; libera circulaţie a negustorilor era, e drept, răscumpărată prin acceptarea unor taxe vamale, dar în cadrul unui regim vamal deosebit de avantajos. Cea de a doua faţă a privilegiului smuls de braşoveni Ţării Româneşti a fost libertatea excepţional de largă pe care şi-au asigurat-o pe piaţa internă a ţării.

Mărfurile tranzitate prin Ţara Românească erau supuse unei vămi tricesimale *(tricesima, kumerk)* la intrarea în ţară la Cîmpulung (1368) - de fapt o vamă centrală -, înlocuită apoi (1413) printr-o taxă vamală fixă *(tributum, vama)*.[35] La înapoiere, la Dunăre, mărfurile aduse de braşoveni erau de asemenea supuse vămii *(tricesirna)*.[36] Pe drumul Brăilei, privilegiul din 1368 a creat braşovenilor un regim încă mai favorabil, întrucît negustorii care urmau acest itinerariu nu plăteau vama decît *la înapoiere*, „la Cîmpulung sau în apropiere."[37] Aşadar, potrivit aşezămîntului vamal din 1368, aceeaşi marfă tranzitată de braşoveni prin Ţara Românească era vămuită o *singură dată*, la intrarea în ţară, la Cîmpulung şi la Dunăre, iar pe drumul Brăilei marfa tranzitată de braşoveni nu era supusă vămii decît la înapoiere.[38]

[33] Hurmuzaki, XV, 1, p. 1-2; III, p. 306-307; DRH, D. I., p. 86-87.

[34] Textul slav: I. Bogdan, *Documente,* p. 3-6; DRH, D, I, p. 197-193; textul latin: I. Bogdan, *Documente,* p. 36-38; Hurmuzaki, XV, 1, p. 8-10; UKB, IV, p. 425-426; DRH, D, I, p. 198-201. Originalul lui Ştibor, care s-a aflat la baza privilegiului lui Mircea, UKB, III, p. 544-547; DRH, D, I, p. 191-195. Textele din 1413 sînt mai amănunţite, dar înşirarea nediscriminată a diverselor categorii de mărfuri şi vămi sau taxe îngreuiază înţelegerea lor.

[35] Deosebirea între *tricesima (tricesimum)* şi *tributum,* între vama principală şi cea internă, de trecere printr-un centru urban privilegiat, foarte marcată în actul din 1368, s-a estompat cu timpul; cele două noţiuni s-au confundat, iar termenii slavi sau latini care le exprimau au fost folosiţi nediscriminat.

[36] Vlaicu acordă „civibus et provincialibus de Brasso," „quod universi mercatores de Brasscho et eius districtu per quamlibet viam terre nostre Transalpine, excepta via Braylan, ad regna extranea transeuntes, de rebus suis mercimonialibus tantum duo tricesima, unum scilicet transeundo et alterum redeundo, nobis solvere debebunt, ita videlicet quod ipsi, terram nostram intrando, tantum unum tricesimum, nobis in Longo Campo vel iuxta persolvant et ibidem, sigillo tricesimatoris nostri recepto, per terram nostram liberi et expediti transeant. Similiter autem redeundo, tricesimum nobis circa Danubium solvant et iterum, recepto sigillo, per teram nostram expediti procedant."

[37] „Ipsi autem mercatores, cum rebus suis mercimonialibus per dictam viam Braylam ad regna extranea procedentes, tantum unum tricesimum, in Longo Campo, non transeundo, sed redeundo nobis solvere tenebuntur." Ipoteza lui Gh. Brătianu, potrivit căreia Brăila nu aparţinea încă la această dată Ţării Româneşti, pentru că privilegiile lui Vladislav nu menţionează explicit această apartenenţă, nu e întemeiată *(Demetrius princeps Tartarorum,* p. 43). E foarte probabil, dacă nu chiar sigur, că Brăila aparţinea la această dată Ţării Româneşti şi că regimul mult mai favorabil creat negustorilor care urmau acest drum urmărea să asigure dezvoltarea acestui port dunărean.

Pentru raportul real dintre cele două centre, Brăila şi Chilia, pentru dezvoltarea celui dintîi ca urmare a pierderii controlului asupra celui din urmă, v. Şt. Meteş. *Relaţiile comerciale ale Ţării Româneşti cu Ardealul pînă în veacul al XVIII-lea,* Sighişoara 1921, p. 14 (e posibil însă ca situaţia întrevăzută de autor să se fi creat mult mai timpuriu decît a presupus-o el).

[38] Deplasarea vămii impuse la înapoiere, de la vadul Dunării la Cîmpulung, era un avantaj suplimentar acordat braşovenilor, deoarece le scutea de vamă mărfurile importate din Orient şi desfăcute în Ţara Românească, aşadar înainte de trecerea prin vama de la Cîmpulung.

Aşezământul vamal din 1413 a înlocuit vama tricesimală de la Cîmpulung printr-o taxă vamală fixă la Rucăr, dar limitată la un şir de produse;[39] la ieşirea din ţară şi la înapoiere, mărfurile tranzitate de braşoveni erau supuse vămii (la vadul Dunării, la ieşire, şi la Rucăr, la înapoiere).[40]

De vămile interne, orăşeneşti *(tributum)*, pentru mărfurile tranzitate, braşovenii erau cu desăvîrşire scutiţi, în virtutea privilegiului lui Vlaicu; mai mult încă, privilegiul din 1368 a suprimat *expressis verbis* vama internă de la Slatina, înlăturînd un obstacol din calea legăturii comerciale a Braşovului cu Vidinul, al cărui ţar, Sracimir, fusese restaurat în domnie sau se pregătea să şi-o reia.[41]

În privinţa comerţului înlăuntrul Ţării Româneşti, braşovenii erau scutiţi prin privilegiul din 1368 cu desăvîrşire de vămi, atît la intrarea în ţară cît şi în oraşe, cu excepţia vămii orăşeneşti *(tributum)* pe care urmau să o achite „la Cîmpulung sau în apropiere."[42] Privilegiul din 1413 menţine scutirea de vămile interne, cu excepţia vămii de la Rucăr pentru postav - introdusă în locul celei desfiinţate de la Cîmpulung -, a vămii tîrgului „unde vor vinde acest postav" şi a Dîmboviţei, unde aveau să suporte jumătate din suma plătită la Rucăr.[43] Scutite total de vămi în Ţara Românească erau îndeosebi produsele meşteşugului braşovean (fier, in, pănură, pînză, săbii, cuţite, arcuri, funie etc.).[44] Produsele naturale ale Ţării Româneşti cumpărate de braşoveni (peşte, piei, animale, brînză) plăteau o taxă la Rucăr şi, în cazul peştelui, taxe la Brăila, Tîrguşor, Tîrgovişte, Dîmbovița (în aceste din urmă trei locuri taxa era simbolică).[45]

În sfîrşit, cele două privilegii amintite au statuat principiul răspunderii individuale a negustorilor braşoveni în Ţara Românească, îndeosebi pentru datoriile contractate aici; locuitorilor Ţării Româneşti le era interzisă despăgubirea pe socoteala bunurilor altor braşoveni, în virtutea vechiului principiu medieval al răspunderii solidare a membrilor diferitelor comunităţi umane.[46]

[39] Supuse taxării la Rucăr erau baloturile de postav în tranzit şi, probabil, în subsidiar, cele destinate comerţului *en gros* în ţară, în vreme ce bucăţile de postav tăiate şi produsele manufacturate, şepci, pălării etc., erau scutite de taxă.

[40] „Primo, ut omnes cives, hospites et incole civitatis Brassoviensis et totius districtus Barczensis, Walachiam cum rebus seu mercimoniis suis intrantes, in tributo ad Ruffam arborem persolvant de panno Yppriensi vel Gallicali XXIIII ducatos, de Lobiensi XVIII, de Coloniensi XII, de Polonicali VI, de panno scisso, de caligisque et mitris nihil, et de eisdem pannis, in nullo alio loco Walachie, tributum dent, nisi in foro, ubi predictos pannos vendiderint, et ibi tributum dent ut est preexpressum, et nisi in Dombowycza, ubi tantum medietatem tributi, de supradictis pannis dare teneantur...; sed si cum mercimoniis suis transierint ultra Danubium, extunc, in vado Danubii de centum persolvant tria, et si sic persolverint, extunc redeundo cum rebus suis mercimonialibus nihil dare tenentur..." Această clauză finală se referă neîndoielnic la vadul Dunării: acelaşi privilegiu aminteşte însă obligaţia negustorilor care vin de peste mare sau de peste Dunăre de a plăti tricesima: „sed ipsi venientes de marinis partibus seu trans Danubium de centum persolvant tantum tria."

[41] „Insuper, universis mercatoribus de Brasso et eius districtu tributum nostrum in Salatina omnino relaxamus." Textul privilegiului acordat de Sracimir, „ţarul bulgarilor," şi discuţia asupra datei sale probabile, 1369 sau 1370, la R. Dragulev, *Scrisoarea ţarului Straşimir de la Vidin către negustorii braşoveni,* în „Revista istorică română", IX, 1939, p. 289-295. Lupta lui Ludovic pentru Vidin, care în privilegiul lui Sracimir e calificat „gospodskiu kralja grad", aşadar cetate „a regelui", a avut o însemnată componentă comercială, legată de funcţia oraşului în comerţul danubiano-balcanic.

[42] „Cum autem ipsi mercatores bona mercimonialia infra terram nostram vendiderint aut mercati fuerint, nullum extunc tributum, nec tricesimum, de eisdem bonis nisi in Longo Campo vel iuxta, non tricesimum, sed tantum iustum et antiquum tributum nobis solvere tenebuntur."

[43] V. nota 40.

[44] „ceterum de ferro, panno griseo, tela, lino, gladiis, bicellis, cultellis ac singulis artificiali manu factis, de arcubus, funibus, pelliciis, mastricis et omnibu aliis rebus cuiuscunque generis existant, que ad Walachiam apportantur, in nullo loco Walachie tributa persolvant…"

[45] „Insuper ipsi de Walachia exeuntes, de curru piscibus vel aliis quibusvis onerato, in Brayl, XVIII ducatos, de curru piscium, in Novo Foro, unum piscem, in Tergoist, unum piscem in Dombowycza, de quolibet equo currui alligato unum ducatum, de curru piscium unum piscem, de equo zomentato, quidquid portet, duos ducatos, de equo non onerato, unum ducatum, de equestre unum ducatum, de pedestre unum banum. Hec ibi: in Ruffa arbore, de curru piscium VII pisces et XXXVI ducatos, de centenario cere XII ducatos, de bove vel vacca tres ducatos, de castrato unum ducatum, de porco duos, de cute cervi unum ducatum, sed de omnibus aliis cutibus riihil. De vermasio, vulgo temelturolt, unum ducatum, de equo zomentato, quidquid portet, tres ducatos, de equo non onerato II ducatos, de equestre duos ducatos, de pedestre unum ducatum."

[46] „Ordinamus eciam quod nullus terricolarum nostrorum racione debitorum ad civitatem Brasso vel eius districtu sub credencia traditorum quemquam de Brasso et eius districtu arrestare vel impedire modo aliquali valeat aut

Clauzele celor două privilegii, cel al lui Vlaicu şi cel al lui Mircea, au constituit cadrul în care s-au dezvoltat relaţiile comerciale între Braşov şi Ţara Românească, atît timp cît au continuat să prevaleze relaţiile politice care impuseseră acest cadru. Privilegiile emise în favoarea braşovenilor de succesorii lui Mircea şi confirmările în termeni generali ale acestor privilegii au reluat textual termenii actelor iniţiale sau le-au exprimat fidel esenţa. Unele modificări introduse în aceste acte ulterioare nu contrazic ci, dimpotrivă, confirmă statutul originar.

În virtutea acestor acorduri, negustorii braşoveni erau asimilaţi ca regim cu localnicii în privinţa comerţului dincolo de hotarele Ţării Româneşti şi beneficiau de drepturi egale şi probabil chiar superioare faţă de aceştia în activitatea lor comercială înlăuntrul hotarelor ţării. Beneficiind la tranzit de un regim care nu le impunea decît o *vamă*, la intrarea în ţară, în drum spre sudul Dunării şi spre Marea Neagră, şi alta la înapoiere, la vadul Dunării, braşovenii aveau un avantaj egal cu al localnicilor.[47] O însemnătate deosebită a avut modificarea acestui regim prin privilegiul lui Mircea cel Bătrîn; desfiinţînd vama de la Cîmpulung, înlocuită printr-o taxă vamală fixă pe produsele importate, percepută la Rucăr, privilegiul din 1413 a marcat un pas însemnat în direcţia intereselor braşovenilor. A fost anulat caracterul de vamă de hotar al taxei la care erau supuse mărfurile braşovenilor introduse în ţară, iar statutul drumului Dunării şi al Mării Negre - „pe drumul Braşovului pînă la Brăila" - s-a apropiat încă mai mult de situaţia ideală, urmărită în secolul precedent de braşoveni cu concursul lui Ludovic. E situaţia exprimată plastic de o formulă care apare în cîteva rînduri în privilegiile acordate braşovenilor de urmaşii lui Mircea, dar care se referă la regimul vamal instituit de el: „să fie ei [braşovenii şi locuitorii ţării Bîrsei] o singură ţară cu ţara domniei mele…" (Radu Praznaglava, 1421); „şi să fie slobode toate drumurile şi să umble oamenii voştri la noi să cumpere şi să vînză slobozi, fără nici o grijă şi fără pagubă, ca şi cum ar umbla prin ţara voastră…" (Vlad Ţepeş, 1458-1459) sau, într-un moment de reconfirmare răspicată a vechii libertăţi de circulaţie a braşovenilor: „veniţi cu pîine şi cu marfă şi vă hrăniţi, căci a făcut Dumnezeu să fim acum o singură ţară" (Vlad Ţepeş în 1476, cînd a anulat opreliştile, scalele de hotar, instituite în anii precedenţi).[48] E drept că, în schimbul vămii tricesimale de la Cîmpulung suprimate, braşovenii au fost siliţi să achite la Rucăr o taxă vamală fixă pe baloturile de postav şi încă jumătate din această taxă la Dîmboviţa şi taxa întreagă la locul de vînzare, pentru mărfurile desfăcute în ţară, şi vama tricesimală la trecerea Dunării, la dus şi la înapoiere, pentru mărfurile tranzitate; şi de asemenea e drept că, probabil tot acum, în contextul noilor înţelegeri, Mircea a intrat în posesia castelului Bran şi a taxelor vamale percepute în acest loc de trecere. Dar aceste compensaţii erau departe de a fi echivalente, sub raportul veniturilor, cu vama de la Cîmpulung; pe de o parte, numeroase mărfuri introduse de braşoveni în ţară erau scutite de vamă, iar pe de alta, taxa fixă impusă pe diversele mărfuri supuse taxării era desigur inferioară vămii tricesimale. De aceea, şi în lipsa cifrelor acesta e indiciul cel mai important, încercarea domniei Ţării Româneşti de a restaura vama de la Cîmpulung şi de a reveni la aşezămîntul lui Vlaicu a fost vehement combătută de braşoveni. Restaurată la o dată care nu poate fi fixată precis, între 1416 şi 1427, vama de la Cîmpulung a fost din nou desfiinţată de Radu Praznaglava, în cadrul politicii sale multiplu manifestate de captare a bunăvoinţei braşovenilor: „iată, fiindcă m-aţi rugat pentru vama de la Cîmplung, ca să nu mai fie [.. .] Am făcut domnia mea ca să fie după aşezămîntul ce a fost în zilele lui Mircea voevod."[49] În schimb, domnul cerea, timid, braşovenilor să respecte statutul convenit pentru negustorii munteni care negustoreau la Braşov. Scrisoarea lui Radu Praznaglava care

praesumat" (1368); mai clar e formulat principiul în privilegiul lui Mircea din 1413: „Volumusque ut nullus ipsorum in terra nostra Walachie ab hominibus nostris pro debitis vel delictis aliorum impignoretur aut quomodolibet impediatur. Sed quivis provideat quod cui bona sua assignat, ab eodem et valeat rehabere."

[47] Avantajul special acordat de Vlaicu braşovenilor pe drumul Brăilei - o singură vamă, plătită la înapoiere - reflectă poate regimul general al comerţului în portul dunărean.

[48] I. Bogdan, *Documente,* p. 8-10, 93, 97-98. Egalitatea de regim pentru negustorii din Ţara Românească la Braşov proclamată în unele din aceste documente era nu numai formală, dar în ceea ce priveşte esenţialul, inexistentă; v. mai jos p. 165-166.

[49] I. Bogdan, *Documente,* p. 13-14; DRH, D, I, p. 234 (datat 1424-1427 şi, respectiv, 1425-1427). Nu e însă exclus ca documentul să aparţină primei domnii a lui Radu şi să fie expresia efortului său evident de a neutraliza, prin mijlocirea braşovenilor, ostilitatea regalităţii ungare.

conceda Braşovului, la insistenţele conducerii oraşului, revenirea la aşezămîntul vamal al lui Mircea, din 1413, e dovada că din punctul de vedere al intereselor braşovene acest aşezământ a însemnat un progres, şi încă unul însemnat, în raport cu situaţia creată de aşezămîntul lui Vlaicu.

Deşi informaţiile disponibile sînt foarte firave, ele lasă totuşi să se întrevadă un conflict vamal între Braşov şi Ţara Românească la sfîrşitul domniei lui Mircea şi în scurta domnie a fiului său, Mihail. Stăpîni pe castelul Bran (Thercz, Turci), cei doi domni au impus braşovenilor în trecere spre Ţara Românească şi în sens invers taxe vamale al căror cuantum şi arie de aplicaţie nu ne sînt cunoscute;[50] reacţia Braşovului a declanşat intervenţia regelui Ungariei şi a determinat, în cele din urmă, hotărîrea acestuia de a relua cetatea.[51] E foarte probabil că restaurarea vămii de la Cîmpulung a avut loc în contextul acestui conflict încheiat cu victoria braşovenilor, care au obţinut revenirea la regimul privilegiului lui Mircea din 1413. În ultimii ani ai domniei lui Dan II, cel mai tîrziu, Branul era în stăpînirea regatului; taxe vamale continuau să fie percepute în cetate, dar acum victimele erau nu negustorii braşoveni, ci cei ai Ţării Româneşti, care încercau prin mijlocirea domnului lor să-şi capete dreptatea.[52]

Regimul raporturilor comerciale statuat, pe de o parte, de privilegiile originare ale lui Vlaicu şi Mircea în favoarea negustorilor braşoveni şi de modificările ulterioare ale acestora, neesenţiale, iar pe de altă parte de concesiile braşovenilor pentru negustorii din Ţara Românească, acestea din urmă doar indirect cunoscute, a consacrat *un raport flagrant inegal*. Inegalitate în primul rînd juridică: în vreme ce braşovenii şi-au asigurat libertatea de trecere prin Ţara Românească spre regiunile transdanubiene şi maritime, în zone de activitate comercială aducătoare de mari cîştiguri, negustorii din Ţara Românească se loveau de dreptul de depozit al Braşovului, constituit şi consolidat prin multiple privilegii acordate de Ludovic de Anjou.[53]

Regimul vamal iniţial - o singură vamă pentru aceeaşi marfă, la tranzit, deplasarea vămii de la Cîmpulung la Rucăr şi modificarea caracterului şi cuantumului ei -, largile degrevări vamale acordate pentru numeroase mărfuri i-au asimilat legal pe negustorii braşoveni cu cei din ţară, creînd condiţii extrem de favorabile legăturii lor comerciale cu Orientul prin Ţara Românească. Formula „o singură ţară" din privilegiile unora dintre domnii Ţării Româneşti pentru braşoveni exprima

[50] La 7 iunie 1419, Sigismund, sesizat de o delegaţie a Braşovului, ia act, într-o scrisoare adresată comitelui secuilor, de instaurarea taxei vamale la Bran. Braşovenii, spune regele, i s-au plîns „quomodo castellani castri nostri Turch vocali, per quondam magnificum Merche, partium Transalpinarum olim, et Mychaelem, filium eiusdem, nunc vayvadam, pro tempore constituti, ipsos diversimode in antiquis eorum libertatibus, per nos et eciam alios nonnullos divos reges Hungarie, felicium recordacionum, nostros scilicet predecessores ipsis […] gratiose datis et concessis, impedivissent, ymo de personis ipsorurn propriis rebusque et bonis, tam mercimonialibus, quam aliis, eis, dictum castrum nostrum, auctoritate eorum propria signum tributi erigendo, solucionem tributariam inibi a quampluribus temporibus iam retroactis exigissent et extorsissent, exigique et extorqueri facere non cessarent eciam de presenti, in ipsorurn preiudicium dicteque libertatis eorum predicte derogamen non modicum"; Hurmuzaki, XV, 1, p. 11;DRH, D, I, p. 208.

Ca urmare a intervenţiei regale, Mihail porunceşte vameşilor clin Bran, Dîmboviţa şi Rucăr să respecte privilegiile braşovenilor, să le ia vamă dreaptă, „şi mai mult încă, să fiţi îngăduitori cu ei", „să nu se mai plîngă de voi părintelui domniei mele" (adică regele Ungariei, Sigismund); I. Bogdan, *Relaţiile,* p. 6-7; DRH, D, I, p. 201. Fundalul raporturilor comerciale dintre Ţara Românească şi Braşov, presiunea regatului ungar în favoarea celui din urmă, se întrevede limpede şi între rîndurile acestui document, ca de altminteri în atîtea alte cazuri.

[51] Intenţia lui Sigismund de a lua Ţării Româneşti Branul e clar formulată în scrisoarea sa către comitele secuilor, citată în nota precedentă, în care îi atrage atenţia ca după redobîndirea cetăţii -, „a tempore quo vos gubernationem castellanatus predicti castri nostri Thurch adipsicimini" - să suprime cu desăvîrşire încasarea taxelor percepute de la negustorii braşoveni.

[52] V. scrisorile lui Dan al II-lea către braşoveni cu plîngeri împotriva vameşilor de la Bran la I. Bogdan, *Documente,* p. 30-31; DRH, D, I, p. 263-266; la începutul anului 1426, Sigismund interzice castelanilor şi vameşilor de la Bran să impună la plata unei „tricesime" şi vămi „nedatorate şi nedrepte" pe negustorii din Ţara Românească, invocînd represaliile la care sînt supuşi din această pricină braşovenii în Ţara Românească; UKB, IV, p. 248-249; DRH, D, I, p. 237-238.

[53] Dreptul de a ţine iarmaroc, acordat în iunie 1364; UKB, II, p. 212-213; dreptul de depozit (decembrie 1369) în raport cu negustorii din Europa Centrală între care sînt menţionaţi cei din Polonia, Germania şi Caşovia, cărora le era de acum înainte interzis să transporte postavul dincolo de Braşov; *ibidem,* p. 336; privilegiile emise de Ludovic de Anjou au fost confirmate de Sigismund de Luxemburg; *ibidem,* III, p. 118-119; Hurmuzaki, XV, 1, p. 4-5; UKB, III, p. 120-121, 126-127, 142-143, 470-471.

„egalitatea" vamală, fictivă în mare măsură, între cele două entități componente; Țara Românească şi Braşovul cu Țara Bîrsei. Regimul vamal, atît cît îl cunoaştem, a realizat poate în unele momente o situație de egalitate între negustorii celor două „țări" - Țara Românească şi Țara Bîrsei cu Braşovul - dar, în vreme ce negustorii braşoveni beneficiau de imensele avantaje ale *comerțului direct* în regiunea pontodanubiană, cei din Țara Românească trebuiau, în virtutea dreptului de depozit al Braşovului, să cedeze braşovenilor beneficiul redistribuirii produselor vehiculate de ei pe piața transilvană şi, mai departe încă, pe cea a Europei Centrale. Dreptul de depozit în vigoare la Braşov pentru negustorii munteni şi dreptul de liberă trecere spre Dunăre şi Marea Neagră pentru braşoveni prin Țara Românească sînt expresia inegalității fundamentale a raportului comercial instituit de cei doi parteneri în a doua jumătate a secolului al XIV-lea şi la începutul celui de al XV-lea, sub presiunea regatului ungar şi în cadrul general al reglementării relațiilor dintre acesta şi Țara Românească. Acest raport, înscris în privilegiile domnilor Țării Româneşti pentru Braşov, a fost prelungirea metamorfozată a legăturii stabilite între Țara Bîrsei şi regiunea Dunării în primele decenii ale secolului al XIII-lea şi apoi în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, în cadrul „coridorului" deschis de regalitatea ungară, realitate politică cunoscută cel mai bine prin învelişul ei ecleziastic, *episcopia cumană* şi respectiv, *episcopia Milcoviei*.[54] Legătura teritorială directă s-a transformat, în urma conflictelor şi înțelegerilor cu Țara Românească, în zonă de liberă circulație comercială, cu regim vamal extrem de favorabil. Țara Românească şi-a impus controlul asupra teritoriilor care asigurau legătura cu cursul inferior al Dunării, împotriva pretențiilor de dominație ale regatului ungar în această zonă, dar şi-a consolidat acest drept prin concesii excepționale acordate Braşovului şi, prin intermediul acestuia, regatului ungar.

Domnie si comerț. Politica comercială a domnilor Țării Româneşti s-a dezvoltat, aşadar, timp de un secol, precumpănitor în cadrul creat de acordul general cu regatul ungar, care a asigurat Braşovului privilegii exorbitante în tranzitul spre sud şi în comerțul însuşi al țării. Cum aceste privilegii şi situația pe care au generat-o au constituit principalul factor de stingherire a comerțului Țării Româneşti şi a intereselor vamale ale domniei, firește, şi politica comercială a țării s-a definit în primul rînd în raport cu această realitate; întrucît reglementarea relațiilor cu Braşovul a avut caracter excepțional şi prioritar, ea a produs şi documentația cea mai abundentă, care oferă cercetării principalul material de investigație.

Cadrul primordial de manifestare a politicii comerciale a statului în evul mediu - în măsura în care o asemenea politică s-a dezvoltat - a fost cel vamal. Desfăşurîndu-şi activitatea într-o lume a privilegiului, comerțul medieval s-a împărtăşit din acest sistem şi s-a organizat după criteriile lui. Concurența comercială, lupta pentru accesul la sursele de mărfuri şi pentru piețele de desfacere, s-au dezvoltat sub protecția factorilor politici - oraşul-stat sau monarhia feudală în stadiul ei avansat de dezvoltare -, care asigurau comercianților proprii condiții privilegiate înlăuntrul teritoriului lor şi, cînd forța de care dispuneau o îngăduia, în afara acestuia, în arii mai mult sau mai puțin depărtate.

Sursa acumulărilor mari şi rapide de capital mobiliar în Europa Apuseană şi Centrală în evul mediu a fost comerțul internațional, în primul rînd schimbul de produse cu Orientul asiatic. Accesul la itinerariile navale şi terestre prin care se realiza acest comerț şi controlul, adică posibilitatea de a exploata în condiții cît mai favorabile din punct de vedere comercial şi fiscal (vamal) aceste drumuri, a constituit unul din aspectele esențiale, încă departe de a fi cunoscut în toate dimensiunile, manifestările şi implicațiile sale, ale istoriei medievale, sau mai exact, ale raporturilor internaționale în evul mediu.

Politica comercială a domniei Țării Româneşti şi-a găsit teren timpuriu de manifestare în lupta pentru controlul şi exploatarea segmentului de drum comercial internațional care îi străbătea teritoriul. În luptă cu regatul ungar, Țara Românească a reuşit să-şi afirme dreptul la teritoriul care îi era contestat şi, o dată cu acesta, să preia controlul drumului care lega Braşovul cu cursul inferior al Dunării şi Marea Neagră. Dar compromisul de ansamblu realizat între cele două state a comportat şi renunțări multiple, dintre care unele, din cele mai sensibile, privesc interesele vamale ale domniei şi

[54] V. mai sus nota 15.

cele comerciale ale țării. Într-adevăr, prin regimul vamal acordat braşovenilor, domnia a acceptat o drastică restrîngere a venitului pe care i l-ar fi furnizat exploatarea vămii pe drumul Braşovului, dacă braşovenii nu ar fi beneficiat de largi degrevări vamale, la tranzit şi în activitatea comercială desfăşurată în interiorul țării; şi de asemenea, activitatea negustorilor Țării Româneşti a fost stingherită de concurența comerțului braşovean, favorizat de largi privilegii în interiorul țării şi de dreptul de depozit care rezerva braşovenilor redistribuirea în restul Transilvaniei şi în Europa Centrală a mărfurilor aduse de dincolo de munți.[55] Cum era de aşteptat, legătura comercială stabilită între Țara Românească şi Braşov în asemenea condiții a generat şi reacții, pe lîngă solidaritatea de interese în raport cu alte drumuri concurente. Reacțiile au fost de două feluri: *în cadrul sistemului* creat de privilegiile originare şi în *afara acestui sistem*, manifestare a tendinței de a-l înlătura.

Reacțiile în cadrul sistemului nu puteau fi decît foarte limitate. Ele tindeau fie să înlăture abuzurile braşovenilor şi să restaureze „egalitatea" dintre negustorii braşoveni şi cei ai Țării Româneşti, fie să suprime unele piedici vamale din calea activității celor din urmă la Braşov. Invocarea principiului reciprocității în raporturile dintre cei doi parteneri comerciali exprimă, în corespondența domnilor cu Braşovul, grija acestora pentru negustorimea Țării Româneşti: „şi să umble cu marfă oamenii domniei mele în țara voastră…," nu uită să adauge Radu Praznaglava în cel dintîi act al său de confirmare a libertății de circulație a braşovenilor în Țara Românească;[56] „am făcut domnia mea ca să fie după aşezămîntul ce a fost în zilele lui Mircea voievod: şi de aceasta mă voi ține, numai şi voi să vă țineți. Săracilor domniei mele nedreptate să nu li se facă, pentru că şi domniei mele mi-e milă de voi", le amintea braşovenilor acelaşi domn într-o corespondență mai tîrzie.[57]

Mai concret decît această revendicare de reciprocitate şi neîndoielnic mai util a fost efortul domniei de a sprijini negustorimea proprie împotriva asupririlor vamale la care era expusă în activitatea desfăşurată în Țara Bîrsei. Preluarea controlului castelului şi vămii de la Bran, în cadrul noilor acorduri realizate de Mircea cu Sigismund, a fost profitabilă nu numai domniei, care obținea astfel o compensație, măcar parțială, pentru un şir de sacrificii consimțite, dar şi negustorimii Țării Româneşti, întrucît a înlăturat o piedică din calea activității ei.[58] Cît de apăsătoare le era vama de la Bran, cînd se afla în mîna dregătorilor regali, se vede limpede la lumina protestelor domniei pe lîngă autoritățile regatului sau pe lîngă braşoveni împotriva abuzurilor săvîrşite în acest punct de trecere; atrăgînd atenția pîrgarilor din Braşov că pîrcălabii de la Bran „pradă pe oamenii domniei mele şi au ridicat vămi grele şi prigonesc pe săraci şi le fac rău," Dan al II-lea îi soma să intervină pentru ca regimul vamal convenit să fie restabilit, amenințîndu-i, altminteri, cu represalii: „şi de nu-i veți pedepsi, să ştiți că nu voi lăsa pe oamenii domniei mele în pagubă, ci voi răzbuna eu pe oamenii mei."[59] Dar, în ciuda intervenției lui Dan al II-lea, ca şi a unora dintre succesorii săi, vama de la Bran a continuat să funcționeze, în anumite momente chiar atît de apăsător încît a declanşat noi reclamații, unele deosebit de categorice, din partea domniei Țării Româneşti.[60]

Dar, oricît de viguroase, protestele şi acțiunile domnilor nu puteau spera, în cadrul dat, decît să îngrădească sau să elimine abuzurile, actele de forță ale braşovenilor şi ale demnitarilor regali, nu să suprime inegalitatea instaurată în secolul XIV în raporturile dintre Braşov şi Țara Românească şi

[55] Rolul braşovenilor în activitatea comercială a Țării Româneşti şi urmările activității lor asupra comerțului țării a fost diferit apreciat de autorii care au abordat problema; Dinu C. Giurescu, *Țara Românească în secolele XIV şi XV,* Bucureşti, 1973, p. 173-182, a reținut efectul stimulator şi profitabil pentru Țara Românească al negoțului braşovean; viziunea contrarie, în spiritul interpretării lui B. Cîmpina, la N. Stoicescu, *Vlad Țepeş,* Bucureşti, 1976, p. 74-78.

[56] I. Bogdan, *Documente,* p. 9-10.

[57] *Ibidem,* p. 13-14.

[58] Intrată în mîinile lui Mircea şi ale fiului său Mihail, vama de la Bran a devenit o piedică pentru negustorii braşoveni, greu resimțită de aceştia, după cumda rezultă din reacția lui Sigismund la plîngerea lor. În 1419, regele Ungariei îi învinuia pe cei doi domni că au înălțat la Bran un „însemn vamal" („signum tributi") şi că au impus plata vămii („solutio tributaria"), acțiune care contravenea vechilor „libertăți" concedate de regii Ungariei braşovenilor; Hurmuzaki, XV, 1. p. 19-11; DRH, D, I, p. 208-209.

[59] I. Bogdan, *Documente,* p. 31; în alt răvaş adresat braşovenilor, Dan al II-lea le cerea în termeni cominatorii să obțină anularea vămii „de la cetate", adică de la Bran; „... iar vama ce este acolo la cetate să nu fie, căci n-a fost niciodată"; *ibidem,* p. 30-31.

[60] *Ibidem,* p. 77-79.

înscrisă în privilegiile lui Vlaicu şi Mircea cel Bătrîn. Înlăturarea inegalităţii nu putea fi realizată decît *în alt context politic*, care ar fi îngăduit Ţării Româneşti să se desprindă din suzeranitatea regatului ungar.

Tendinţa de a realiza acest obiectiv s-a manifestat limpede în vremea lui Mircea, în anumite momente, în cadrul politicii sale de apropiere şi alianţă cu Polonia, legătură care a avut o funcţie net antiungară. Or, legătura politică stabilită de Mircea cu Vladislav Iagiello a fost însoţită şi consolidată în două rînduri prin cuprinzătoare privilegii comerciale acordate negustorilor poloni. Deschizînd larg ţara comerţului polon, scutit de vămi - cu excepţia celei din reşedinţa domnească, Tîrgovişte, „unde va fi dezlegarea mărfurilor… şi după aceia ei să fie slobozi de a umbla în toată ţara şi provincia domniei mele vînzînd şi cumpărînd prin toate oraşele, prin toate schelele de pe Dunăre, începînd de la Porţile de Fier şi chiar pînă la Brăila şi prin toate căile din munţi şi nicăieri să nu plătească vamă, nici într-un tîrg şi nici într-o schelă…”[61] -, Mircea a opus comerţului braşovean o foarte primejdioasă concurenţă, admiţînd că nu a încercat chiar substituirea lui prin activitatea negustorilor din Polonia şi Lituania.

Alianţele Ţării Româneşti cu Polonia au avut însă caracter episodic şi, reflex al acestei situaţii, privilegiile domnilor munteni care acopereau activitatea negustorilor poloni nu puteau să aibă decît viaţă scurtă. În ceea ce priveşte Ţara Românească, Polonia nu a reuşit să devină un partener politic de durată şi de aceea nu a fost în măsură să influenţeze hotărîtor nici raporturile comerciale ale ţării, să pună capăt statutului privilegiat al negoţului braşovean. Altul a fost factorul internaţional care, creînd o nouă situaţie geopolitică la Dunărea de Jos, avea să modifice atît statutul politic, cît şi cel comercial statornicit în a doua jumătate a secolului al XIV-lea şi la începutul celui de al XV-lea.

La mijlocul secolului al XV-lea, dominaţia otomană, consolidată în Peninsula Balcanică şi la Dunăre, impune un nou echilibru în raporturile cu Ungaria, modificînd poziţia şi statutul internaţional al Ţării Româneşti. Şi în deceniile anterioare, ţara fusese constrînsă de invaziile turceşti să plătească tribut, preţ al răscumpărării păcii, şi să accepte treptat şi alte obligaţii faţă de Poarta otomană. Dar, la mijlocul secolului al XV-lea, regatul ungar s-a văzut silit să recunoască şi să confirme, fie şi numai pe termen limitat, raportul stabilit între Imperiul otoman şi Ţara Românească în detrimentul propriei sale autorităţi şi pretenţii. Armistiţiul încheiat pe trei ani între Mehmed al II-lea şi Iancu de Hunedoara în noiembrie 1451 înregistrează dubla legătură a Ţării Româneşti, cea cu Imperiul otoman şi cea cu regatul ungar, îndatoririle contractate faţă de unul şi de celălalt şi angajamentul celor două puteri de a respecta autonomia internă a ţării, domnia şi dreptul de alegere a domnului de către ţară, în măsura în care şi acesta îşi va respecta angajamentele.[62] Deşi încălcat în repetate rînduri cu prilejui reluării ostilităţilor antiotomane, acordul din 1451, care a statuat dubla dependenţă a Ţării Româneşti, *a creat acesteia o situaţie de echidistanţă diplomatic recunoscută în raport cu cele două mari puteri vecine, cadru favorabil afirmării autonomiei ei.* Timp de trei sferturi de secol, atît cît s-a menţinut raportul de forţe exprimat de acordul turco-ungar din 1451, dar mai ales din 1462, Ţara Românească a beneficiat de pe urma acestei poziţii, a cunoscut răgazuri politice prelungite, favorabile acumulării de valori materiale şi creaţiei spirituale;[63] pe planul politicii economice, ţara a putut modifica, în favoarea ei, raportul comercial

[61] „Arhiva istorică a României”, I, 1865, p. 3-4; textul latin face distincţia între „tricesima” din Tîrgovişte şi vama *(theloneum)* din tîrguri; P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn,* Bucureşti, 1944, p. 353. Contextul politic al privilegiului mai restrîns acordat de Vlad Dracul liovenilor în 1439 nu a fost încă cercetat.

[62] N. Iorga, *Acte şi fragmente cu privire la istoria românilor,* III, Bucureşti, 1879, p. 23-27; idem, *Privilegiul lui Mahomed al II-lea pentru Pera (1-iu iunie 1453),* în „Anal. Acad. Rom.”, Mem. secţ. ist., s. II, t. XXXVI, 1913, p. 21-22; DRH, D, I, p. 418-420.

[63] E intervalul cuprins între anul 1462 şi cucerirea Belgradului de către turci, cînd Ţara Românească, cu un şir de momente excepţionale, datorate mai ales iniţiativelor lui Ştefan cel Mare şi Matiaş Corvin, s-a menţinut în statutul nou creat de echilibrul dintre cei doi vecini ai ei; aceasta e şi vremea domniilor lungi ale lui Radu cel Frumos (1462-1473), Vlad Călugărul (1482-1495), Radu cel Mare (1495-1508) şi Neagoe Basarab (1512-1521); pentru situaţia nouă în care s-a aflat Ţara Românească, e semnificativ angajamentul asumat de Iancu de Hunedoara de a nu mai interveni în viaţa politică a ţării, ca urmare a acordului cu turcii: „Ad quam treugam eciam illustris princeps Wladislaus Vayvoda parcium transalpinarum est insertus, ita quod nos de hoc regno Hungariae contra ipsum Wladislaum Wayvodam nullam potenciam suscitari et in ipsum iuxta vires agredi permittemus”; Hurmuzaki, XV, 1, p. 37 şi DRH, D, I, p. 423-424; în

tradiţional cu regatul ungar. Echidistanţa politică a creat aşadar o condiţie favorabilă pentru încercarea Ţării Româneşti de a prelua funcţia de intermediar comercial între oraşele transilvane şi comerţul pontodanubian, tot mai hotărît controlat de puterea otomană în ascensiune.[64]

Semnificativă pentru corelaţia dintre statutul internaţional şi cel al comerţului e coincidenţa în timp, în zilele voievodului Vladislav, între acordul turco-ungar care a consacrat echilibrul dintre cele două puteri în raport cu Ţara Românească şi primele manifestări ale unui nou curs în politica comercială a acesteia în raport cu regatul ungar. Faptul nou, modificator de curs, e acceptarea de către Iancu de Hunedoara aflat încă, după propria sa mărturisire, în conflict cu Vladislav, a principiului liberei circulaţii a negustorilor din Ţara Românească în regatul ungar.[65] Adoptată sub presiunea domnului Ţării Româneşti, astfel cum lasă să se înţeleagă contextul ştirii, măsura e *cea dintîi confirmare legală a dreptului acordat negustorilor din Ţara Românească de a-şi vehicula mărfurile şi dincolo de Braşov şi Ţara Bîrsei.* Cu această măsură impusă de domnia Ţării Româneşti, într-un context politic internaţional sensibil modificat, s-a deschis o fază nouă în politica comercială a ţării. De acum înainte, revendicarea *reciprocităţii efective* în raporturile cu Braşovul, a cărei principală manifestare era suprimarea dreptului de depozit al oraşului transilvan, a devenit o tendinţă de durată a politicii domniei. Refuzul Braşovului de a accepta în fapt aplicarea reciprocităţii a provocat, prin reacţie, măsuri de îngrădire a comerţului braşovean în Ţara Românească, crearea unui baraj de puncte comerciale terminus pentru braşoveni, scale, care echivalau cu instituirea dreptului de depozit în favoarea Ţării Româneşti. *Epoca hegemoniei regatului ungar în sud-estul Europei avusese drept manifestare pe plan comercial regimul de largi concesii impuse Ţării Româneşti în favoarea Braşovului, înscrise în privilegiile acordate de domnii ţării emporiului transilvan; epoca echilibrului ungaro-otoman în Ţara Românească, începînd cu mijlocul secolului al XV-lea, a adus modificarea politicii comerciale a domniei, afirmarea reciprocităţii, libertăţii de negoţ între cele două ţări (nu numai în Ţara Bîrsei, dar în întregul regat, în cazul Ungariei) şi, cînd această formulă a eşuat, îngrădirea libertăţii comerţului braşovean la sud de Carpaţi.*

Direcţia fixată de Vladislav al II-lea în raporturile cu Braşovul, prin intermediul lui Iancu de Hunedoara, a rămas tendinţa caracteristică a politicii comerciale a domniei în perioada următoare, timp de aproximativ un secol; dar aplicarea ei a fost oscilantă, deseori întreruptă, în funcţie de fluctuaţiile situaţiei politice a Ţării Româneşti, al cărei statut, aşa cum îl fixase acordul dintre Iancu de Hunedoara şi Mehmet al II-lea, a fost pus sub semnul întrebării, în repetate rînduri, de iniţiative venite din afara ţării. Cea dintîi acţiune care a modificat echilibrul politic al Ţării Româneşti instituit în 1451 a venit de la însuşi Iancu de Hunedoara în anul 1456, cînd, în ajunul unei noi mari înfruntări cu sultanul, a decis să readucă sub controlul său ţara, unde l-a impus în domnie pe Vlad Ţepeş. Readucerea Ţării Româneşti în orbita exclusivă a regatului ungar însemna, firește, şi revenirea la statutul comercial impus de acesta în favoarea Braşovului. De curînd instalat în domnie, fiul lui Vlad Dracul îşi proclamă fidelitatea faţă de regele Ladislau al Ungariei şi încheie o convenţie cu Braşovul în virtutea căreia, invocîndu-i pe înaintaşii săi în domnie, anume domnii din „neamul lui Mircea," asigură negustorilor braşoveni libera circulaţie prin ţară, firește cu plata vămilor.[66]

Relaţiile lui Vlad Ţepeş cu Braşovul şi Sibiul, sensul conflictului său cu cele două oraşe, ca de altminteri întreaga sa personalitate şi activitate, sînt deformat oglindite în istorigrafie, în parte din pricina unora dintre izvoarele care i-au înregistrat faptele, povestirile în limba slavă şi germană, împletire de realitate şi legendă, în parte din pricina unui demers istoriografie care a situat teza

consecinţă, Iancu cerea braşovenilor să nu sprijine eventuala intenţie de acţiune în ţară a lui Vlad Ţepeş.

[64] Observaţia primă a legăturii dintre „slăbirea suzeranităţii ungare" asupra Ţării Româneşti şi noua politică comercială, protecţionistă, a domniei, la M. Cazacu, *L'impact ottoman sur Ies pays roumains et ses incidences monetaires (1452- 1504),* în „Revue roumaine d'histoire", XII, 1973, 1, p. 159-192.

[65] Scrisoarea lui Iancu către braşoveni din 15 noiembrie 1455 în care aminteşte conflictul său cu Vladislav şi intenţia de a-l aplana, precum şi hotărirea sa de a permite locuitorilor Ţării Româneşti să vină cu mărfurile lor în regatul ungar, Hurmuzaki, XV, 1, p. 41; DRH, D, I, p. 447-448. Formularea subînţelege opoziţia braşovenilor care trebuia înlăturată.

[66] I. Bogdan, *Documente,* p. 316-317; Hurmuzaki, XV, 1, p. 45.

înaintea izvorului şi a cercetării. O stranie vitalitate a manifestat punctul de vedere care i-a atribuit lui Vlad Ţepeş meritul de a fi imprimat o nouă direcţie, protecţionistă, politicii comerciale a Ţării Româneşti, care ar fi fost ea însăşi produsul impulsului venit din lumea, larg consolidată spre mijlocul secolului XV, a negustorimii ţării.[67] „Încurajat de cursul luat de politica regatului maghiar după înscăunarea lui Matia Corvin şi de primele măsuri ale regelui, Vlad întăreşte presiunea asupra saşilor; la 13 iunie 1458, el trimite Braşovului un sol, căruia i se înmînaseră unele cereri ultimative. La începutul anului 1459, întemeind iarmaroacele de graniţă, Vlad strînge pe toţi negustorii saşi găsiţi înlăuntrul Ţării Româneşti şi trage în ţeapă un număr însemnat din ei." Şi, după o analiză a sistemului iarmaroacelor de graniţă, textul conchide: „Prin intermediul iarmaroacelor de graniţă orăşenii din Ţara Românească încep să desfăşoare o activitate incomparabil mai vie ca înainte, care le va permite, în cursul celei de a doua jumătăţi a secolului al XV-lea, să ia în stăpînire piaţa internă."[68]

Viziunea aceasta asupra politicii lui Vlad Ţepeş faţă de oraşele săseşti din sudul Transilvaniei, coerentă în logică abstractă, păcătuieşte însă prin fragilitatea documentaţiei pe care se reazămă, dacă nu vine chiar în contradicţie cu ea. În realitate, înfiinţarea iarmaroacelor de graniţă de către Vlad Ţepeş nu e atestată de nici un izvor. S-a invocat în sprijinul acestei ipoteze, prezentată de altminteri ca fapt cert, angajamentul asumat de Vlad Ţepeş faţă de braşoveni, în 1476, înainte de ultima sa înscăunare, de a-i lăsa să circule liber prin ţară şi „ca de-acum înainte scala ce a fost să nu mai fie nicăiri în ţara domniei mele."[69] Dar nicăieri în cuprinsul acestui document, invocat ca principală mărturie în sprijinul paternităţii lui Ţepeş asupra acestei măsuri, sau în vreun alt text, domnul însuşi nu o revendică; în schimb, e sigur, aşa cum se va vedea mai jos, că fratele şi succesorul său, Radu cel Frumos a instituit regimul depozitului obligator, care a îngrădit considerabil activitatea braşovenilor în Ţara Românească şi a interceptat în acelaşi timp legătura lor directă cu Dunărea de Jos. Revenind în 1476 în domnie, cu concursul oştilor regale, Vlad Ţepeş se angaja de fapt *să anuleze măsurile lui Radu cel Frumos.* Dacă nu există nici un indiciu, provenind de la Ţepeş, cu privire la instituirea iarmaroacelor de hotar de către el însuşi, nu există nici vreo acuzaţie în acest sens de la saşii înşişi, care nu l-au cruţat pe domnul român, după cum se ştie, de învinuiri multiple şi grave. Povestirile cu privire la cruzimile lui Ţepeş, în consemnarea scrisă a cărora saşii au avut un rol însemnat, şi alte izvoare îi impută un şir de fărădelegi, nu însă instituirea locurilor de depozit obligatoriu. Se ştie în schimb că după confirmarea în 1456, la începutul domniei, a vechii libertăţi comerciale a braşovenilor în Ţara Românească, Ţepeş a reconfirmat această libertate în 1458, după prima sa reconciliere cu saşii, în urma conflictului desfăşurat în regatul ungar între facţiunea regală şi cea a Huniazilor, în cadrul căruia domnul român şi oraşele Braşov şi Sibiu s-au aflat în tabere opuse: „Şi să vă fie ştiut domniilor voastre că de toate cîte mi-a poruncit stăpînul şi fratele meu mai mare Mihail Siladi (corect Szilagy) vreau să mă ţin; şi iau pe credinţa şi pe sufletul domniei mele să ţin pace bună cu voi şi să fie slobode toate drumurile şi să

[67] Formulată pentru prima oară de B. Cîmpina, *Dezvoltarea economiei feudale şi începuturile luptei pentru centralizarea statului în a doua jumătate a secolului al XV-lea în Moldova şi Ţara Românească* în *Lucrările sesiunii generale ştiinţifice din 2-12 iunie 1950 ale Academiei Republicii Populare Române,* Bucureşti, 1950 (extras), teza a trecut în *Istoria României,* vol. II, Bucureşti, 1962, şi de aici în toate monografiile şi în unele lucrări speciale consacrate lui Vlad Ţepeş.

[68] *Istoria României,* II, Bucureşti, 1962. p. 468-469. Ideea e reluată de R. Manolescu, *Comerţul Ţării Româneşti şi Moldovei cu Braşovul,* p. 54-56: „Conflictul dintre Vlad Ţepeş şi braşoveni din primele luni ale anului 1459 se datoreşte deci ciocnirii dintre politica domnească de îngrădire a privilegiilor negustorilor braşoveni în Ţara Românească şi de sprijinire a intereselor negustorilor munteni precum şi străduinţei braşovenilor de a-şi menţine preponderenţa comercială la sud de Carpaţi şi monopolul comercial în Transilvania de sud-est". Însuşindu-şi această teză, N. Stoicescu, *Vlad Ţepeş,* Bucureşti, 1976, p. 74-75, ajunge la concluzia: „măsurile protecţioniste luate de domnul Ţării Româneşti - urmate de acelea pe care s-au simţit datori să le ia succesorii săi - au dus la restrîngerea treptată a activităţii negustorilor străini în comerţul cu Ţara Românească, locul lor fiind luat de negustorii Valahi." Alt monografist al domnului muntean, Şt. Andreescu, *Vlad Ţepeş (Dracula). Între legendă şi adevăr istoric,* Bucureşti, 1976, p. 67 afirmă: „se pare că, într-adevăr, în iarna 1456-1457, el a procedat la unele dispoziţii protecţioniste în privinţa comerţului desfăşurat pe teritoriul Ţării Româneşti. Numai aşa se explică de ce, la nici un an după încheierea convenţiilor separate cu Braşovul şi Sibiul, domnul era silit să-şi trimită oştile în sudul Transilvaniei."

[69] I. Bogdan, *Documente,* p. 95-97.

umble oamenii voştri la noi să cumpere şi să vînză slobozi, fără nici o grijă şi fără pagubă, ca şi cum ar umbla prin ţara voastră. Aşişderea şi oamenii noştri să meargă slobozi la voi precum mi-a poruncit stăpînul si fratele meu Mihail Siladi."[70]

Făgăduiala lui Vlad Ţepeş nu era vorbă goală şi braşovenii au început să circule liber în toate tîrgurile Ţării Româneşti. În primăvara anului 1459, la începutul noului conflict al lui Vlad Ţepeş cu oraşele săseşti din sudul Transilvaniei şi, de data aceasta, cu regele Matiaş Corvin însuşi, pretendentul Dan, instalat la Braşov, invoca cruzimile comise de voievod împotriva braşovenilor şi bîrsanilor care se aflau răspîndiţi în ţara sa: „Şi pe toţi neguţătorii din Braşov, din Ţara Bîrsei, cîţi s-au fost dus cu pace în Ţara Românească, pe acei oameni pe toţi i-a prins şi le-a luat avutul; dar nu s-a putut sătura numai cu avutul acelor oameni, ci i-a prins pe acei oameni şi i-a tras în ţeapă, pe 41 de inşi. Nu i-a fost destul cu acei oameni, ci s-a îndrăcit şi mai tare şi a adunat 300 de băieţi din Braşov şi din Ţara Bîrsei care se aflau la Tîrgovişte şi prin toate tîrgurile din Ţara Românească; pe aceştia deci i-a adunat şi pe unii i-a pus în ţeapă, iar pe alţii pe foc."[71]

Noua reconciliere, din 1460, între Ţepeş şi saşi a restituit neîndoielnic acestora libertatea comercială în Ţara Românească. Reconcilierea s-a produs în cadrul revenirii lui Vlad Ţepeş la alianţa cu Ungaria, la pregătirea acţiunii antiotomane, care a rămas direcţia dominantă a politicii externe a domnului român. Dar o asemenea reintegrare a frontului antiotoman, alături de Ungaria, după modelul urmat de cei mai mulţi dintre predecesorii săi, presupunea restabilirea vechilor raporturi între Ţara Românească şi regat, inclusiv cele care priveau comerţul braşovean şi privilegiile care îi asigurau buna desfăşurare. De altminteri, Vlad Ţepeş însuşi, în 1476, în actul de reconfirmare a statutului privilegiat al comerţului braşovean în Ţara Românească, care condamnă regimul punctelor de depozit obligator, invocă „vechiul aşezămînt" acordat braşovenilor de Mircea cel Bătrîn, de Vlad Dracul şi de *el însuşi*: „ca să le fie lor după vechiul aşezămînt, cum a fost şi în zilele de mai înainte, încă din vremea marelui Mircea voievod şi pînă în zilele părintelui domniei mele, ale marelui Vlad voievod *şi apoi şi în zilele domniei mele* (s.n.). Tot aşa a poruncit domnia mea să fie şi de aci înainte după acel vechi aşezămînt; ca de acum înainte scala ce a fost să nu mai fie nicăiri în ţara domniei mele, ci să fie slobod şi volnic fiece om să facă negoţ, şi să cumpere şi să vînză, fără scală. Şi iarăşi, şi de lucrul cerii, am îngăduit domnia mea ca să fie slobozi să cumpere în toate tîrgurile şi prin ţinuturile şi în toate locurile din ţara domniei mele, *cum a fost şi mai nainte aşează-mîntul cel vechi şi cum a fost şi în zilele domniei mele* (s.n.), tot aşa să fie şi de-aci nainte, cît voiu fi în viaţă domnia mea, ca să cumpere slobozi din toate cîte le va fi de trebuinţă şi vor pofti."[72] Iată aşadar, în cuvintele domnului însuşi, caracterizarea propriei sale politici comerciale în raport cu Braşovul; cît de departe e acest text de „protecţionismul" comercial pe care i-l atribuie un curent istoriografie modern!

Înfruntarea aprigă dintre Vlad Ţepeş şi oraşele Braşov şi Sibiu a fost aşadar nu un război comercial cu manifestări politice, ci un conflict politic cu excrescenţe comerciale.[73]

[70] *Ibidem,* p. 93.

[71] *Ibidem,* p. 101-102; o versiune latină a acestor informaţii, din 2 aprilie 1459, mai concisă, în Hurmuzaki, XV, 1, p. 50-51. În povestirea germană despre cruzimile lui Ţepeş, negustorii din Ţara Bîrsei sînt surprinşi, în număr mare, de represaliile crîncene ale domnului, în drumul lor spre Dunăre şi Brăila: „Item kouflut und ander lut mit waar gantzer Kouffmanschaft von Wuetzerland gegen der Thunou gegen Bregal in zal 600 mit allen irem gutt hatt er sy all lassen spitzen und das gutt zu im genomen"; I. Bogdan, *Vlad Ţepeş şi naraţiunile germane şi ruseşti asupra lui,* Bucureşti, 1896, p. 94-95.

[72] I. Bogdan, *Documente,* p. 95-97.

[73] Caracterul eminamente politic al confruntării dintre Vlad Ţepeş şi oraşele săseşti se întrevede limpede în lumina documentelor publicate în timpul din urmă de G. Gündisch în articolele sale consacrate legăturilor domnului român cu Transilvania: *Cu privire la relaţiile lui Vlad Ţepeş cu Transilvania în anii 1456- 1458,* în „Studii. Revistă de istorie", XVI, 1963, 3, p. 681-696 şi *Vlad Ţepeş und die Sächsischen Selbstverwaltungsgebiete Siebenbürgens,* în „Revue roumaine d'histoire", VIII, 1969, nr. 6, p. 981-992; informaţia nouă adusă de autorul acestor studii întregeşte datele cunoscute din izvoarele anterior publicate. Cu deosebire clar rezultă din noile documente şi din studiul care le precede implicarea lui Vlad Ţepeş în conflictele politice din cadrul conducerii regatului şi opţiunea sa pentru facţiunea huniazilor. Caracteristic pentru raportul între poziţia sa politică şi politica sa comercială e renunţarea la blocarea activităţii comerciale a braşovenilor, în 1458, după ce aceştia au încheiat pace cu Szilagy şi exclusiv pentru durata acestei păci; v. mai sus p. 174.

Dacă, aşa cum s-a arătat, represaliile aplicate de Vlad Ţepeş oraşelor Braşov şi Sibiu şi negustorilor lor au fost manifestarea unui conflict politic, dacă e mai mult ca îndoielnic că ele au avut trăsăturile unei politici comerciale protecţioniste, atribuită cu insistenţă domnului fără vreun temei documentar, în schimb e sigur că tendinţa protecţionistă, manifestată pentru prima oară clar în raporturile lui Vladislav al II-lea cu oraşele transilvane, a fost reluată de Radu cel Frumos, care şi-a cules puterea din ruinele lăsate de campania devastatoare a lui Mehmet al II-lea în Ţara Românească în 1462.

Domnia lui Radu cel Frumos a început sub auspiciile înţelegerii cu Braşovul, desigur prin reconfirmarea vechilor privilegii ale oraşului, prim pas obligator pe calea reconcilierii cu regatul.[74]

Timp de cîţiva ani raporturile dintre Ţara Românească şi Braşov s-au desfăşurat în cadrele fixate la începutul domniei; la această vreme de aplicare a vechiului privilegiu, reînnoit de Radu cel Frumos, se referea neîndoielnic Vlad Călugărul în 1482, cînd reconfirma, la rîndul său, vechiul statut de libertate comercială acordat braşovenilor de cei mai mulţi dintre predecesorii săi.[75]

Împrejurări necunoscute au pus capăt însă, cel mai tîrziu în 1468, acestui cadru al raporturilor comerciale între Braşov şi Ţara Românească. Încă din vara acestui an, Matiaş Corvin, stîrnit de reclamaţiile braşovenilor, impută lui Radu cel Frumos noile condiţii pe care le-a fixat negoţului braşovenilor în ţara sa, încălcind „vechile lor drepturi, libertăţi şi obiceiuri," îndeosebi însă prin atragerea litigiilor braşovenilor în sfera justiţiei domneşti „ceea ce - scrie regele - nu le-a fost niciciînd obiceiul."[76] Intervenţia hotărîtă a regelui în problemele comerţului braşovean în Ţara Românească e indiciul unei situaţii deosebit de grave, al unui impas general al relaţiilor comerciale între cei doi parteneri.

Succesiunea iniţiativelor, de o parte şi alta, şi factorii care le-au declanşat sînt imposibil de stabilit, în lumina documentaţiei disponibile, altminteri decît cu titlul de ipoteză.[77] Ceea ce se ştie însă sigur e faptul că în cursul anului 1468 şi al celor următori, Ţara Românească şi Braşovul şi-au afirmat şi, respectiv, consolidat atitudinile protecţioniste. Replicînd revendicărilor şi măsurilor lui Radu cel Frumos - cele incriminate de regele Matiaş Corvin în scrisoarea amintită, în enunţul ei general ca şi în exemplificările sale -, braşovenii reafirmă dreptul lor de depozit în raport cu Ţara Românească, ca de altminteri şi cu Moldova. La 28 septembrie 1468, un act regal - cel dintîi de acest fel cunoscut în raporturile cu Ţara Românească - impune negustorilor veniţi de dincolo de Carpaţi să-şi desfacă mărfurile la Braşov şi le interzice să le transporte mai departe în interiorul Transilvaniei.[78] La măsura adoptată la instigaţi a braşovenilor, Radu a răspuns desigur cu măsuri similare, ceea ce a declanşat trimiterea unei solii regale la curtea domnului Ţării Româneşti pentru aplanarea conflictului. Scrisoarea lui Radu către braşoveni din 6 martie 1470 scoate în evidenţă esenţa conflictului, în această etapă, şi poziţiile părţilor. Relatîndu-le „învoiala" încheiată cu solul regal, domnul expunea braşovenilor în acelaşi timp cauza principală a tensiunii - instituirea

Semnificativ în sensul concluziei de mai sus e şi faptul că Sibiul a fost implicat în conflictul cu Vlad Ţepeş, ceea ce nu se mai petrecuse pînă atunci şi nu s-a petrecut nici după aceasta, pentru că, spre deosebire de Braşov, Sibiul nu a beneficiat de statut de privilegiu în Ţara Românească; raporturile dintre Sibiu şi Ţara Românească au fost în general lipsite de tensiuni politice, tocmai pentru că comerţul sibian la sud de Carpaţi nu era acoperit de privilegii smulse de puterea politică a regatului şi care trebuiau apărate cu mijloace politice.

[74] Încă la 15 august 1462, comitele secuilor a confirmat armistiţiul, „treuga pacis", încheiat de braşoveni cu Radu cel Frumos şi a dat dispoziţii corespunzătoare castelanilor de la Bran, semn că acordul privea circulaţia negustorilor; Hurmuzaki, XV, I, p. 58.

[75] „Dau de ştire tuturor oamenilor ce se găsesc în ţara noastră: şi pîrcălabilor de prin toate oraşele noastre şi pîrgarilor şi vameşilor ce sînt prin oraşe sau la Dunăre, pe unde se vînează peştele, şi oricărui alt om, că au venit soli de la bunii noştri prieteni, de la pîrgarii din Braşov, şi ne-au cerut să întărim vechiul aşezămînt ce a fost pe vremea altor domni şi pe vremea fratelui meu Radul voievod, ca să se poată hrăni slobod şi săracii noştri şi ai lor, cum s-au hrănit şi mai înainte..."; I. Bogdan, *Documente,* p. 183-184.

[76] Hurmuzaki, XV, 1, p. 68-69.

[77] Dacă pierderea Chiliei în 1465 şi eşecul campaniei regale de recuperare din 1467 a influenţat desfăşurările comerciale din anii următori e imposibil de stabilit în condiţiile documentaţiei actuale.

[78] Privilegiul regal păstrat în arhivele oraşului Braşov e semnalat de R. Manolescu, *Comerţul Ţării Româneşti şi Moldovei cu Braşovul,* p. 43; publicat în UKB, VI, p. 355-356. Noi tensiuni comerciale din pricina abuzurilor castelanilor de la Bran sînt semnalate, cîteva săptămîni înainte de data emiterii actului referitor la dreptul de depozit al Braşovului, într-o scrisoare a voievodului Transilvaniei; Hurmuzaki, XV, 1, p. 69.

depozitului obligator[79] - şi soluţia pe care o propunea pentru rezolvarea conflictului, libertatea de circulaţie în interiorul regatului, sau măcar pînă la Varazdin pentru negustorii munteni, libertate care urma să fie garantată printr-un privilegiu braşovean.[80]

Misiva lui Radu cel Frumos e prima indicaţie certă cu privire la instituirea depozitului obligator în Ţara Românească pentru negustorii braşoveni, aşadar a scalei sau scalelor unde urmau să-şi desfacă mărfurile. Ea a dat expresie obiectivului real al negustorimii muntene, acela de a înlătura obstacolul pe care îl constituia Braşovul în calea penetraţiei ei în interiorul Transilvaniei şi al regatului ungar. Instituirea scalelor în interiorul Ţării Româneşti nu a fost decît o măsură de represalii al cărei ţel real era suprimarea marei „scale" de la Braşov. Situaţia creată de măsurile impuse de o parte şi alta a Carpaţilor în vremea lui Radu cel Frumos a prefigurat soluţia la care se va opri în cele din urmă evoluţia istorică în raporturile comerciale dintre Ţara Românească şi centrele comerciale din sudul Transilvaniei, Braşovul şi Sibiul. Nu însă înainte de a fi înregistrat noi şi mari oscilaţii între soluţiile trecutului, pentru restaurarea cărora militau braşovenii, şi cea preconizată de domnia Ţării Româneşti, sub imboldul negustorimii autohtone şi al propriilor ei interese.

Noua direcţie imprimată de acţiunea lui Ştefan politicii Ţării Româneşti în 1473 a pus capăt nu numai domniei lui Radu cel Frumos dar şi politicii inaugurate de el faţă de Braşov cu cîţiva ani în urmă. Înscăunat de Ştefan şi avizat la concursul lui şi al regatului ungar pentru a putea face faţă unei inevitabile reacţii turceşti, Laiotă Basarab îşi începe domnia prin mari concesii făcute braşovenilor, adică prin revenirea la vechiul lor aşezămînt pe care se angaja, în limbaj plastic, să-l aplice în spiritul cel mai larg: „deci oricum v-a fost aşezămîntul de la ceilalţi domni, cu acest aşezămînt voi rămînea şi domnia mea, ba gîndesc să-l şi întăresc, de va da Dumnezeu; şi orice neguţător sau orice om al vostru să umble slobod prin ţara domniei mele şi să tîrguiască pe unde-i va plăcea; şi dacă ar purta chiar coroană de aur pe cap, tot slobod să umble."[81] Neînţelegerile care par să fi apărut, spre sfîrşitul domniei lui Laiotă Basarab în relaţiile acestuia cu Braşovul nu au avut timp să ia dimensiunile unui antagonism comercial instituţionalizat. Revenit în domnie, cu ajutorul regatului, pentru scurtă vreme însă, Vlad Ţepeş confirmă vechile privilegii larg favorabile braşovenilor şi condamnă practica scalelor, a depozitului obligatoriu.[82]

Formula „scalelor," reacţie a politicii Ţării Româneşti faţă de refuzul Braşovului de a îngădui trecerea negustorilor români înlăuntrul Transilvaniei, tinde totuşi tot mai mult să se impună ca soluţie finală. Anulată în momentele cînd acţiunea politică a Ungariei permitea braşovenilor să revină la regimul originar spre care năzuiau cu concursul noilor domni instalaţi cu sprijinul regatului ungar şi al lor înşişi, „libertatea" largă asigurată negustorilor braşoveni era din nou anulată de manifestările politicii protecţioniste ale chiar aceloraşi domni; capabil încă să intervină, cu intermitenţe, în viaţa politică a Ţării Româneşti şi să aducă la conducerea ei pretendenţi refugiaţi în Transilvania, regatul ungar nu mai avea însă şi puterea de a smulge definitiv ţara de sub autoritatea Porţii otomane şi de a o readuce exclusiv în orbita sa. Au continuat, firește, şi manifestările pe planul politicii comerciale ale acestei poziţii de dublă legătură cu regatul ungar şi cu Imperiul otoman.

[79] „Şi iată vă dau de ştire - scria domnul braşovenilor - cum ştiţi foarte bbine de cînd m-a adus Dumnezeu în ţara mea de baştină, voi n-aţi suferit de la mine nici o strîmbătate şi nu s-a început nici o dată nici o răutate de la noi, ci s-a început tot de la voi. Căci mergeau acolo săracii mei şi cu avutul lor; voi le luaţi avutul şi cîştigaţi voi, iar săracii mei rămîneau de pagubă şi nu erau slobozi cu avutul lor. *De aceea am făcut şi eu (tot aşa) oamenilor voştri...";* I. Bogdan, *Documente,* p. 107-109.

[80] „Şi vă dau această carte, sub pecetea mea, ca să umble oamenii voştri în bună voie prin toată ţara domniei mele şi să cumpere orice alte mărfuri ar pofti, numai vulpi şi jderi şi rîşi să nu cumpere, căci acestea vin la vistieria mea. Daţi-mi dar şi voi cartea voastră, sub pecetea oraşului, ca să umble şi oamenii mei slobozi, dacă pot să poarte negoţ la voi; iar dacă nu pot, să fie slobozi a merge cu marfa lor în ţara domnului craiului, ori unde, măcar pînă la Varadin"; *ibidem.*

[81] *Ibidem,* p. 112-114; aproximativ doi ani mai tîrziu, Basairab Laiotă reconfirma privilegiul „aşezămîntului vostru cel vechi, precum a fost şi în zilele tatălui domniei mele Dan voievod şi precum a fost şi pe vremea altor domni bătrîni..."; *ibidem,* p. 118-119.

[82] V. mai sus p. 174-175.

Tot mai frecvent apare acum funcţia de intermediar pe care negoţul şi negustorii Ţării Româneşti tindeau să o asume între Imperiul otoman şi Transilvania: „dau de ştire domniei voastre - scria Ţepeluş braşovenilor, spre sfîrşitul domniei sale - că mi-au venit şi mi s-au plîns săracii, care sînt neguţătorii cu marfă, că după ce vă tocmiţi cu ei, voi nu le luaţi marfa cu soroc, ci îi ţineţi acolo şi nu le plătiţi; dar săracii noştri iau marfa de la turci, şi aceştia le pun soroc, iar ei la soroc nu pot plăti, fiindcă nu le plătiţi voi, ca să se plătească şi ei de turci. Astfel aceştia aduc cărţi de la împăratul şi neavînd ei de unde să plătească, îi dăm legaţi turcilor. Aşa mi s-au sărăcit toţi neguţătorii, căci voi nici nu le plătiţi, *nici nu-i lăsaţi să vînză altor neguţători din Ţara ungurească"* (s.n.).[83] În rîndurile răvaşului domnului român se întrevăd limpede datele esenţiale ale raporturilor comerciale dintre Ţara Românească şi Braşov; tendinţa negustorilor munteni de a împlini funcţia de intermediar între comerţul pontic şi sud-dunărean, acum controlat de turci, şi cel al Transilvaniei şi al regatului ungar, în contextul politic favorabil creat de echilibrul între Ungaria şi Imperiul otoman, rolul de interpret al acestei tendinţe asumat de domnia Ţării Româneşti în a doua jumătate a secolului al XV-lea şi refuzul Braşovului de a ceda vechea sa prerogativă, de a renunţa la dreptul de depozit în raport cu Ţara Românească.

Dar o nouă schimbare de domnie, înfăptuită cu concursul Ardealului, aduce o nouă revenire la formula libertăţii comerciale pentru braşoveni. Vlad Călugărul, scurt timp după înscăunarea sa cu sprijin ardelean, confirmă braşovenilor „vechiul aşezămînt ce a fost pe vremea altor domni şi pe vremea fratelui domniei mele Radu voievod" (referire la începutul domniei acestuia); „De aceea poruncim tuturor oamenilor mai sus zişi, că oriunde vor veni braşoveni cu marfă, la orice tîrg sau la Dunăre sau oriunde, fie ca să vînză, fie ca să cumpere, ei să aibă voie şi să vînză şi să cumpere şi prin tîrguri şi la bălţi şi la Dunăre, peşte sau orice altă marfă."[84] Dar, în cursul aceleiaşi domnii, forţele care se opuneau acestui regim şi-au spus din nou cuvîntul. O primă alarmă la Braşov în legătură cu intenţia domnului de a reintroduce punctele de desfacere obligatorii pentru braşoveni a fost dezminţită de acesta însuşi: „Iar de alta ce mi-aţi poruncit, că venind cineva la domnia voastră v-a spus că am fi zis noi cum că de-aci înainte mai departe de Tîrgşor oamenii voştri n-au să meargă, să ştiţi domnia voastră că pînă acum noi n-am ştiut nimic despre aceasta, nici nu este cu învăţătura noastră. Ci aşa să spuneţi domnia voastră tuturor oamenilor voştri, că vor umbla slobozi prin toată ţara noastră, ca să tîrguiască şi să se hrănească în bună voie, pînă la Dunăre."[85] Dar mai tîrziu, tonul domniei devine cominatoriu.[86] Cînd braşovenii se opun hotărît încercării negustorilor munteni de a trece cu mărfurile lor dincolo de Braşov, Vlad Călugărul îi ameninţă cu închiderea drumului în Ţara Românească.[87] Libertatea smulsă de domnul român regalităţii ungare care, din considerente politice, a acordat negustorilor munteni dreptul de a neguţători dincolo de emporiile săseşti din sudul Transilvaniei[88] a fost curînd anulată de acestea.[89]

Alternanţa tendinţelor a continuat şi în anii următori; dar în cele din urmă, refuzul braşovenilor de a renunţa la aplicarea dreptului lor de depozit în raport eu muntenii a fixat şi politica Ţării Româneşti la formula centrelor de desfacere obligatorii pentru braşoveni. Măsura se precizează şi se definitivează sub Neagoe Basarab, în a cărui politică comercială s-a desăvîrşit reacţia negustorimii autohtone împotriva protecţionismului braşovean şi efortul domniei de a trage beneficii cît mai largi de pe urma activităţii negoţului. Răspunzînd solicitării braşovenilor de a restaura vechea lor libertate comercială cu Ţara Românească, domnul le opune considerentele sale cu privire la protecţia negustorilor propriei sale ţări şi le anunţă instituirea tîrgurilor unde aveau să-şi desfacă obligatoriu marfa, cu ridicata: Tîrgovişte, Tîrguşor şi Cîmpulung. Nu fără a adăuga însă că era dispus să renunţe la aplicarea acestei formule dacă braşovenii s-ar fi învoit la recunoaşterea reciprocităţii: „Dacă veţi slobozi însă domnia voastră pe neguţătorii noştri să cumpere şi să vînză

[83] *Ibidem,* p. 175-176.
[84] *Ibidem,* p. 183-184; v. şi 185-186.
[85] *Ibidem,* p. 188-189.
[86] *Ibidem,* p. 193-195.
[87] Hurmuzaki, XV, 1, p. 142; v. şi I. Bogdan, *Documente,* p. 343.
[88] Şt. Meteş, *Relaţiile comerciale ale Ţării Româneşti cu Ardealul,* p. 94.
[89] *Ibidem.*

peste tot prin ţara înălţimei sale craiului, şi la Orode şi la Cluj şi la Timişvar şi în Rîşnov şi în Ţara Bîrsei, atunci vom slobozi şi noi pe oamenii domniei voastre peste tot în ţara noastră, să fie volnici şi să vînză şi să cumpere în ţara noastră."[90] În aceeaşi vreme cu măsurile de limitare a activităţii braşovenilor în Ţara Românească, domnul a îngrădit drastic activitatea negustorilor turci, afirmînd astfel locul de intermediar comercial al Ţării Româneşti pe drumul comercial care lega Europa Centrală cu Dunărea de Jos şi Marea Neagră.

Dar evoluţia evenimentelor nu a îngăduit Ţării Româneşti să păstreze vreme îndelungată statutul acesta foarte avantajos: cîteva decenii mai tîrziu echilibrul politic în Europa Centrală a fost răsturnat în favoarea Imperiului otoman de ofensivele victorioase ale sultanului Soliman al II-lea. Sub învelişul protector al puterii otomane, negustorii turci şi levantini din aria lor de hegemonie pătrund masiv în comerţul Ţării Româneşti şi în Transilvania. Apelului adresat de negustorii braşoveni şi sibieni domnului Ţării Româneşti pe care îl îndemnau să se opună invaziei negustorilor levantini, acesta le răspunde prin recunoaşterea neputinţei sale desăvîrşite în această privinţă, urmare a situaţiei generale, drastic modificată în favoarea otomanilor: „Iar pentru greci, graţiozitatea voastră i-aţi învăţat astfel, şi opriţi-i precum ştiţi, căci domnia mea nu vreau să-i opresc, fiindcă ţara noastră este a domnului nostru cinstitul împărat şi ei sînt: şi s-au învăţat a se hrăni astfel, şi eu nu pot să-i opresc iar graţiozitatea voastră, măcar dacă o puteţi, apoi voi opriţi-i."[91] În strigătul de neputinţă al voievodului Radu Paisie e cuprinsă o întreagă nouă realitate a istoriei comerciale a ţării, în contextul celei politice, de care nu poate fi despărţită: aceea a penetraţiei masive a levantinilor, sub protecţia hegemoniei otomane.

II. MOLDOVA ÎN CIRCUITUL COMERŢULUI INTERNAŢIONAL

Geneza drumului moldovenesc. Ca şi Ţara Românească, dar cu un decalaj de câteva decenii, Moldova a fost integrată, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, în sistemul marilor itinerarii continentale, anume al celor care legau Europa Centrală şi Marea Baltică cu Dunărea de Jos şi Marea Neagră şi, prin intermediul lor, cu Orientul.[92]

Vreme îndelungată drumurile care mijloceau schimbul de produse între Apus şi lumea orientală prin spaţiul rus au ocolit Moldova. Instaurarea hegemoniei mongole asupra Europei răsăritene la mijlocul secolului al XIII-lea şi politica comercială a Hoardei de Aur au dat un puternic impuls itinerariului comercial terestru care străbătea teritoriile ruse apusene, cu însemnatele centre de la Vladimir, Halici şi Lwów, apropiindu-se astfel de teritoriul românesc de la răsărit de Carpaţi.[93]

În secolul al XIII-lea, în cnezatul Halici, oraşul cu acelaşi nume a controlat o arteră însemnată a comerţului internaţional care asigura legătura între interiorul Rusiei, îndeosebi teritoriile supuse Hoardei de Aur, şi Europa Centrală.[94] În secolul XIV, tot mai frecvent apare menţionat Lwów-ul, care se substituie treptat oraşului Halici în funcţia de centru comercial principal al regiunii.[95]

[90] I. Bogdan, *Documente şi regeşte privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi Ungaria în secolul XV şi XVI,* Bucureşti, 1902, p. 80-81; Gr. Tocilescu, *534 documente slavo-române din Ţara Românească şi Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul (1346-1603),* Bucureşti, 1931, p. 256-258 şi 261-264.

[91] *Ibidem,* p. 340-341.

[92] Pentru geneza şi începuturile drumului moldovenesc, v. între altele: St. Lewicki, *Lemberg's Stappelrecht*, Lemberg, 1909, p. 82; I. Nistor, *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV., XV. und XVI Jahrhundert*, Gotha, 1911, p. 17-21; L. Charewicyowa, *Handel Lwówa z Moldavja i Multanami w wiekach średnich*, în „Kwartalnik Historyczni," 38, 1924, 1-2, p. 37-67. P. P. Panaitescu, *La route commerciale de Pologne a la Mer Noire au Moyen Age*, Bucureşti, 1934, p. 3-8 (extras din „Revista istorică română," III, fasc. 23).

[93] Invazia tătară şi stabilirea dominaţiei mongole în Rusia de sud a avut neîndoielnic însemnate urmări pentru comerţul internaţional şi pentru itinerariile sale continentale, încă insuficient studiate, în parte din pricina materialului documentar foarte lacunar.

[94] Încă înainte de invazia tătară, în 1236, la Halici e atestată o „poartă germană," indiciu probabil al legăturii comerciale cu Germania pe drumul spre Kiev; H. Weczerka, *Das mittelalterliche und frühneuzeitliche Deutschtum im Fürstentum Moldau*, München, 1960, p. 42.

[95] Până la instaurarea dominaţiei polone în Halici-Volhynia, în urma expediţiilor repetate întreprinse de Cazimir cel Mare, cu concursul lui Ludovic de Anjou, în intervalul 1340-1366, Vladimirul a deţinut funcţia de principal centru mijlocitor al legăturii între Europa Centrală - prin Breslau, Marea Baltică, Gdansk şi Torun - pe de o parte, şi centrele comerciale din sudul Rusiei, sub control tătar, pe de alta.

Ofensiva antitătară care, în decurs de aproximativ un sfert de secol, a adus cnezatele Halici şi Vladimir sub controlul regatului polon a avut vaste repercursiuni comerciale.

Regimul comerţului pe itinerariile continentale care conduceau spre sudul Rusiei, stabileau contactul cu Orientul şi mijloceau schimbul cu produsele sale, a devenit de îndată prilej de contestaţie între factorii comerciali şi politici îndreptăţiţi să spere că vor putea beneficia de pe urma modificărilor petrecute, că vor participa în condiţii avantajoase la rîvnitul comerţ oriental. Cîţiva ani abia după primul val ofensiv polono-ungar în cnezatul Halici, germenii rivalităţii comerciale îşi fac apariţia, prevestind viitoarele înfruntări pentru asigurarea legăturii cu zona comerţului oriental în Rusia, ale cărui centre principale erau acum aşezările genoveze şi veneţiene din Crimeea şi de la gura Donului (Caffa şi Tana). În 1344, regele Ungariei imputa lui Dimitrie Detko, „capitaneus Ruthenorum" - căpetenia care timp de cîţiva ani a controlat cnezatul Halici, sub protecţia recunoscută a lui Cazimir al Poloniei -, faptul că negustorii din Ungaria erau supuşi la dări mai grele decît cei poloni în teritoriile sale şi solicita regim de egalitate vamală între negustorii celor două regate.[96] În 1352, Carol al IV-lea de Luxemburg, împărat german şi rege al Boemiei, sub autoritatea căruia se afla şi Silezia, acorda negustorilor din Breslau dreptul să aplice represalii supuşilor regelui Cazimir al Poloniei, în cazul în care acesta le-ar fi blocat trecerea spre Polonia, Rusia sau Prusia.[97] Cazimir însă afirma categoric în 1354 şi în 1355 „că el a cucerit ţara Rusiei cu propriii săi oameni şi că aceea trebuie să fie deschisă numai oamenilor şi negustorilor săi."[98] În 1356, în cadrul efortului său de a consolida poziţiile comerciale cîştigate, el înzestrează cu largi privilegii oraşul Lwów,[99] făcînd în acelaşi timp însă, sub presiunea intereselor contrarii coalizate, şi însemnate concesii negustorilor străinicare urmăreau să obţină libertatea de a trece dincolo de centrul comercial rus, pentru a ajunge în oraşele italiene nordpontice.[100] Oscilaţiile impuse de conjunctura politică schimbătoare şi de forţa concurenţilor comerciali nu au putut anihila tendinţa Lwów-ului de a-şi asigura monopolul legăturii comerciale terestre cu centrele comerţului italian din sudul Rusiei, prin Podolia, pe itinerariul care e numit în izvoarele vremii „drumul tătărăsc" („via tartarica").

Uniunea personală polono-ungară înfăptuită sub Ludovic de Anjou după moartea lui Cazimir al Poloniei a creat o condiţie favorabilă afirmării intereselor comerciale ale Ungariei în cnezatul Halici. În două rînduri, Ludovic asigură negustorilor din Ungaria facilităţi comerciale în Rusia haliciană în 1372, cînd le acordă, în egală măsură cu negustorii poloni, trecere liberă „ad civitatem nostram Lemburgensem, ac ad alias partes quaslibet et provincias terrae nostrae Rusiae pro mercibus seu rebus mercimonialibus cuiuscunque generis, speciei, coloris seu materiei ac precii

[96] G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis,* IX, 1, Budae, p. 209-210; cf. H. Paszkiewicz, *Z dziejów rywalizacji polsko-wegierskej na terenie Rusi halicko-wlodzimierskej w XIV wieku (Trzy traktatu z lat 1350-1352).* În „Kwaftalnik Historyczni", 38, 1924, p. 283; la rîndul său, Ludovic acordă oraşului „Cassa" (Caşovia) drept de depozit în raport cu „omnes mercatores extranei, de regnis scilicet Russiae, Poloniae et provinciis eorundem in regnum nostrum Hungariae venientes..."; G. Fejer, *Codex diplomaticus,* IX, 1, p. 210-212. Trei ani mai tîrziu, acelaşi Detko reînnoia privilegiul pentru negustorii din Torun care urmau să-şi reia activitatea la Lwów; *Monumenta Hungariae Historica, Acta Extera,* Budapest, 1877, ed. G. Wenzel, II, p. 259. Pentru legătura deschisă, în aceeaşi vreme, între Torun şi Ungaria, prin Sandomir, probabil identică cu „via nova" de la Torun la Lemberg, v. Fr. Gruns-H. Weczerka, *Hansische Handelsstrassen.* I, Koln-Graz, 1967, p. 646.

[97] G. Korn, *Breslauer Urkundenbuch,* Breslau, 1870, p. 184; pentru un proiect de ocolire a Poloniei, prin Lituania, cu concursul Ordinului teutonic, v. H. Weridt, *Schlesien und der Orient. Ein geschichtlicher Ruckblick,* Breslau, 1916, p. 20. Împotriva acestui proiect, care pare a fi devenit realitate sau care, cel puţin, era pe punctul de a fi pus în aplicare, Cazimir a protestat pe lîngă papa Inocenţiu al VI-lea, care la rîndul său l-a dojenit pe maestrul Ordinului teutonic, expunîndu-i pagubele pe care avea să le sufere regatul polon de pe urma noului drum şi cîştigul pe care aveau să-l realizeze lituanienii păgîni; A. Theiner, *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae,* I, *1217-1409,* Roma, 1860, p. 577-578.

[98] G. Korn, *Breslauer Urkundenbuch,* p. 170-172.

[99] *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej, III,* Lwów 1872, p. 13-18; cf. I. Nistor, *Die auswärtigen Handelsbeziehungen,* p. 3. Pentru împrejurările care au precedat această evoluţie, v. M. Malowist, *Les routes du commerce et les marchandises du Levant dans la vie de la Pologne au Bas Moyen Age et au debut de l'epoque moderne,* în vol. *Mediterraneo e Oceano Indiano,* Firenze, 1970, p. 160-163.

[100] H. Weczerka, *op. cit.,* p. 44; o infiltrare ceva mai tîrzie a unei case comerciale din Nürnberg pînă la Tana, pe drumul Lwów-ului, semnalată de W. Stromer von Reichenbach, *König Siegmunds Gesandte in den Orient,* în *Festschrift für Hermann Heimpel,* II, Göttingen, 1972, p. 604.

existant, emendis seu comparandis pariter ac commutandis…"[101] („la cetatea noastră Lemberg şi în oricare alte părţi şi provincii ale ţării noastre a Rusiei, spre a cumpăra precum şi spre a schimba mărfuri sau lucruri de negustorie de orice fel, speţă, culoare, materie sau preţ ar fi…"); a doua oară în 1380, aşadar după alipirea la Ungaria a „regatului rus" - cnezatul Halici -, cînd reinstituie dreptul de depozit la Lwów, dar cu libertate pentru negustorii din Polonia şi Ungaria de a trece mai departe „ad Tarthariam et ad quasvis Thartariae partes" mărfurile care nu vor fi fost vîndute după expunerea lor, timp de 14 zile, în centrul comercial rus.[102] Realizarea uniunii personale nu reuşise aşadar să suprime rivalitatea ungaro-polonă pentru dominarea Ruteniei şi pentru accesul la drumul comercial care lega, prin cîmpiile din sudul Rusiei, Lwów-ul cu centrele comerciale italiene; desprinzînd cnezatul Halici de Polonia şi alipindu-l la Ungaria, Ludovic de Anjou încercase să asigure durabil legătura negustorilor din teritoriile dependente de regatul ungar cu aceste centre. Cîţiva ani după moartea lui Ludovic, modificarea rapidă a situaţiei politice avea să deplaseze centrul de greutate al rivalităţii polono-ungare, cu un însemnat conţinut comercial, din Rusia apuseană în Moldova.

În prima etapă cunoscută a existenţei ei istorice, Moldova apare ca un voievodat, o marcă aşezată la poalele Carpaţilor răsăriteni, între Transilvania şi statul halician. Dezvoltat desigur în jurul centrului urban de la Baia („civitas Moldaviensis") pe valea Moldovei, de unde şi-a tras şi numele, voievodatul care apare pentru prima oară sub numele său într-un act emis de Ludovic de Anjou („terra nostra moldavana"), începe să se manifeste încă din a doua jumătate a secolului al XIII-lea, cînd un izvor narativ îl surprinde în conflict cu „bructenii", probabil ruşii cnezatului halician. Teritoriul său era străbătut de un drum care asigura, neîndoielnic încă din secolul al XIII-lea, legătura între aşezările transilvane de la Rodna şi Bistriţa şi Halici, prin intermediul căruia se stabilea contactul cu emporiile din sudul Rusiei.[103]

Cîţiva ani după moartea lui Ludovic al Ungariei (1382), cînd criza dinastică a precipitat dezagregarea sistemului de state clientelare ţinute sub dominaţia sa de mîna de fier a regelui angevin, Polonia, asociată cu Lituania, în cadrul unei uniuni destinate să devină pentru mai bine de două secole principala forţă politică a Europei răsăritene, recîştigă, definitiv, cnezatul Halici (1387). Adaptîndu-se mişcării, Moldova se aliază cu noua putere, asociere manifestată prin omagiul lui Petru Muşat către Vladislav Iagiello (1387).

În aceeaşi vreme, Moldova atinge ţărmul Mării Negre (între 1386, cînd sigur Cetatea Albă nu mai era controlată de tătari, şi 1392, cînd Roman I se intitulează „domn de la munte pînă la mare").[104] Alianţa moldo-polonă şi întregirea teritorială a Moldovei spre gurile Dunării şi spre mare, procese larg sincronice, au avut însemnate consecinţe de ordin comercial, dacă nu chiar au fost determinate de considerente comerciale. Fapt semnificativ, tot acum, adică în 1386, e atestat cel dintîi contact politic între Moldova, în plină afirmare, şi centrul sistemului genovez pontic, Caffa.

În 1386 o solie a genovezilor din Caffa s-a înfăţişat la curtea domnului Moldovei, Petru I, pentru consultări legate de războiul atunci încă în curs de desfăşurare cu tătarii.[105] Informaţia, deşi foarte laconică, pare să revele o acţiune coordonată împotriva tătarilor şi e indiciul probabil al desfăşurărilor militare care au pus capăt dominaţiei tătare în sudul Moldovei. Dar legătura moldo-genoveză pe care o surprindem întîmplător în 1386 a avut probabil ţeluri mai largi decît cooperarea politică şi militară împotriva tătarilor; ea s-a aflat la originea unui nou itinerariu comercial, a unei noi legături, prin Moldova, între Lwów şi drumurile al căror trafic îl colecta, pe de o parte, şi Caffa genoveză, pe de altă parte.[106]

[101] *Monumenta Hungariae Historica, Acta extera,* III, ed. G. Wenzel, Buclapest, 1876, p. 30-31.

[102] *Akta grodzkie i ziemskie z csásów Rzeczypospolitej Polskiej,* III, p. 61-62.

[103] Cu prilejul reorganizării în 1412 a vămii de la Rodna, pentru negoţul cu Moldova, sînt invocate mărturii cu privire la chipul în care funcţionase această vamă „tempore ab antiquo, ante predictum quondam Procopium ac suos successores;" Hurmuzaki, XV, 1, p. 7.

[104] M Costăchescu, *Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare* I, Iaşi, 1931, p. 7-8.

[105] Ş. Papacostea, *La începuturile statului moldovenesc. Consideraţii pe marginea unui izvor necunoscut,* în „Studii şi materiale de istorie medie," VI (1973), p. 45.

[106] Documentaţia disponibilă nu ne îngăduie să stabilim cu certitudine dacă încercarea făcută în aceşti ani a avut rezultate imediate, cum pare totuşi probabil sau dacă funcţionarea efectivă şi masivă a drumului moldovenesc nu a început decît în primii ani ai secolului XV, de cînd datează şi primul privilegiu cunoscut al domnului Moldovei pentru

Destrămarea Hoardei de Aur în a doua jumătate a secolului XIV, după dispariţia hanilor Djanibeg şi Berdibeg, fărîmiţarea hanatului şi convulsiunile prelungite cărora le-a dat naştere, conflictul de lungă durată între genovezii din Crimeea şi tătari, de la care au preluat direct controlul asupra ţărmului nordic şi vestic al Mării Negre, [107] au periclitat circulaţia pe drumul tătăresc şi au pus acut problema alternativei la acest drum. În anii 1386-1392 condiţia geopolitică favorabilă deschiderii unei noi legături între Lwów şi Caffa a fost creată prin reintrarea cnezatului de Halici sub dominaţia polonă, prin stabilirea raportului de suzeranitate-vasalitate între Polonia şi Moldova, prin integrarea în Moldova a teritoriului limitrof Mării Negre, „parathalasia" cu centrul la Cetatea Albă şi prin instituirea legăturii cu genovezii din Caffa. Exploatarea comercială a acestui cadru politic prielnic nu a întîrziat; încă din primii ani ai sec. al XV-lea, drumul moldovenesc apare, în primele izvoare care îi atestă, ca foarte atrăgător, de vreme ce, aidoma celui tătăresc, a iscat rivalitatea între negustorii din Cracovia şi Lemberg pentru dreptul de a-l folosi.[108] De acum înainte, drumul moldovenesc e tot mai mult frecventat, în vreme ce drumul tătărăsc, fără a fi cu desăvîrşire abandonat, pierde simţitor din însemnătate. Moldova ţinea acum sub controlul ei segmentul final al itinerariului continental care mijlocea schimbul de produse între bazinul pontic, regiunea Mării Baltice şi o parte însemnată a Europei Centrale.

Cucerirea Rusiei haliciene de către Polonia şi întregirea în sud a voievodatului Moldovei au avut însemnate urmări pentru regatul ungar, care a pierdut două legături cu comerţul oriental: cea prin Lwów şi cea prin teritoriile lui „Demetrius princeps tartarorum," intrate acum sub stăpînirea Moldovei. Singurul itinerar accesibil spre Marea Neagră care îi rămăsese era drumul Brăilei; de unde însemnătatea legăturii comerciale a oraşului Braşov cu Ţara Românească. Instaurarea controlului Moldovei şi la gurile Dunării, prin Chilia, capacitatea pe care o dobîndise astfel de a opri tranzitul de mărfuri în amontele fluviului, constituia o primejdie serioasă pentru singura arteră comercială a regatului ungar în direcţia Mării Negre. Necesitatea de a menţine fluxul continuu prin această arteră a dat naştere problemei Chiliei în politica regatului ungar ca şi a Ţării Româneşti în sec. al XV-lea.

Datele fundamentale ale comerţului şi, implicit, ale politicii comerciale a Moldovei în sec. XIV-XV - ca şi cele ale Ţării Româneşti, dar mai complexe decît ale acesteia - au rezultat din situaţia geopolitică a ţării, care s-a manifestat prin: legătura feudo-vasalică cu Polonia şi predominarea intereselor itinerariului comercial între Lwów şi Marea Neagră, pe de o parte; presiunea permanentă a Ungariei pentru a-şi asigura, prin Chilia, drumul liber spre Marea Neagră şi, cînd era posibil, şi piaţa de desfacere în Moldova, pe de altă parte.

Statutul drumului moldovenesc. În temeiul privilegiilor comerciale obţinute de la domnii Moldovei, dintre care cel dinţii cunoscut este cel emis de Alexandru cel Bun, regatul polon şi teritoriile dependente de el îşi asigurau legătura liberă cu bazinul pontic prin intermediul oraşului Lwów, care a reuşit în cele din urmă să-şi consolideze monopolul funcţiei de intermediar atît pe drumul tătărăsc, cît şi pe cel modovenesc, îndeosebi împotriva principalului său concurent la exerciţiul acestei funcţii, Cracovia.[109] Polonia îşi deschidea astfel un nou itinerar - mult mai convenabil, pentru că ocolea vămile tătăreşti, şi mai sigur, mai la adăpost de vicisitudinile politice din lumea tătară - înspre Marea Neagră şi spre centrele vitale ale comerţului pontic. În desfăşurarea schimbului cu lumea orientală pe această cale, Lwów-ul îndeplinea faţă de regatul polon funcţia pe care Braşovul o dobîndise în sistemul de relaţii comerciale internaţionale ale regatului ungar.

Ca şi braşovenii în Ţara Românească, liovenii îşi desfăşurau negoţul prin şi în Moldova în temeiul unor privilegii acordate de domnii ţării. Aceste privilegii care reglementau legăturile între un oraş şi o ţară acopereau un raport de inegalitate, în primul rînd pentru că acordau liovenilor trecere liberă prin Moldova înspre diverse teritorii străine, îndeosebi spre principalele emporii pontice, în vreme ce negoţul locuitorilor din Moldova se lovea, în Polonia, de regimul depozitului

lioveni.

[107] Ş. Papacostea, *„Quod nou iretur ad Tanam",* p. 209-217.

[108] P. P. Panaitescu, *La route commerciale,* p. 5-8.

[109] *Ibidem*.

obligator de care beneficia Lwów-ul. Aşadar în virtutea privilegiilor acordate lovenilor de domnii ţării, Moldova era lipsită de cîştigurile foarte însemnate pe care i le-ar fi dat funcţia de intermediar exclusiv al schimburilor realizate pe drumul care îi străbătea teritoriul. Dezvoltat în umbra raportului politic de suzeranitate - vasalitate cu Polonia şi componentă însemnată a acestui raport, statutul comercial al drumului moldovenesc fixat de privilegiile domnilor Moldovei pentru lioveni s-a menţinut atît timp cît şi raportul care îl generase.

Similitudinea însemnată constatată între regimul comerţului braşovean în Ţara Românească şi al celui liovean în Moldova nu exlude însă şi deosebiri sensibile între unul şi celălalt; confruntarea privilegiilor braşovenilor şi lovenilor dă în vileag condiţiile vamale şi comerciale net mai favorabile pentru ţara lor fixate de domnii Moldovei lovenilor, în raport cu cele convenite de domnii Ţării Româneşti în negocierile lor cu braşovenii.

Deosebirea principală, determinantă, a derivat din faptul că Lwów-ul şi forţa politică pe care se sprijinea nu şi-au întemeiat, ca Braşovul, privilegiul pe o dominaţie anterioară sau pe revendicarea unei asemenea dominaţii, cu pretenţii de libertate vamală totală în comerţul cu Marea Neagră. În vreme ce privilegiul care acoperea activitatea braşovenilor a rezultat din compromisul încheiat între regatul ungar şi Ţara Românească, în rivalitate pentru controlul culoarului teritorial care lega Braşovul cu gurile Dunării, privilegiul lovenilor a fost negociat între Ţara Moldovei, întregită sub raport teritorial prin includerea „parathalasiei," şi Polonia, reintrată de curînd în stăpînirea cnezatelor ruse apusene şi căreia îi lipsea şi putinţa şi voinţa de a-şi extinde direct dominaţia la Dunărea de Jos. Cînd, în cîteva rînduri, în izvoarele vremii, răzbat proiecte polone de instaurare a unei dominaţii directe la Cetatea Albă, ca în 1412[110] şi în 1450,[111] ele nu sînt decît reflexul unor proiecte sau acţiuni ale regatului ungar pentru a intra în posesia Chiliei şi al necesităţii de a-şi asigura, în cadrul situaţiei create de revendicările Ungariei, comunicarea liberă cu Marea Neagră. Acest context politic diferit e la originea însemnatelor deosebiri calitative între cele două serii de privilegii.

Deosebirea s-a manifestat în primul rînd în gradul superior de exploatare vamală de către domnii Moldovei a drumului pe care îl controlau.

Sistemul vamal al Moldovei era organizat, ca şi cel al Ţării Româneşti, pe corelaţia dintre o vamă centrală, principală, şi vămile secundare, de trecere, aşezate pe diversele itinerarii străbătute de lioveni spre Marea Neagră, Crimeea, Ţara Românească şi Transilvania. Vama centrală s-a menţinut constant la Suceava şi la nivelul iniţial, în cursul sec. al XV-lea, spre deosebire de Ţara Românească, unde vama centrală de la Cîmpulung a fost desfiinţată sub presiunea braşovenilor. Taxa vamală de la Suceava, vamă principală („golovnoe mîto"), era percepută pe circulaţia mărfurilor *în ambele sensuri. Postavul, principala marfă adusă de lioveni,* era taxat la vama din Suceava la valoare, 3 groşi de grivnă, iar *marfa tătărească* (piper, diverse spiţerii, mătase şi alte ţesături), *principalul obiect al importului de produse orientale* prin Moldova, suporta o taxare valorică identică; vama de 3 groşi de grivnă era suportată de mărfurile care soseau la Suceava, fie că erau desfăcute sau achiziţionate aici, fie că erau transportate mai departe sau cumpărate din centre comerciale mai îndepărtate.

Al doilea obiect de seamă al comerţului liovean erau animalele, blănurile şi pieile, exportate spre „ţinuturile tătăreşti" din Polonia, uneori chiar din Moldova, sau îndrumate spre Polonia. Vitele cornute îndrumate spre ţinuturile tătăreşti erau taxate la Suceava 4 groşi una, iar suta de oi cu 60 de groşi. Animalele, pieile şi blănurile trecute la înapoiere prin vama Sucevei erau diferit taxate, dar în toate cazurile suportau vămi superioare celor percepute în alte tîrguri. Un şir de mărfuri specificate (piperul), sau nu, erau vămuite la greutate (la „cîntar").

Spre deosebire de braşoveni în Ţara Românească, fie integral scutiţi de unele vămi interne, fie parţial degrevaţi de acestea, lovenii aveau de făcut faţă în Moldova efectiv exigenţelor vamale în toate centrele urbane prin care treceau şi unde funcţionau vămi. În virtutea raportului instituit între vama principală şi vămile de trecere, cele din urmă percepeau o parte fixă din cuantumul impus la Suceava. Departe de a fi simbolică, taxa vamală percepută la vămile secundare, de trecere,

[110] Hurmuzaki, I, 2, p. 485-486.

[111] N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei si Cetăţii Albe,* Bucureşti, 1900, p. 104.

reprezenta între o pătrime şi jumătate din vama Sucevei: la *postav*, la Suceava se percepeau 3 groşi de grivnă în vreme ce în celelalte tîrguri cu vamă 2 groşi sau, în trecere spre Transilvania, la Baia, Moldovița, Bacău, Trotuş, un groş şi jumătate de grivnă; la „marfa tătărască" se percepeau 3 groşi de grivnă la Suceava şi 2 groşi în celelalte tîrguri (în cazul unor produse orientale - piper - sau autohtone - lîna -, aduse din Țara Românească, se percepeau taxa de jumătate rublă de argint de 12 chitare, la Bacău, şi de o rublă de argint la Suceava); la *animale şi piei* se percepeau diferențiat vămi, după cum luau drumul Lwów-ului, mai uşoare, sau erau îndrumate spre ținuturile tătăreşti, în care caz erau mai apăsătoare (deosebirea se menține însă între cuantumul vămii Sucevei şi cel al celorlalte vămi); pentru *peştele* adus de la Brăila se percepea la Bacău sau la Bîrlad 1/2 groş de grivnă, iar la Suceava 3 groşi de grivnă, şi apoi la ieşire, la Siret din nou 1,1/2 groşi şi la Cernăuți vama pe car; ceara importată din Țara Românească şi Transilvania era vămuită la fel la Bacău, la Suceava şi la Siret, adică un groş de piatră; *„lucrurile mărunte,"* produse din postav, metalurgie etc, suportau cîte 3 groşi de grivnă la intrarea în țară, la Siret, iar la ieşire, jumătate din cît erau vămuite la Suceava.[112]

Organizarea vamală a Moldovei, astfel cum reiese din privilegiul acordat lioveniloor de Alexandru cei Bun - confirmat în termeni identici sau cu modificări neesențiale de succesorii săi, inclusiv Ştefan cel Mare - şi din alte acte, dă la iveală un sistem vamal puternic centralizat - chiar dacă a rezultat din înglobarea unor structuri vamale diferite[113] -, sistem în centrul căruia se afla vama principală de la Suceava.

Funcția centrală a vămii din oraşul de reşedință a domniei rezultă din convergența deliberată, aici, a tuturor drumurilor comerciale însemnate care străbăteau teritoriul Moldovei: acelea care veneau din Polonia, prin Cernăuți şi Siret, sau prin Hotin şi Dorohoi, acela care se îndrepta către ținutul tătăresc, cu cele două direcții principale, Cetatea Albă şi Crimeea, prin Tighina; acela care făcea legătura cu Transilvania - cea de nord-est prin Baia şi Moldovița, cea sud-estică, prin Bacău şi Trotuş; acela, în sfîrşit, care trecea spre Țara Românească, prin Bîrlad sau Bacău. Această convergență a făcut din Suceava punctul de trecere obligator pentru toate sau cele mai multe şi valoroase mărfuri comercializate în Moldova sau tranzitate prin teritoriul ei. Ca în general în comerțul internațional medieval, organizat pe raportul între un centru comercial predominant - care concentra activitatea comercială a unei arii întinse sau era asociat la exploatarea vamală a acestei activități şi era principalul ei beneficiar - Suceava a asumat funcția de loc de întâlnire şi de „vamă principală," obligatorie, pentru ansamblul relațiilor comerțului internațional în Moldova.

Această funcție principală rezultă şi din elementele sau rudimentele de drept de depozit şi de etapă pe care le dau la iveală privilegiile domnilor Moldovei pentru lioveni. Vama Sucevei, spre deosebire de celelalte vămi din Moldova, avea caracter de vamă a unui centru de desfacere obligator al mărfurilor, de „descărcare" a acestora *(isklad)*; de aceea, la Suceava erau vămuite mărfurile chiar cînd, pentru aceeaşi marfă, erau percepute vămi la locul de achiziție, în alte tîrguri: „iar cînd vor cumpăra marfă tătărască, în Suceava, pentru mătasă, piper, camhă, tebenci, vin grecesc, de grivnă, în Suceava, cîte trei groşi. Iar cînd vor cumpăra marfă tătărască în alte tîrguri ale noastre, vor da acolo unde cumpără, de grivnă doi groşi, iar la vama principală, în Suceava, de grivnă trei groşi, şi apoi vor putea să o vîndă cui le va plăcea."[114] Dar sfera de aplicație a depozitului sucevean era totuşi foarte îngustă, urmare a regimului statuat pentru lioveni prin privilegii; totuşi, din marfa descărcată şi vămuită la Suceava, cel puțin o parte, postavul bucăți - aşadar nu baloturile - urma să fie vîndut pe loc, redistribuirea acestuia înlăuntrul Moldovei fiind rezervată negustorilor localnici: „bucățile de postav le vor vinde la descărcare, în Suceava, iar în alte tîrguri nu au voie să le vîndă."[115]

Poziția privilegiată a Lwów-ului în comerțul intern şi de tranzit al Moldovei nu a exclus activitatea comercială a transilvănenilor în cel de al doilea principat românesc; dar regimul

[112] M. Costăchescu, *Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare,* II, Iaşi, 1932, p. 630-637.
[113] N. Iorga, *Istoria comerțului românesc,* I, p. 83-87.
[114] M. Costăchescu, *Documentele moldoveneşti,* II, p. 630, 633.
[115] *Ibidem,* p. 631, 634.

comercial al acestora a fost larg dependent de marile fluctuaţii ale raporturilor politice între regatul ungar şi Moldova.

După dispariţia lui Ludovic de Anjou, Braşovul a pierdut legătura directă cu Marea Neagră prin teritoriile sudice ale Moldovei[116] şi a fost ameninţat să-şi vadă întreruptă şi legătura prin Ţara Românească. Cum primejdia s-a concretizat în cîteva rînduri, cum Moldova, în cooperare cu Polonia, a oprit la Chilia navigaţia în interior, asigurarea libertăţii de circulaţie la gurile Dunării a devenit o chestiune vitală pentru comerţul pontic al Ungariei. E ceea ce a conferit problemei Chiliei un loc de frunte, hotărîtor, în raporturile dintre statele beneficiare ale celor două mari drumuri continentale care legau Europa Centrală cu bazinul pontic: Ungaria şi Ţara Românească prin drumul Brăilei, Polonia şi Moldova, prin drumul moldovenesc.

În secolul al XV-lea, Chilia apare aşadar ca măr al discordiei între marii beneficiari ai celor două drumuri continentale spre Marea Neagră. Ameninţat să piardă legătura cu Marea Neagră, regatul ungar a desfăşurat o acţiune perseverentă pentru a o menţine în funcţie şi efortul său în această direcţie, punct cardinal al politicii lui Sigismund de Luxemburg şi Iancu de Hunedoara, a asigurat succesul acestui obiectiv. Dacă ţelul imediat al campaniei lui Sigismund din 1395 în Moldova, pentru „recuperarea ţării," nu e mărturisit în izvoare, obiectivele politicii regale la răsărit de Carpaţi apar limpede în deceniile următoare. În 1411, în cursul negocierilor cu Polonia, care angajau un vast cîmp de probleme, Sigismund a făcut din reglementarea problemei Chiliei o condiţie esenţială a reconcilierii, ameninţînd că, altminteri, portul dunărean va deveni „scînteia declanşatoare a războiului."[117] Acordul polono-ungar din 1412, cel dintîi statut cunoscut al Chiliei în raporturile internaţionale, a fost însoţit de cea dintîi reglementare, din care ne-au parvenit elemente, a relaţiilor comerciale între Transilvania şi Moldova.[118]

Şi în Moldova, ca şi Ţara Românească, ţelul principal al politicii comerciale a regatului ungar a fost acela de a asigura condiţiile cele mai bune cu putinţă activităţii braşovenilor, de a le înlesni legătura cu centrele comerţului pontic, accesul la produsele orientale vehiculate pe drumul moldovenesc şi, în sfîrşit, la schimbul între produsele proprii şi cele ale localnicilor. Privilegiat prin excelenţă în comerţul cu Moldova, dintre oraşele transilvane, a fost aşadar Braşovul, în răstimpurile cînd contactul politic a impus acest statut de privilegiu, care nu făcea decît să prelungească, în forme noi, diminuate în diverse grade, vechea libertate de trecere a braşovenilor spre teritoriile de la gurile Dunării şi ţărmul Mării Negre în secolul al XIV-lea.

Cel dintîi privilegiu al cancelariei Moldovei în favoarea braşovenilor e din vremea lui Alexandru cel Bun; actul însuşi, emis, ca şi cel paralel ai lui Mircea din 1413, nu mult timp după înţelegerea ungaro-polonă de la Lublau şi în legătură nemijlocită cu aceasta, nu s-a păstrat; în schimb, referirile la acest act cu prilejul reînnoirilor sale de către succesorii lui Alexandru cel Bun în domnie sînt explicite şi îi atribuie, toate, incontestabil, paternitatea celui dintîi privilegiu comercial emis de domnii Moldovei în favoarea braşovenilor.[119] Clauzele privilegiului pot fi reconstituite, aproximativ, din conţinutul reînnoirilor sale din cursul secolului XV, deşi nu e sigur că ele au rămas identice de-a lungul anilor.

Principalul cîştig rezultat pentru braşoveni din regimul privilegiului era libertatea de a circula şi de a face comerţ în Moldova. Textele privilegiilor, sau măcar unele dintre ele, confirmă braşovenilor acest drepte în diferite formulări: „să meargă cu marfa lor în bună voie în ţara

[116] V. mai sus nota 31.

[117] Fl. Constantiniu şi Ş. Papacostea, *Tratatul de la Lublau (15 martie 1412) şi situaţia internaţională a Moldovei la începutul veacului al XV-lea*, în „Studii," XVII, 1964, 5, p. 1135.

[118] Ş. Papacostea, *Kilia et la politique orientale de Sigismond de Luxembourg,* în „Revue roumaine d'histoire", XV, 1976, 3, p. 425-426.

[119] Fiul lui Alexandru, Ştefan, reînnoieşte în 1435, privilegiul braşovenilor, „precum au avut de la răposatul nostru părinte," M. Costăchescu, *Documentele moldoveneşti,* II, p. 676-677. Tot el, în 1444, reconfirmă privilegiul, „in eadem libertate et paciencia sicut habuistis in tempore patris nostri, Wayvode Sandri;" *ibidem,* p. 724, 732, 740-741, 742-746, 752-753, 759-761, 771-772; DRH, D, I 313, 374, 393, 401-402, 407-409, 412-413, 427-429. Ştefan cel Mare cînd confirmă, la rîndul său, privilegiul braşovenilor, atribuie iniţiativa primă bunicului său Alexandru; I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare,* II, Bucureşti, 1913, p. 261-265.

noastră...," stabileşte, destul de vag, actul lui Ştefan voievod din 26 mai 1435;[120] „pentru aceasta - se adresa Roman voievod în 1447 braşovenilor, anunţîndu-le înscăunarea sa -, văzând această carte, voi veniţi la noi şi în ţara noastră cu toate mărfurile şi poverile voastre, netemîndu-vă de nici o pagubă, căci ţara noastră vă este deschisă, şi nu veţi avea de la noi nici o strîmbătate, ci vă vom ţinea în acelaşi drept şi obiceiuri, cum le-aţi avut pe vremea sfînt răposatului părintelui nostru, Alexandru voievod;"[121] „ca să le fie lor tuturor slobod şi cu bună voie a veni în ţara noastră, cu marfa lor şi să umble în ţara noastră, vînzînd şi cumpărînd marfă pretutindeni, prin ţara noastră, prin tîrguri, cîtă le va trebui," consemna privilegiul lui Petru voievod din 11 septembrie 1448.[122]

Libertatea aceasta nu era însă nelimitată. Primele privilegii pentru braşoveni nu se referă decît la activitatea lor *înlăuntrul* ţării, nu la tranzitul spre alte ţări. Că în această primă etapă, braşovenilor nu le era îngăduit tranzitul mărfurilor lor prin Moldova, o afirmă explicit un alt act domnesc aproape concomitent (29 aprilie 1437), de la Ilie voievod care, după ce înşiră privilegiile recunoscute braşovenilor, adaugă: „şi asemenea, cînd vin cu marfă, ei să-şi descarce marfa lor în ţara mea."[123]

Abia la mijlocul secolului al XV-lea, mai exact din 1449, e înscris în privilegii dreptul negustorilor braşoveni de a merge „peste mare."[124] Apariţia, la o dată tîrzie, a clauzei cu privire la negoţul braşovenilor în bazinul pontic, prin Moldova, exprimă aşadar o situaţie nouă. Ea a fost urmarea instalării unei garnizoane ungare la Chilia, din ordinul lui Iancu de Hunedoara; controlul direct al Chiliei de către regat a influenţat neîndoielnic favorabil comerţul pontic al braşovenilor şi a lipsit Moldova de o însemnată poziţie comercială. Aşadar, în ciuda concesiilor pe care i le-a impus acordul de la Lublau, Moldova şi-a rezervat, pînă la mijlocul secolului XV, beneficiile funcţiei de mijlocitor al comerţului cu produse orientale în Transilvania prin teritoriul ei.[125]

Chiar şi înlăuntrul Moldovei, regimul negoţului braşovean a suferit variaţii în funcţie de raporturile politice dintre cei doi parteneri. Libertatea de negoţ era desigur foarte largă, dar apar în privilegiile domneşti şi unele îngrădiri, manifestare a tendinţei de a asigura o funcţie şi negustorilor localnici. Astfel, Ştefan, fiul lui Alexandru, recunoaşte în 1437 braşovenilor dreptul „să-şi vîndă marfa lor, în toată ţara noastră, numai cu cotul să nu vîndă,"[126] ceea ce însemna că vînzarea cu amănuntul era rezervată autohtonilor, fragment salvat dintr-un drept de depozit general abandonat. În 1449, deşi la această dată presiunea regatului ungar era la culme, domnia încă rezerva localnicilor desfacerea cu amănuntul a postavului: „însă pînza şi boboul să le vîndă cu cotul, iar postavul să-l vîndă cu bucata, cu cine vor neguţa."[127]

Varietatea sistemelor de vămuire înglobate în sistemul vamal al Moldovei face dificilă, dacă nu chiar imposibilă, compararea taxelor vamale la care erau supuşi liovenii şi braşovenii.[128]

Comerţul Bistriţei cu Moldova nu a fost supus, pînă în secolul XVI, regimului depozitului obligatoriu, probabil pentru că cel de al treilea centru comercial săsesc din Transilvania nu era sediul unui trafic intens în schimburile între Apus şi Răsărit; comerţul între Bistriţa şi Moldova s-a

[120] M. Costăchescu, *Documentele moldoveneşti*, II, p. 676-677.

[121] *Ibidem,* p. 731-732.

[122] *Ibidem,* p. 740-742.

[123] *Ibidem,* p. 710-711.

[124] *Ibidem,* p. 742-745; v. şi 759-761.

[125] Mai mult încă, în momentele de criză acută a raporturilor sale cu Ungaria, Moldova bloca, în înţelegere cu Polonia, trecerea vaselor spre Chilia, în amontele Dunării, cum s-a întîmplat în 1429 din ordinul lui Alexandru cel Bun; din 1438 s-a păstrat un proiect polon de deviere spre Polonia şi Boemia a produselor importate din Orient prin Chilia; v. Ş. Papacostea, *Kilia et la politique orientale de Sigismond de Luxembourg,* p. 432. Aceste acţiuni şi proiecte constituiau o ameninţare serioasă pentru legătura Braşovului cu lumea pontică; reacţia lui Iancu de Hunedoara în 1448, ocuparea Chiliei, a creat situaţia ideală pentru comerţul pontic al regatului ungar.

[126] M. Costăchescu, *Documentele moldoveneşti,* II, p. 709-710.

[127] *Ibidem,* p. 743-745; confirmat mai pe larg în 1452, *ibidem,* p. 759-762 şi de Ştefan cel Mare în 1458; I. Bogdan, *Documentele,* II, p. 261-265.

[128] Pentru cele trei formule de vămuire în Moldova secolelor XV-XVI - pe valoare, pe greutate (sau capacitate) şi pe bucată - v. I. Nistor, *Das moldauische Zollwesen im 15. und 16. Jahrhundert*, în „Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich," 36, 1912, 1-2, p. 244-245.

desfăşurat potrivit tarifului vamal stabilit de Stibor de Stiboricze, vodul Transilvaniei, şi celui fixat de Alexandru cel Bun, acesta din urmă pierdut.[129]

O ştire de primă însemnătate ne-a parvenit cu privire la politica lui Alexandru cel Bun faţă de negoţul tătar. Scrisoarea din 14 martie 1428 a hanului Hoardei de Aur, Ulug Muhamed, către sultanul Murad II, atestă oprirea de către domnul Moldovei a circulaţiei negustorilor tătari prin ţara sa spre ţinuturile turceşti: „Deşi v-am fi trimis oameni, nu i-am fi putut pune pe drumuri, căci românii (Ulak) ziceau că nu pot trece [...] Aşa stînd lucrurile comunică-mi cum ar fi mai bine să-l înlăturăm dintre noi pe ghiaurul ăsta de român. Negustorii părtaşi mergînd şi venind pe uscat şi pe apă, să vadă traiul sărmanilor săraci."[130]

Informaţii mult prea lacunare pentru a îngădui reconstituiri sigure de ansamblu ne-au parvenit cu privire la comerţul genovez în Moldova şi la regimul acestuia. Din ştiri privitoare la mijlocul secolului al XV-lea se poate deduce că o vamă genoveză funcţiona la Cetatea Albă, desigur pentru negoţul genovez, semn al unei neîndoielnice autonomii comerciale genoveze în acest însemnat port pontic.[131] Penetraţia genovezilor în comerţul Moldovei şi relaţiile lor cu Lwów-ul sînt şi ele incontestabile,[132] deşi nu sîntem în măsură să stabilim condiţiile în care s-au desfăşurat. Sigur este că în primele decenii ale secolului al XV-lea, genovezii puteau circula cu mărfurile lor pînă la Lwów pe drumul moldovenesc. Hotărîrea regală din 1444, care a reînnoit dreptul de depozit al Lwów-ului, atestă prezenţa în oraş a negustorilor „transmarini," între care şi „mercatores italici," interzicîndu-le în acelaşi timp să desfacă în Moldova mărfurile cumpărate în centrul rutean, pentru a nu prejudicia interesele negustorilor lioveni.[133] Dacă încordarea care a intervenit în aceiaşi ani între Moldova şi Genova, a cărei conducere a luat hotărîrea de a aplica represalii comerţului moldovenesc, pe mare şi pe uscat, ca urmare a confiscării de către voievodul Ştefan a mărfurilor unui mare negustor genovez,[134] a fost sau nu în legătură cu îngrădirea de către poloni a activităţii comerciale a genovezilor în Moldova, e o chestiune care nu poate fi soluţionată pornind de la informaţiile disponibile. Oricum, raporturile moldo-genoveze au suferit de acum înainte o serioasă deteriorare, care s-a prelungit pînă spre sfîrşitul sistemului pontic genovez, în 1475.[135]

Modificarea politicii comerciale a domnilor Moldovei. Şi în Moldova ca şi în Ţara Românească, modificarea politicii comerciale a domniei - în raport cu principalul partener comercial - a fost urmarea unei schimbări decisive a contextului politic internaţional; ca şi în cazul Ţării Româneşti, şi în cel al Moldovei, factorul decisiv nou al acestui context modificat a fost Imperiul otoman, a cărui expansiune la Dunăre şi în bazinul pontic a răsturnat direcţiile iniţiativelor

[129] Hurmuzaki, XV, 1, p. 7-8.

[130] M. D. Popa, *Aspecte ale politicii internaţionale a Ţării Româneşti şi Moldovei în timpul lui Mircea cel Bătrîn şi Alexandru cel Bun,* în „Revista de istorie," 31, 1978, 2, p. 254-255 şi consideraţiile de la p. 262-264. Autorul consideră, probabil justificat, că măsura lui Alexandru cel Bun privea nu numai tranzitul tătar spre Imperiul otoman, dar şi „comerţul practicat de tătari în interiorul ţării." Ne-am afla aşadar în faţa unui caz de aplicare absolută a dreptului de depozit în raporturile cu unul din partenerii comerciali ai Moldovei.

[131] B. P. Hasdeu a semnalat existenţa unui privilegiu al lui Alexandru cel Bun în favoarea negoţului genovez în Moldova; I. Nistor, *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau,* p. 184 a acceptat autenticitatea actului, care a fost însă respinsă justificat de N. Iorga, *Istoria comerţului românesc,* I, p. 119.

[132] În 1443 genovezul Christophoro Frago transportă din Lwów spre Moldova o însemnată cantitate de postav; I. Nistor, *op. cit.,* p. 31.

[133] „…secundo, ut mercatores italici vel alii quicumque pagani vel christiani de transmaritimis partibus, cum mercibus quibuscumque Leopolim venientes, ipsas merces sive res quascumque ultra depositum Leopoliense ducere non valeant neque praesumant, sed omnia ibidem deponere et vendere debent, venditisque mercibus predictis et aliis in Leopoli comparatis, illas in Valachia vendere non audeant, sed trans mare vendendo transferre teneantur, ne incolis, mercatoribus et deposito Leopoliensis civitatis praeiudicium causarent vel quovismodo inferrent; si autem contra nostram presentem inhibicionem mercatores Italici vel alii quicumque pagani vel christiani de transmaritimis partibus in Valachia eorum merces vel res quascumque venderent, excedentes, extunc ipsis civibus et consulibus Leopoliensibus presentibus omnimodam damus facultatem de talibus excessoribus et huius decreti transgressoribus penas secundum exigentiam et estimacionem mercium transgredientis vel transgrediencium cum moderamine favoris capere et tollere;" *Akta grodzkie i ziemskie,* V, p. 133-134; cf. I. Nistor, *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau,* p. 185.

[134] N. Iorga, *Acte şi fragmente,* III, p. 16-21.

[135] De remarcat că încordarea pare a se fi extins şi la Polonia; *ibidem,* p. 22-23.

politice şi a dat naştere unei noi structuri a raporturilor internaţionale. Comerţul şi politica comercială s-au adaptat la noua situaţie creată de expansiunea otomană.

În destinul istoric al Moldovei, Imperiul otoman a început să cîntărească covîrşitor o dată cu ocuparea Constantinopolului şi cu instaurarea controlului otoman la Strîmtori. Evenimentul prevestitor al îndelungatei hegemonii otomane a fost somaţia adresată de Poartă tuturor puterilor riverane de a-i recunoaşte autoritatea şi de a se supune plăţii tributului.[136] În 1455-1456, după amînări şi deliberări prelungite, Moldova a acceptat termenii somaţiei.[137]

De la început, prin însuşi textul actului sultanal care confirma plata tributului de către Moldova, componenta comercială a acordului era afirmată. Luînd act de încheierea păcii şi de „înlăturarea duşmăniei" dintre el şi Petru, domnul Moldovei, sultanul Mehmet al II-lea adăuga: „şi am poruncit ca negustorii aflaţi în ţinuturile sale, la Akkerman, să vină cu corăbiile lor şi să facă alişveriş cu locuitorii la Adrianopol, şi la Bursa şi la Istanbul."[138] Clauza comercială a înţelegerii moldo-otomane răspundea unui interes esenţial al Moldovei, anume acela al principalei legături a comerţului internaţional care îi străbătea teritoriul. Dar asigurarea continuării funcţiei drumului moldovenesc răspundea în acelaşi timp şi unui interes comercial de prim plan al Poloniei, care a avut o participare însemnată dacă nu la elaborarea clauzelor acordului moldo-otoman, cel puţin la acceptarea de către Moldova a ultimatumului sultanului Mehmet al II-lea.[139] Acordul amintit nu pare aşadar a fi modificat esenţial datele comerţului extern al Moldovei şi ale legăturii comerciale internaţionale care îi străbătea teritoriul; abia evenimentele militare şi politice din ultimul sfert al secolului al XV-lea aveau să determine modificări majore şi pe plan comercial.

Răspunzînd încercărilor puterilor pontice de a se elibera de sub regimul tributului otoman şi de a restaura libertatea comerţului în Marea Neagră, Mehmet al II-lea integrează în cursul a trei mari expediţii poziţiile cheie ale litoralului acesteia în stăpînirile sale: 1461, cucerirea Trapezuntului şi a întregului ţărm nordic al Asiei Mici; 1475, cucerirea Caffei şi lichidarea poziţiilor nord-pontice ale Genevei şi Veneţiei; 1484, cucerirea Chiliei şi Cetăţii Albe. Lupta lui Ştefan cel Mare cu turcii, segment al unei mari înfruntări pentru libertatea Mării Negre şi a Dunării, s-a încheiat printr-o înfrîngere cu consecinţe excepţionale şi de lungă durată. Controlînd acum toate centrele însemnate ale Mării Negre, în primul rînd zăvorul acesteia, Imperiul otoman începe exploatarea economică a teritoriilor riverane. Încercarea lui Ştefan de a preîntîmpina definitivarea dominaţiei otomane asupra poziţiilor pontice ale Moldovei, în colaborare cu Polonia, efort în vederea căruia a acceptat să presteze omagiul vasalic regelui Cazimir (Colomeea, 1485) a devenit caducă o dată cu încheierea păcii turco-polone.[140] Moldova era prinsă într-un ax vertical de interese otomane şi polone convergente sau conciliate care avea să constituie aspectul principal al situaţiei ei internaţionale pînă în secolul XVIII. Orientîndu-şi politica externă în funcţie de această realitate, Ştefan a încheiat la rîndul său pacea cu turcii, aşezată sub garanţia alianţei sale reînnoite cu Ungaria, şi a rupt hotărît legătura stabilită la Colomeea cu Polonia. Noua orientare a deschis ultima fază a politicii sale externe, confruntarea cu Polonia, desfăşurată pe plan politic, militar şi, aspect mai puţin cunoscut, comercial. Echilibrul politic polono-otoman consacrat de pacea între cele două state a constituit cadrul în care s-a desfăşurat încercarea domnului Moldovei de a pune capăt vechiului regim comercial, al liberei circulaţii între Lwów şi Marea Neagră, prin ţara sa, şi de a conferi negustorilor acesteia funcţia de intermediari obligatorii între Polonia si Imperiul otoman.

Pacea turco-polonă şi confirmările ei succesive au stipulat, în termeni generali, libertatea comerţului între cele două state, ceea ce presupunea circulaţia nestingherită a negustorilor lor prin teritoriul Moldovei spre punctele de destinaţie comerciale fixate.[141] Dar acordului comercial turco-

[136] Ş. Papacostea, *Die politischen Voraussetzungen für die wirtschaftliche Vorherrsctiaft des Osmanischen Reiches im Schwarzmeergebiet (1453-1484),* în „Münchener Zeitschrift fur Balkankunde", I, 1978, p. 219.

[137] Idem, *La Moldavie état tributaire de l'Empire ottoman au XVe siecle,* în „Revue roumaine d'histoire," XIII, 1974, 3, p. 447.

[138] M. M. Mehmed, *Documente turceşti privind istoria României,* I, 1455-1774, Bucureşti, 1976, p. 2.

[139] Ş. Papacostea, *La Moldavie état tributaire de l'Empire ottoman au XVe siecle,* p. 445-461.

[140] Idem, *De la Colmeea la Codrul Cosminului (Poziţia internaţională a Moldovei la sfîrşitul secolului al XV-lea),* „Romanoslavica", XVII, 1970, p. 535.

[141] N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe,* p. 296-297.

polon, Ştefan i-a opus propria sa concepţie pe care a pus-o în practică începînd de la o dată care nu poate fi precizată, dar care în orice caz e legată de noua situaţie creată Moldovei prin pacea turco-polonă. Îndată după moartea lui Ştefan, încercînd să reglementeze din nou relaţiile sale cu Imperiul otoman, conducerea statului polon a trimis la Poartă o însemnată solie, ale cărei instrucţiuni cuprindeau şi prevederi de ordin comercial. Revelaţia cea mai însemnată a acestui text pentru înţelegerea politicii lui Ştefan se referă la măsurile pe care acesta le-a luat pentru a opri circulaţia negustorilor poloni şi turci prin ţara sa, fie direct, fie prin vămile exorbitante pe care le-a impus pe mărfurile lor: „Velit precipere - urma să recomande solia polonă sultanului Baiazid al II-lea - quod libere mercatores vadant, quorum libertatem olim Joannes Stephanus Woyevoda Walachie violabat, non permitebat mercatores turcos ad nos venire et nostros ad vos et quando non potuit transitum facere prohibere, tunc imponebat vectigalia maxima gravando sicque eos depactando, propter quas depactationes mercatores non venibant, qui tempore patris vestre serentitatis libertatem habuerunt et crescebat amicitia fraterna inter dominos. Crescebant eciam thezaurorum augmenta et pax viguit tuta:" („Să binevoiască să ordone ca negustorii a căror libertate odinioară o încălca Ioan Ştefan voievodul Moldovei să meargă liber; [acesta] nu îngăduia ca negustorii turci să vină la noi şi ai noştri la voi şi cînd nu putea împiedica tranzitul, atunci impunea taxe foarte mari, apăsîndu-i şi storcîndu-i astfel [încît] din pricina acestor stoarceri nu [mai] veneau negustorii; [care negustori] în timpul tatălui Serenităţii Voastre aveau [această] libertate, [şi astfel] prietenia fraternă creştea între stăpînii [lor]. Sporeau însă şi tezaurele iar pacea era trainică").[142] După aproape un secol de la instituirea sa, regimul privilegiului pentru lioveni a fost anulat de noua politică a lui Ştefan. Noua orientare comercială a fost direct legată de desprinderea Moldovei din legătura cu Polonia instituită de Petru Muşat; produs al unui context internaţional care se manifestase prin suzeranitatea polonă asupra Moldovei, privilegiul a încetat să funcţioneze o dată cu modificarea acestui context şi cu încetarea suzeranităţii polone. Cu încercarea lui Ştefan de a asigura Moldovei funcţia de intermediar comercial între Imperiul otoman şi Polonia s-a manifestat un nou curs de politică comercială a cărui aplicare intermitentă avea să alterneze cu revenirile la vechiul regim comercial, cel al privilegiului liovean, şi la încadrarea în realitatea nouă impusă de acordurile polono-otomane care aveau să prevaleze în cele din urmă. Oscilaţiile între cele două tendinţe au urmat îndeaproape vicisitudinile situaţiei politice.

Primii urmaşi ai lui Ştefan au urmat linia de politică comercială pe care acesta a fixat-o spre sfîrşitul domniei sale. Bogdan, deşi prin pacea încheiată cu Polonia în 1510 se angaja să permită libera trecere a negustorilor poloni spre Turcia şi Ţara Românească, interzice în fapt trecerea acestora spre Dunărea de Jos.[143] La începutul domniei lui Ştefaniţă, sensul autentic al înfruntării e relevat de instrucţiunile unei solii regale polone trimisă la noul domn: „Secundo: quod sit libertas eundi in Turci am mercatoribus subditis sue Maiestatis juxta privilegia et federa antiqua, alioquin esset ea res inconveniens mutue concordie, amicitie et federibus; quodque cives leopolienses habent privilegia vetera de emporio et depositorio suo que illis per Maiestatem regiam violari non possunt."[144] („În al doilea rînd: negustorii supuşi ai Majestăţii Sale să aibe libertatea de a merge în Turcia potrivit privilegiilor şi tratatelor străvechi, altminteri ar fi o situaţie nepotrivită cu concordia mutuală, cu prietenia şi cu tratatele; iar cetăţenii lioveni să aibe vechile lor privilegii cu privire la

[142] J. Garbacik, *Materialy do dziejów dyplomacji Polskiej z lat 1486-1516 (Kodeks zagrzebski),* Wroclaw-Warszawa-Kraków, 1966, p. 126. Concepţia polonă despre libertatea acordată negustorilor moldoveni de a face comerţ în Polonia e limpede exprimată de Ioan Albert în 1499, anul încheierii păcii moldo-polone: „subditisque suis mercatoribus cum mercibus generis et manierei cuiuslibet ad civitatem nostram Leopoliensem mercature gracia veniendi seu mittendi in eademque civitate nostra Leopoliensi mercandi et merces quaslibet, quas securii adduxerint seu illuc duxerint, exponendi, vendendi, res pro rebus commutandi et cambiendi et tandem in eadem civitate nostra standi, morandi et pausandi, quamdiu res et merces ipsorum vendiderint, vel pro rebus aliis commutaverint, exinde ad propria cum rebus et mercibus eorum si illas habuerint, redeundi tute, libere, secure sub tutela et protectione nostra...;" Hurmuzaki, II, 2, p. 446. E evident că hotarul liberei circulaţii a negustorilor moldoveni în Polonia era Lwów-ul.

Într-o cu totul altă perspectivă decît cea a studiului de faţă şi încadrată într-o coerenţă de idei proprie, tema instituirii protecţionismului comercial în Moldova de către Ştefan cel Mare a fost susţinută de B. Cîmpina, op. *cit.,* p. 32.

[143] N. Iorga, *Istoria comerţului românesc,* I, p. 111.

[144] M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti de la Ştefăniţă voievod (1517- 1527),* Iaşi, 1943, p. 515.

emporiul şi dreptul lor de depozit, care nu le pot fi încălcate de către Majestatea Regală"). Termenii instrucţiei regale care insista în favoarea restaurării vechiului raport comercial între Polonia şi Moldova - întemeiat pe de o parte pe privilegiul liovenilor şi libera lor circulaţie spre Imperiul otoman şi Ţara Românească, iar pe de altă parte pe dreptul de depozit absolut al Lwów-ului - dau la iveală evoluţia concepţiei comerciale a domniei Moldovei. Refuzul Poloniei de a suprima în favoarea negustorilor moldoveni depozitul obligator la Lwów a atras represaliile comerciale ale domniei, în primul rînd anularea esenţei însăşi a privilegiului acordat liovenilor, libera lor circulaţie prin Moldova.

După campania victorioasă a lui Soliman al II-lea în Moldova în 1538, cursul politicii comerciale devine mult mai oscilant. Tratatul moldo-polon din 1539 confirmă vechea libertate de circulaţie a negustorilor poloni spre Imperiul otoman.[145] Dar, restaurat în domnie, Petru Rareş revine la politica de îngrădire a comerţului polon în ţara sa. Instrucţiunile înmînate în primăvara anului 1546 solului polon trimis la Petru Rareş iau act de hotărîrea sa de a înfiinţa „obroace" la hotar pentru comerţul cu boi, îngrădire pe care regele o consideră inacceptabilă; fapt semnificativ, regele condamnă măsura în numele tratatului turco-polon care stipula libera circulaţie a negustorilor între cele două ţări.[146] În toamna aceluiaşi an, sensul conflictului apare mai limpede în textul unor noi instrucţiuni regale, înmînate de data aceasta reprezentanţilor poloni la comisia mixtă de la hotar. Luînd act de refuzul lui Petru Rareş de a se încadra în prevederile tratatului turco-polon, actul regal constată instituirea de către domn a unui „nou antrepozit, care nu voieşte să îngăduie să fie ocolit, iar dacă îngăduie atunci face greutăţi acelora care se întorc în statele noastre, le ia mărfurile, îi bagă la închisoare, iar pe unii dintre ei i-a dat morţii, prin care fapt este călcat nu numai acest tratat, pe care domnul îl are de la noi, ci şi acela pe care îl avem cu împăratul turcesc." În continuare apare argumentul moldovenesc al controversei: „Dacă vor zice că şi negustorilor moldoveni nu le este îngăduit să meargă decît prin [corect: la] Liov, comisarii noştri vor spune că antrepozitul din Liov este străvechi şi că după el am dat domnului voievod tratatul, iar că antrepozitele domnului voievod sînt noi, făcute în urma tratatului, astfel că n-ar trebui să pricinuiască pagube supuşilor noştri."[147] Dar Iliaş, succesorul imediat, al lui Petru, reconfirmă; polonilor vechea libertate.[148] În activitatea lui Alexandru Lăpuşneanu, cele două tendinţe s-au întîlnit. Începîndu-şi domnia sub semnul suzeranităţii polone reînnoite, Lăpuşneanu întăreşte şi el regimul liberei circulaţii a negustorilor poloni prin ţara sa.[149] Mai tîrziu însă el instituie iarmaroace la hotar, unde avea să se desfăşoare comerţul moldo-polon.[150] Dar în ultimile decenii ale secolului XVI, direcţia de politică comercială inaugurată de Ştefan cel Mare o, dată cu anularea privilegiului liovean a fost părăsită sub presiunea acţiunii turco-polone conjugate.[151]

III. DRUM ŞI STAT: DRUMURILE COMERCIALE INTERNAŢIONALE ŞI GENEZA STATELOR ROMANE

În cercetarea evului mediu românesc, funcţia drumului internaţional de comerţ în constituirea statelor a fost ignorată pînă cînd Nicolae Iorga, precursor şi în acest domeniu ca în atîtea altele, a stabilit corelaţia între aceste două realităţi istorice. Cu privirea cuprinzătoare şi pătrunzătoare care îi caracterizează opera istorică, N. Iorga a descoperit şi subliniat răspicat rolul politic covîrşitor, din secolul al XIV-lea, al drumurilor de comerţ internaţionale care au străbătut teritoriul Ţării Româneşti şi Moldovei, punînd în evidenţă contribuţia lor la constituirea celor două state: „Alcătuirea politică îndoită, adică Ţara Românească şi Moldova - scria istoricul român în 1912 - o cereau şi mari nevoi de viaţă economică universală, care au prezidat la unificarea tîrzie a vieţii ţărăneşti libere în jurul celor două centre domneşti." Şi, după înfăţişarea drumurilor care legau

[145] Hurmuzaki, Supl. II, 1, p. 119, 124.

[146] I. Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1979, p. 107.

[147] *Ibidem,* p. 121.

[148] *Ibidem,* p. 146-147.

[149] *Ibidem,* p. 187.

[150] *Ibidem,* p. 194-196.

[151] I. Nistor. *Das moldauische Zollwesen,* p. 246-247.

Carpații meridionali de linia Dunării şi a împrejurărilor apariției legăturii comerciale a Poloniei prin Moldova, autorul conchidea: „Ca şi principatul muntean, ea, Moldova, a păzit drumul, a garantat liniştea, a asigurat comerțul.”[152] „S-a observat cu dreptate şi am spus-o mai de mult - afirmă istoricul român în 1920 - că întemeierea Principatelor noastre, întîi principatul Țării Româneşti în Argeş, pe la 1300, şi pe urmă principatul Moldovei, la Baia, pe la 1360, a fost în legătură cu o arteră de comerț care trecea de la Miazănoapte la Miazăzi, sau mai bine, cu cele trei ramificări ale ei care s-au diferențiat pe urmă, trecînd prin principatul muntean, pe lîngă una sau două care treceau prin Moldova.”[153] Şi, doi ani mai tîrziu, în cadrul unui ciclu de conferințe ținute la Sorbona: „Linia de comerț a Dunării de Jos avea să dea naştere unui stat, iar cealaltă linie comercială, a Crimeii şi a Caffei […] avea să creeze un alt stat paralel cu celălalt, care s-a întemeiat mai întîi în Carpați, pentru a coborî curînd pînă la Dunăre. Aceasta a fost necesitatea întemeierii, cu rasa română, a unui principat român de o parte, pentru a sluji linia Dunării inferioare, şi aceea a întemeierii, după cîteva zeci de ani, spre 1359-1360, a principatului Moldovei, în văile Nistrului, Prutului şi Siretului.”[154] Ideea şi-a găsit întruparea supremă în lucrarea care înscrie în titlul ei gîndirea autorului: *Drumurile de comerț creatoare ale statelor româneşti* (Bucureşti, 1928).[155]

Viziunea lui Nicolae Iorga despre raportul drum - stat în geneza Țării Româneşti şi Moldovei a fost preluată, integral sau parțial, de unii din cei mai de seamă medievişti din generația elevilor săi. Încercînd să explice dualitatea statală în istoria medievală a românilor, P. P. Panaitescu aşeza în rîndul întîi între factorii creatori de stat în istoria noastră în secolul al XIV-lea „deschiderea de drumuri comerciale.”[156] Mai categoric însă, cercetînd împrejurările apariției arterei internaționale principale care a străbătut Moldova, din secolul al XIV-lea, Gh. I. Brătianu constata că principatul, la începuturile sale, s-a instituit paznic al acestui drum comercial în devenire, că „aici drumul a putut să creeze statul.”[157]

Modificarea în deceniile din urmă a unghiului de vedere al cercetării asupra întemeierii statelor române, deplasarea accentului investigației asupra proceselor social-economice interne - dezvoltarea bazei economice şi constituirea unei clase nobiliare feudale, generatoare de stat feudal - a condamnat la uitare dacă nu chiar la discreditare concepția lui N. Iorga asupra funcției creatoare de stat a marelui drum internațional de comerț în istoria noastră medievală. Şi totuşi, adîncirea în ultimul timp a conceptului însuşi de „întemeiere” a statelor noastre medievale, înțeleasă astăzi ca un proces extrem de complex şi de lungă durată, ca de altminteri geneza oricărui stat feudal, şi cuprinderea sa în realitățile de istorie generală cărora le aparține şi fără de care nu poate fi corect descifrat, au readus la suprafață corelația drum - stat stabilită de N. Iorga, integrînd-o, cu nuanțările de rigoare, impuse de investigația cea mai recentă, în țesătura de factori care au dat naştere statelor medievale române. Să încercăm să desprindem locul drumului comercial în acest complex de factori.

Încetarea monopolului bizantin asupra Mării Negre, odată cu instaurarea cruciaților la Constantinopol (1204), a transformat bazinul pontic, în a doua jumătate a secolului al XIII-lea şi îndeosebi în secolul următor, în principala verigă a comerțului între lumea mediteraneană şi Asia Centrală şi Răsăriteană, cel mai de seamă mijlocitor al marelui comerț internațional, care a contribuit masiv la modificarea realităților social-economice şi politice ale Europei. Marea Neagră, unde, potrivit unui izvor venețian autorizat de la mijlocul secolului al XIV-lea, se afla „izvorul tuturor mărfurilor” şi căile de acces spre ea devin obiectul unei aprigi concurențe, manifestată prin

[152] N. Iorga, *Trei lecții de istorie despre însemnătatea românilor în istoria universală,* Vălenii de Munte, 1912, p. 23-24.

[153] N. Iorga, *Drumuri vechi,* Bucureşti, 1920, p. 9-10.

[154] N. Iorga, *Points de vue sur l'histoire du commeree de l'Orient au Moyen Age,* Paris, 1924, p. 93-94.

[155] Spre sfîrşitul activității sale, istoricul şi-a atenuat în oarecare măsură teza, repetat şi răspicat afirmată în trecut, despre drumurile comerciale şi geneza statelor române: „… ar fi o greşeală să se creadă - afirma el în 1939 - că numai drumurile de comerț au creat țările noastre,” N. Iorga, *Elemente economice în cultura noastră,* în *Conferințe şi prelegeri,* Bucureşti, 1943, p. 50.

[156] P. P. Panaitescu, *De ce au fost Țara Românească şi Moldova țări separate?,* în *Interpretări româneşti,* Bucureşti, 1947, p. 132.

[157] Gh. I. Brătianu, *O enigmă şi un miracol istoric: poporul român,* Bucureşti, 1940, p. 111.

multiple şi îndîrjite confruntări politice şi militare. Trei mari conflagraţii veneto-genoveze, cu largi aderenţe în rîndul forţelor politice ale lumii mediteraneene şi pontice, au fost urmarea nemijlocită a rivalităţii celor două republici comerciale pentru controlul comerţului Mării Negre.

Atracţia bazinului pontic s-a exercitat puternic nu numai asupra lumii mediteraneene dar, cu un decalaj de aproximativ un secol, şi asupra Europei Centrale, şi a Mării Baltice - arie acoperită în mare măsură de regimul Hansei -, zone care s-au străduit să intre direct sau măcar indirect în contact cu Marea Neagră, devenită principalul loc de întîlnire a drumurilor comerciale care legau Europa şi Asia.

Circulaţia mărfurilor între Europa Centrală, respectiv Baltica şi Marea Neagră, cîştigă în intensitate în secolul al XIV-lea, iar controlul drumurilor care asigurau această legătură a generat rivalităţi nu mai puţin înverşunate între puterile acestei părţi a continentului decît cele care au opus thalasocraţiile mediteraneene pentru bazinul pontic. Aşadar, în cursul secolului XIV, Marea Neagră a devenit locul de întîlnire principal al marilor linii ale comerţului internaţional, al itinerariilor asiatice, mediteraneene şi central-europene; sau, pentru a invoca formula fericită a celui mai de seamă cercetător al istoriei Mării Negre, Gh. I. Brătianu, aceasta devenise acum „placa turnantă" a economiei de schimb „mondiale," bazinul colector şi redistribuitor al unor mari artere maritime, fluviale şi terestre.

Două serii de desfăşurări pe plan internaţional, concomitente, studiate de cercetările recente, au influenţat decisiv evoluţia legăturilor continentale cu Marea Neagră: ofensiva puterilor creştine în Europa Răsăriteană împotriva Hoardei de Aur, care a pierdut acum însemnate teritorii în aria apuseană a dominaţiei ei, şi instaurarea controlului genovez asupra ţărmului nordic şi apusean al Mării Negre, inclusiv gurile Dunării, de asemenea în detrimentul hegemoniei mongole; modificări politice şi teritoriale strîns legate de interesele comerţului internaţional şi în mare măsură determinate de acestea. În acest context politic modificat s-au dezvoltat în a doua jumătate a secolului al XIV-lea legăturile comerciale între Europa Centrală şi Marea Neagră prin teritoriul românesc, cuprins acum în marele trafic de mărfuri între Orient şi Occident.

Instalarea genovezilor la gurile Dunării ca putere dominantă şi efortul regalităţii angevine din Ungaria de a deschide prin teritoriile sale o legătură comercială cu Marea Neagră, pentru interesele propriului său negoţ şi pentru a-şi asigura participarea la beneficiul tranzitului de mărfuri între Occident şi lumea orientală, s-a aflat la originea principalului drum al Ţării Româneşti, cel care lega Braşovul cu Brăila şi de aici cu bazinul pontic. În 1358, Ludovic de Anjou creează o zonă de imunitate vamală între rîurile Ialomiţa şi Siret, în folosul braşovenilor, principalii agenţi şi beneficiari ai noului itinerar comercial; în anul următor se deschide o nouă etapă a conflictului dintre regatul ungar şi Ţara Românească, în cadrul căreia un rol important a revenit luptei pentru controlul segmentului de drum dintre Braşov şi Brăila şi, desigur, pentru teritoriul pe care îl străbătea. La capătul acestei lupte, în cursul căreia Ţara Românească atinge şi în răsărit hotarul ei istoric, îşi desăvîrşeşte independenţa şi se înzestrează cu instituţiile statului de sine stătător, drumul comercial Braşov-Brăila s-a aflat sub controlul Ţării Româneşti, în 1368, moment însemnat în fixarea pe termen lung a raporturilor dintre Ţara Românească şi Ungaria, privilegiul braşovenilor pentru circulaţia şi negoţul pe drumul Brăilei e reînnoit, dar nu de Ludovic, ca în 1358, ci de Vlaicu. În lupta pentru controlul segmentului Braşov - Dunărea de Jos din marele drum continental european care lega Europa Centrală de Marea Neagră, prin Ungaria şi Transilvania, Ţara Românească a sfîrşit prin a-şi face recunoscut dreptul.

Şi în cazul Moldovei, lupta pentru controlul drumului internaţional de comerţ a coincis cu etapa finală a întemeierii statului. Se ştia mai de mult că închegarea teritorială, în limitele sale istorice, a celui de al doilea stat românesc s-a desăvîrşit prin înglobarea „parathalasiei" - litoralul mării -, emancipată de sub dominaţia tătară, fapt petrecut între sfîrşitul domniei lui Petru Muşat şi începutul domniei lui Roman, care înseamnă evenimentul în titulatura sa prin adăugirea formulei „domn de la munte pînă la ţărmul mării." Ca şi în cazul Ţării Româneşti, şi aici, această ultimă etapă de închegare teritorială a statului a fost însoţită de afirmarea domniei autocrate şi de înfiinţarea Mitropoliei, instituţii ale statului de sine stătător. Dar, fapt la fel de important, aceste înnoiri au coincis cu o nouă orientare externă în care firul drumului comercial apare în evidenţă.

În 1386, genovezii din Caffa în plin război cu tătarii, stabilesc legătura cu principatul Moldovei lui Petru I, prin Cetatea Albă - termen *ante quem* al eliberării acesteia de sub tătari; un an mai tîrziu, Moldova aceluiaşi domn îşi orientează politica externă spre Polonia, care şi-a restaurat stăpînirea asupra Rusiei haliciene (instituirea raportului feudo-vasalic prin omagiul de la Lwów, 1387); desfăşurări pe plan politic cărora e legitim să se presupună că le-a corespuns instituirea unei noi legături comerciale între Polonia şi Marea Neagră controlată de genovezi. Acum s-a produs deplasarea sesizată încă de mult de istoricii români şi poloni de la drumul tătăresc *(via tartarica),* - care lega Lwów-ul şi întinsa zonă din Europa Centrală şi Marea Baltică, al cărei comerţ cu Orientul îl centraliza, cu Marea Neagră, prin Polonia si stepa nord-pontică -,la drumul moldovenesc *(via valachica).* Informaţia izvorului nu demult descoperit în arhivele Genovei cu privire la legătura stabilită între Caffa şi Moldova în 1386 dă consistenţă ipotezei acelora dintre istorici care au fixat în a doua jumătate a secolului al XIV-lea deplasarea spre Moldova a marelui itinerariu care lega Lwów-ul cu Marea Neagră şi a făcut chiar posibile însemnate precizări cronologice în legătură cu această mutaţie decisivă.

Împrejurările apariţiei celor două drumuri ale comerţului internaţional în Ţara Românească şi Moldova au determinat şi statutul lor, definit în raport cu interesele comerciale ale statelor vecine, pentru care cele două ţări române constituiau poarta spre Marea Neagră: regatul ungar şi regatul polon. Regimul drumurilor în raport cu cele două state vecine a fost înscris în privilegiile acordate oraşelor care îndeplineau funcţia de etapă obligatorie a legăturii cu Marea Neagră: Braşovul şi Lwów-ul. Prototipul şi conţinutul esenţial al acestor privilegii au fost rezultatul negocierilor şi al compromisului dintre regatul ungar şi Ţara Românească în vremea lui Ludovic de Anjou şi Vlaicu şi, respectiv, între Polonia şi Moldova, cu toată probabilitatea în zilele lui Vladislav I Iagiello şi ale lui Petru I. Privilegiile comerciale acordate de domnii români oraşelor Braşov şi Lwów au fost o parte constitutivă esenţială a raporturilor lor cu cele două regate vecine.[158]

Sensul predominant al celor două serii de privilegii, conţinutul lor principal, era asigurarea libertăţii de circulaţie a braşovenilor şi liovenilor la gurile Dunării şi Marea Neagră şi a traficului lor nemijlocit cu centrele comerţului pontic. Aşadar, prin mijlocirea acestor privilegii, Ungaria şi Polonia şi-au fixat şi apoi menţinut legătura deschisă cu Marea Neagră prin Ţara Românească şi Moldova, impunînd astfel unul din obiectivele principale ale intereselor şi politicii lor comerciale. Privilegiile eliminau posibilitatea instituirii dreptului de depozit de către domnia Ţării Româneşti şi a Moldovei şi deci a întreruperii acestei legături directe; aplicarea acestei modalităţi a protecţionismului comercial medieval de către domnii români era aşadar exclusă cît timp dăinuia regimul creat de privilegiile originare. Mai mult încă, raporturile comerciale sancţionate de aceste privilegii erau neparitare, întrucît negustorii Ţării Româneşti nu puteau depăşi Braşovul şi Ţara Bîrsei, iar cei ai Moldovei nu aveau dreptul să treacă dincolo de Lwów, ocrotite şi unul şi celălalt de dreptul de depozit conferit lor de regalitatea ungară şi, respectiv, polonă.

În schimb, cele două state române, adică domnii lor, şi-au afirmat dreptul de a participa la beneficiul exploatării drumurilor de comerţ internaţional care le străbăteau teritoriul; această participare s-a realizat prin sistemul de vămi impuse asupra circulaţiei mărfurilor pe segmentele de drumuri comerciale pe care le controlau. O sensibilă deosebire se constată între regimul vamal convenit pentru comerţul braşovean prin şi în Ţara Românească, caracterizat prin foarte largi degrevări de taxe, şi cel al negoţului liovean prin şi în Moldova, supus unei taxări, mai riguroase şi chiar unor rudimente de drept de depozit. Deosebirea între cele două regimuri vamale îşi are explicaţia în originea lor diferită: în vreme ce statutul comerţului braşovean în Ţara Românească a fost rezultatul unui compromis al cărui punct de pornire fusese efortul regatului ungar de a stabili o legătură teritorială directă cu Dunărea de Jos şi Marea Neagră şi de a asigura astfel Braşovului libertatea totală în comerţul cu zona bazinului pontic, o tentativă similară nu a existat şi nu putuse exista la originile raporturilor comerciale între Polonia şi Moldova.

Produs al hegemoniei regatelor ungar şi polon în spaţiul carpato-danubian, regimul privilegiului pentru braşoveni şi lioveni a încetat o dată cu această supremaţie politică. Stăpîni pe

[158] Unii istorici, ca P. P. Panaitescu şi C. Racoviţă, au derivat chiar raportul feudo-vasalic dintre Polonia şi Moldova din legătura generată între cele două ţări de drumul comercial.

bazinul pontic din a doua jumătate a secolului al XV-lea şi controlînd întregul curs al Dunării mijlocii şi inferioare de la Buda pînă la vărsarea în Marea Neagră, turcii otomani au organizat după concepţia şi în folosul lor activitatea comercială pe itinerariile tradiţionale. Circulaţia mărfurilor s-a menţinut, dar sensul pulsaţiilor comerciale pe aceste itinerarii s-a inversat; negustorii braşoveni şi lioveni încetează de a mai fi agenţii principali ai acestor legături pe drumurile Ţării Româneşti şi Moldovei, tot mai intens bătute, în sens invers, de negustorii turci sau mai degrabă levantini sub protecţia puterii otomane, care pătrund în aria de interese a negustorilor transilvani şi poloni şi, firește asigurîndu-şi libertatea de trecere prin teritoriul Ţării Româneşti şi al Moldovei.

Între hegemonia regatelor din Europa Centrală, a cărei manifestare pe plan comercial, în raport cu Ţara Românească şi Moldova, au fost privilegiile pentru, braşoveni şi lioveni şi hegemonia otomană, care a asigurat agenţilor comerţului otoman libertatea de circulaţie spre Europa Centrală şi a inclus apoi cele două ţări în regimul capitulaţiilor, pînă în secolul al XIX-lea, s-a aflat un scurt interludiu de politică comercială protecţionistă a celor două ţări române.

Dezvoltată în cadrul favorabil creat de echilibrul marilor puteri ale regiunii, această politică s-a manifestat prin efortul de a impune paritatea în raporturile comerciale cu regatul ungar şi cel polon, adică dobîndirea libertăţii pentru negustorii proprii de a circula dincolo de Braşov şi Lwów, cu alte cuvinte de a elimina stavila pe care o constituia pînă atunci dreptul de depozit al celor două oraşe; şi, cînd acest efort a eşuat, politica protecţionistă a celor două state s-a manifestat prin instituirea punctelor comerciale de hotar şi asumarea funcţiei de intermediar obligator între cele două centre şi comerţul pontico-danubian. Începutul noului curs de politică comercială a Ţării Româneşti în raport cu Ungaria aparţine domniei lui Vladislav al II-lea (1446-1456), iar manifestarea sa cea mai viguroasă lui Radu cel Frumos şi Neagoe Basarab; în Moldova, cursul nou a fost iniţiat de Ştefan cel Mare, după pierderea Chiliei şi Cetăţii Albe, în contextul creat de acest eveniment şi a continuat sub succesorii săi pînă la mijlocul secolului al XVI-lea.

În concluzie, pentru a reveni la problema drum - stat în viziunea lui Nicolae Iorga:

1. - Drumul nu a „creat" statul, cum afirmase marele istoric, în exuberanţa descoperirii unei deosebit de însemnate corelaţii a istoriei noastre; şi totuşi nu e mai puţin adevărat că drumul comercial şi lupta pentru controlul acestuia a fost o componentă hotărîtoare a etapei finale de constituire a statului feudal, atît în cazul Ţării Româneşti cît şi al Moldovei; ea a precipitat constituirea teritorială a celor două state în limitele lor istorice şi a imprimat direcţia acestui proces (gurile Dunării şi Marea Neagră).

2. - Asigurarea controlului asupra marilor drumuri comerciale, aspect însemnat al desăvîrşirii întemeierii celor două state, a fixat şi una din direcţiile principale ale politicii lor externe timp de un secol şi jumătate. Legăturile politice externe dezvoltate în raport cu funcţionarea acestor drumuri şi rivalităţile şi conflictele derivate din utilizarea şi concurenţa lor în secolele XIV-XV au dominat raporturile externe ale celor două ţări. Manifestarea cea mai evidentă a acestei realităţi a fost lupta pentru Chilia şi, prin ea, pentru controlul (Moldova şi Polonia) sau, respectiv, libera circulaţie la gurile Dunării (Ţara Românească şi Ungaria).

3. - Contextul politic internaţional în care s-a desăvîrşit constituirea statelor române şi apariţia marilor artere ale comerţului internaţional care le străbăteau teritoriul au fixat şi trăsăturile dominante ale politicii lor comerciale, înscrise în privilegiile acordate de domnii Ţării Româneşti oraşului Braşov şi de cei al Moldovei Lwów-ului, statut a cărui existenţă s-a prelungit pînă cînd progresul puterii otomane în Marea Neagră şi la Dunărea de Jos a modificat sensibil şi datele comerţului internaţional.